

نسخه‌های عکسی

ابوالفضل حافظیان بابلی

بخش ششم

(۱۲۲۵) الارشاد في معرفة حجج الله على العباد (تاریخ - عربی)

از: شیخ مفید محمد بن محمد بن نعمان عکبری بغدادی (درگذشته ۴۱۳ق).

معرفی آن در شماره ۱۱۸۱ گذشت.

آغاز: الحمد لله على ما اللهم من معرفته و هدى اليه من سبيل طاعته و الصلوة على خيرته من بريته محمد سيد انبيائه و صفوته و على الائمة الراشدين من عترته و سلم.

انجام: و فيما رسمناه من موجز الاحتجاج على امامة الائمة عليهم السلام و مختصر من اخبارهم. كفاية فيما قضيناها والله ولي التوفيق و هو حسبنا و نعم الوكيل.

نسخ خوانا، محمد شجاع بن محمد مسعود توسرکانی، ۱۲ ذیقعدہ ۱۰۸۶، در

حاشیه تصحیح شده است و در هامش برخی صفحات حواشی لغوی دیده

می شود. ۶۴۴ صفحه، ۱۵ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه فیضیه قم، نسخه شماره ۱۷۰۲.

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه فیضیه قم، استادی: ۱۱۹/۲.

(۱۲۲۶) المفاخر العتبية في المآثر القبطية

(تاریخ - فارسی)

از: ؟

تکرار نسخه عکسی شماره ۱۱۸۹ است، عیناً با همان خصوصیات.

(۱۲۲۸) تحریرات في الأصول

(اصول فقه - عربی)

از: آیت الله شهید مصطفی بن روح الله مصطفوی خمینی (۱۳۹۷ق)

شهید آیت الله سید مصطفی خمینی رحمته فقیه، محقق و مؤلف، مبارز سیاسی و فرزند ارشد امام خمینی رحمته که به سال ۱۳۰۹ ش در قم به دنیا آمد و در ۱۳۵۶ ش در نجف اشرف به شهادت رسید.

حاج سید مصطفی عالمی فاضل و مجتهدی خوش ذوق بود که در فقه، تفسیر، اصول و فلسفه تبخر داشت و از محضر والد بزرگوار و اساتید بزرگ حوزه قم و نجف، همچون آیات عظام محقق داماد، حجت کوه کمری، حکیم، شاهرودی و خوبی استفاده و خود به تدریس و تألیف پرداخت.^۱

آثار مکتوب به جا مانده از ایشان، همزمان با کنگره بزرگداشتش در سال ۱۳۷۶ ش در قم، به همت مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته تحقیق و به چاپ رسید. نسخه‌های دستنویس آثار حاج آقا مصطفی، شامل ۲۳ جلد و ۹ عنوان، پس از شهادت ایشان، به کتابخانه حاضر منتقل شد.^۲

ایشان دو دوره اصول فقه تدریس کردند و مباحث هر دوره را نوشتند، دوره اول در حوزه عملیه قم بوده و حاصل آن کتاب المختصر النافع في علم الأصول شد که متأسفانه مفقود گشت؛ و دوره دوم در حوزه علمیه نجف، از سال ۱۳۸۷ق آغاز و تا روز شهادتش در ۱۳۹۶ق ادامه یافت و متأسفانه ناتمام ماند. حاصل این دوره تدریس، کتاب حاضر است که مؤلف آن را التحریرات نامیده است.

نسخه دستنویس مؤلف در ۷ جلد، در کتابخانه حاضر نگهداری می‌شود و مؤسسه

۱. درباره شرح حال وی نک: دایرة المعارف تشیع، ۲۸۰/۷ و همچنین مقدمه تحقیق آثار وی که توسط مؤسسه تنظیم نشر آثار امام خمینی رحمته به چاپ رسیده است.

۲. نک: مقاله «مخطوطات آیت الله سید مصطفی خمینی در کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی» منتشر شده در فصلنامه میراث شهاب، شماره پیاپی ۲۸، صص ۶۱-۶۳.

میراث شهاب

تنظیم و نشر آثار امام، این کتاب را از روی نسخه کتابخانه حاضر، در سال ۱۳۷۶ ش، در ۸ جلد به چاپ رسانده است.

کتاب شامل ۱۱ مقصد و هر مقصد شامل مباحث متعدّد است، عناوین مقاصد کتاب از این قرار است:

المقصد الاول - موضوع الأصول و تعریفه مع نبذة من مباحث الألفاظ.

المقصد الثاني - في الأوامر.

المقصد الثالث - في النواهي.

المقصد الرابع - في المفاهيم.

المقصد الخامس - في العام و الخاص.

المقصد السادس - في المطلق و المقيد.

المقصد السابع - في القطع و احكامه.

المقصد الثامن - في الظن.

المقصد التاسع - في البراءة.

المقصد العاشر - في الاشتغال.

المقصد الحادي عشر - في الاستصحاب.

نسخه حاضر جلد اول کتاب و از آغاز تا تنبيهات بحث تعبدی و توصلی را در بر دارد.

آغاز: بسمله و الحمد لله رب العالمين و صلى الله على محمد و آله... اعلم انه

يجب قبل الخوض في مقاصد الكتاب أن نذكر المسائل المتعارف ذكرها في ضمن

مباحث و ان شئت جعلتها المقصد الأول كما يأتي وجهه.

انجام نسخه: و قال بالتوصلية في هذه المسألة و الكلام يقع في المقامين المقام

الأول حول مقتضى الدليل الاجتهادي و هو عندي التوصلية.

نستعليق تحریری، به خط مؤلف، قرن ۱۱۴ [ظاهر آدرسالهای ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ق]،

متن خط خوردگی دارد، نسخه حاضر جلد اول از دستنویس مؤلف است و از ص ۱

تا ۴۴۰ را در بر دارد، بالای صفحات مباحث هر صفحه مشخص شده است. ۴۴۰

صفحه، ۱۴ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی رحمته الله، شماره موقت ۱۳۳۸۵.

میراث شہاب

(اصول فقہ - عربی) (۱۲۲۹) تحریرات فی الأصول

از: سید مصطفیٰ مصطفوی خمینی (شہید ۱۳۹۷ق)
نسخہ حاضر از «جریان البرائتہ و الاحتیاط فی الشبہات الموضوعیۃ» تا «قاعدہ
لا ضرر...» را شامل است.
آغاز نسخہ: و لا فرق بین اعدام الطبیعۃ الموجودہ و بین سد وجودہا... الصورة
الثالثہ ان ینکون تعلق الأمرأ و النهی العام المجموعی.
انجام نسخہ: و حیث ان قاعدہ لا ضرر ساقطہ عندنا فأقمضنا عن فروعہا و قد فرغنا
عن تسوید ہذہ الصحائف...

نستعلیق تحریری، بہ خط مؤلف، صبح روز سہ شنبہ ۴ صفر ۱۳۹۶ در نجف، متن
خط خوردگی دارد، این نسخہ طبق شمارہ گذاری مؤلف از ص ۵۰۱ شروع، و بہ
ص ۹۴۶ ختم می شود. ۴۴۶ صفحہ، ۱۶ سطر.
نسخہ اصل: در کتابخانہ آیت اللہ مرعشی نجفی موجود است.

(اصول فقہ - عربی) (۱۲۳۰) تحریرات فی الأصول

از: سید مصطفیٰ مصطفوی خمینی (شہید ۱۳۹۷ق)
نسخہ حاضر شامل مقصد دوم در اوامر است و از «حول اقتضاء الامرکون الفعل
اختیارياً» تا «الفصل السادس فی مسأله الضد» را دربر دارد.
آغاز نسخہ: ذلك لأنّ القدر و الاختیار لیس من قیود التکلیف بل ہی من
الموجبات لتنجز الخطاب.
انجام نسخہ: الثابت فیہا سواء کان ثابتاً باللفظ أو الاجماع أو النقل و ان عنوانہا
فی طی المباحث.

نستعلیق تحریری، بہ خط مؤلف، قرن ۱۴ق، در متن خط خوردگی ها و اصلاحاتی
از مؤلف بہ چشم می آید، صفحات این نسخہ را مؤلف شمارہ گذاری نموده و از ص
۴۴۱ تا ص ۸۸۰ را شامل است. ۴۴۰ صفحہ، ۱۳ سطر.

نسخہ اصل: کتابخانہ آیت اللہ مرعشی نجفی، شمارہ موقت ۱۳۵۴۰.

میراث شهاب

نسخه های عکسی

(۱۲۳۱) کتاب البیع

(فقه - عربی)

از: آیت الله شهید سید مصطفی بن روح الله مصطفوی خمینی (شهید ۱۳۹۷ق).
از جمله تألیفات فقهی مرحوم حاج آقا مصطفی خمینی رحمته، دوره‌ای در فقه است که جلدهایی از آن به نام تحریرات فی الفقه به چاپ رسیده است: ۱- طهارت ۲- الواجبات فی الصلاة ۳- الخلل فی الصلاة ۴- الصوم ۵- کتاب البیع، از ابتداء تا مبحث تعاقب الایدی در دو جلد ۶- کتاب الخیارات، جلدهای سوم و چهارم.
همچنین بخشی از کتاب البیع به عنوان ولایة الفقیه به چاپ رسیده است و المكاسب المحرّمة و تتمه کتاب البیع و جلد اول و دوم از کتاب الخیارات از این دوره، مفقود شده است.

نسخه حاضر بخشی از کتاب البیع را در بر دارد و برخی از مباحث موجود در آن، چنین است: فی رجوع السابق الی اللاحق، حول ما اذارجعت العین قهقری الی الید الاولی، حول بعض مسائل تعاقب الایدی، حول شبهات مسألة بیع المملوک مع ملک غیره، حول شبهة تخلف العقد عن القصد، حول اثبات عدم الفرق بین ما یملک و ما لا یملک، صور مسألة من باع نصف الدار، حول مقتضى القاعدة فی ولایة الاب والجد، حول مسألة ضمان الآباء و الاجداد، حول کیفیتة حکومت الاسلام و انحائها، حول المقدمة اللازمة لمسألة ولایة الفقیه، حول الاصل اللازم رعایتہ فی مسألة ولایة الفقیه، حول عویصة فی مسألة جعل الولاية العامة عقلاً، حول الاخبار المستدل بها علی ولایة الفقیه، حول الاخبار المستدل بها لحكومة الاسلام، حول التوقيع الرفیع و بعض الاخبار الاخر، حول الآیات المستدل بها علی حکومت الفقیه، حول اسناد بعض ما یستدل به علی ولایة الفقیه، شبهة علی الحكومة الاسلامیة و حلّها، ملخص البحث و ثمره مسألة الولاية، حول مسألة مزاحمة فقیه لفقیه آخر، حول وجه بطلان بیع ما لا یصح التکسب به شرعاً، حول حقيقة البیع و ما یتوجّه الی القوم، حول اقسام الارضین و احکامها، حول مالکیة الامام للانفال و الاراضی الموات، حکم التصرف فی العامرة و التملک بالحیازة، احياء الارض المعطله و حکمه، حکم الارض الخراجیة و ...

چنانکه گفتیم کتاب البیع ایشان که به همت مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته، در سال ۱۳۷۶ش، در دو جلد به چاپ رسیده، از ابتدای بیع تا بخشی از مبحث تعاقب الایدی را دربردارد و در پایان آن آمده است: «هذا آخر ما عثرنا علیه

میراث شهاب

مما سطره يراع العلامة المحقق الشهيد طاب ثراه» و در مقدمه تحريرات في الاصول مطرح شده كه تتمه كتاب البيع مفقود است، اين در حالي است كه نسخه حاضر دقيقاً ادامه بخش چاپ شده از كتاب البيع است و مباحث آن تا حكم اراضى خراجيه ادامه دارد. البته چنانكه آورديم بحث ولايت فقيه از همين بخش، به صورت كتابى مستقل به چاپ رسیده است.

آغاز نسخه: ثالثها ما استظهره العلامة المحشي اليزدي (قدس سره) فقال ان الوجه في جواز رجوع السابق الى اللاحق انه السبب في ضمانه.

انجام نسخه: و قد تقرر في محله ان الحق هو المراجعة الى العام مطلقاً فليتدبر جداً.

نستعليق تحريرى، به خط مؤلف، قرن ۱۱۴، متن خط خوردگی دارد، مطابق

شماره گذارى مؤلف، اين نسخه از صفحه ۵۲۱ شروع و به صفحه ۸۴۰ ختم

مى شود. ۳۲۰ صفحه، ۱۳ سطرى.

نسخه اصل: در كتابخانه آيت الله مرعشى نجفى رحمته الله موجود است.

(۱۲۳۲) تحريرات في الاصول (اصول فقه - عربى)

از: سيد مصطفى مصطفوى خمينى (شهيد ۱۳۹۷ق).

نسخه حاضر شامل المقصد الثامن في القطع و احكامه و المقصد التاسع في

البرائة است.

آغاز نسخه: بسمله و الصلوة و السلام على خير خلقه محمد و آله الغر الميامين...

المقصد الثامن في القطع و احكامه و فيه مقدمة و مباحث، اما المقدمة فتشتمل

على امور، احدها في كون هذه المسألة من المسائل الاصولية.

انجام نسخه: أقول أولاً لو كان الأمر كما تحرّر ليلزم في موارد النهي عن نفس

الطبيعه كفاية تركها في زمان ما، لأنّ عدمها عدم تلك الطبيعة.

نستعليق تحريرى، به خط مؤلف، مقصد ثامن در شب سه شنبه ۲۶ جمادى الثانى

۱۳۹۴ در نجف اشرف، متن خط خوردگی دارد، صفحه شمارى مؤلف از ص ۱ تا

ص ۵۰۰ را نشان مى دهد. ۵۰۰ صفحه، ۱۵ سطرى.

نسخه اصل: در كتابخانه آيت الله مرعشى نجفى رحمته الله موجود است.

میراث شهاب

نسخه‌ای عکسی

(۱۲۳۳) تاریخ مدینه دمشق

(تاریخ - عربی)

از: ابن عساکر، ابوالقاسم علی بن حسن بن هبة الله دمشقی شافعی (درگذشته ۵۷۱ق)
تکرار تصویر شماره ۶۰۸ است. رجوع شود به فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه حاضر
(ج ۲، ص ۹۵ و ۹۶)، تصویر حاضر کم‌رنگ و ناخواناست.

(۱۲۳۴) نثر الجمان فی تراجم الأعیان

(تاریخ - عربی)

از: ابوالعباس احمد بن محمد بن علی فیومی حموی مقری (درگذشته حدود ۷۷۰ق)
در معرفی تصویر شماره ۱۰۴۰ به تفصیل درباره این کتاب و مؤلف آن سخن گفتیم.
مباحث: نسخه اصل موجود در کتابخانه چستریبتی، حوادث سال ۵۳۷ تا ۷۴۵ ق

را دربر دارد. نسخه مذکور
هنگام تصویربرداری به دو
قطعه تقسیم شده، قطعه
اول تصویر حاضر است که
وقایع سالهای ۵۳۷ تا ۶۸۹
ق را شامل است و قطعه
دوم تصویر شماره ۱۰۴۰
است که حوادث سال‌های
۷۰۱ تا ۷۴۵ ق را شامل
است.

آغاز نسخه: صاحب
دمشق قتله غیلة علی
فراشه ثلاثه من خواص
غلمانه... ثم دخلت سنة
سبع و ثلاثین و خمس
ماية في هذه السنة بعث
عماد الدين زنكى جيشاً
فتتحو قلعة.

نثر الجمان فی تراجم الاعیان، به خط مؤلف، تصویر شماره ۱۲۳۴

میراث شهاب

انجام نسخه: ثم دخلت سنة تسع وثمانين و ستمائة و الخليفة الامام الحاكم و سلطان مصر و الشام الملك المنصور سيف الدين قلاوون و فيها قبض و انتهى عمره في هذه السنة... و خلف السلطان الملك المنصور من الأولاد السلطان الملك الأشرف خليل و ارث الملك بعده... و والده السلطان الملك الناصر.

نسخ، بدون نام کاتب و بی تاریخ، گویا به خط مؤلف در سده هشتم هجری، عناوین شنگرف، در حاشیه تصحیح شده و بخش های اندکی از متن خط خوردگی دارد، در جاهای مختلف نسخه یادداشت هایی به خط لاتین افزوده شده است. ۸۸۰ صفحه، ۱۶ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه چستربیتی در ایرلند جنوبی، نسخه شماره ۴۱۱۳. فهرست آربری، ۳۶/۵؛ فهرس المخطوطات العربية في مكتبة تشستربیتی، ترجمه محمود شاکر سعید، ۶۳۳/۲ - ۶۳۴.

(۱۲۳۶) تاریخ مدینه دمشق (تاریخ - عربی)
از: ابن عساکر، ابوالقاسم علی بن حسن بن هبة الله دمشقی شافعی (درگذشته ۵۷۱ ق) تکرار تصویر شماره ۱۱۳۹ است.

(۱۲۳۷) معانی القرآن (تفسیر - عربی)
از: ابو زکریا یحیی بن زیاد فراء (درگذشته ۲۰۷ ق)
ابو زکریا یحیی بن زیاد بن عبدالله فراء (۱۴۴-۲۰۷ ق) دانشمند لغوی و از نحویان مکتب کوفه که اصلش از دیلم گیلان بوده است. زرکلی در الاعلام درباره وی نوشته است: «امام الکوفیین، و أعلمهم بالنحو و اللغة و فنون الأدب کان یقال: الفراء أمیر المؤمنین فی النحو. و من کلام ثعلب: لولا الفراء ما كانت اللغة... و کام مع تقدمة فی اللغة فقیهاً متکلماً، عالماً بآیات العرب و أخبارها، عارفاً بالنجوم و الطب، یمیل الی الاعتزال.»^۱
تألیفاتی در لغت، لغات قرآن و حدیث داشته، از جمله:
۱- کتاب البهی یا کتاب البهاء، کتابی است در لحن که برای عبدالله بن طاهر نوشته است.

میراث شهاب

- ۲- کتاب المشکل یا کتاب المشکل اللغة، که ظاهراً در مشکلات قرآن بوده و دو تحریر صغیر و کبیر داشته است.
  - ۳- کتاب النوادر.
  - ۴- کتاب الأیام و اللیالی و الشهور، نسخه‌هایی از این کتاب باقی مانده و به چاپ رسیده است.
  - ۵- کتاب یافع و یفعة، ظاهراً در لغت.
  - ۶- کتاب الفاخر فی الأمثال، نسخه‌ای از آن در کتابخانه فاتیح استانبول به شماره ۴۰۰۹ نگهداری می‌شود.
  - ۷- کتاب الأمالی.
  - ۸- کتاب الأضداد.
  - ۹- آلة الكتاب.
  - ۱۰- الجمع و التثیة فی القرآن.
  - ۱۱- الحدود، در قواعد عربیه که به امر مأمون نگاشته است.
  - ۱۲- حروف المعجم.
  - ۱۳- فعل و أفعال.
  - ۱۴- اللغات.
  - ۱۵- المذکر و المؤنث، نسخه‌ای از آن در کتابخانه مصطفی زرعی و نسخه‌ای دیگر در کتابخانه حلب به شماره ۱۳۴۵ موجود است.
  - ۱۶- المصادر فی القرآن.
  - ۱۷- المقصود و الممدود، نسخه‌ای از آن در کتابخانه بروسه ترکیه نگهداری می‌شود.
  - ۱۸- الوقف و الابتداء.
  - ۱۹- معانی القرآن.
  - ۲۰- اختلاف أهل الكوفة و البصرة و الشام فی المصاحف.
- فراء در این اثر به بیان مشکلات قرآن و آنچه که فهم آن نیاز به دقت دارد، پرداخته است و توانایی نحوی - صرفی خویش را نشان داده است. استفاده از کلمات، اشعار و دیگر آیات قرآنی مهمترین ویژگی مؤلف در ذکر شواهد است. وی این کتاب را برای عمر بن بکیر تألیف کرده و راوی کتاب محمد بن جهم سمری (درگذشته ۲۷۷ق) است.

احمد یوسف نجاتی و محمد علی نجار در مقدمه تحقیق و تصحیح معانی القرآن آورده‌اند: «و معانی القرآن للفراء له قصة، ففي فهرست ابن النديم: قال أبو العباس ثعلب: كان السبب في املاء كتاب الفراء في المعاني أن عمر بن بكير كان من أصحابه، وكان منقطعاً إلى الحسن بن سهل، فكتب إلى الفراء: إن الأمير الحسن بن سهل ربما سألتني عن الشيء بعد الشيء من القرآن، فلا يحضرنى فيه جواب، فان رأيت أن تجمع لى اصولاً أو تجعل في ذلك كتاباً أرجع إليه فعلت. فقال الفراء لأصحابه: اجتمعوا حتى أملّ عليكم كتاباً في القرآن. وجعل لهم يوماً. فلما حضروا خرج إليهم، وكان في المسجد رجلٌ يؤذّن و يقرأ بالناس في الصلاة، فالتفت إليه الفراء فقال له: اقرأ بفاتحة الكتاب، ففسرها، ثم توفى الكتاب كله: يقرأ الرجل و يفسر الفراء... و في تاريخ بغداد عن أبي بديل الوضاحي: فأردنا أن نعدّ الناس الذين اجتمعوا الاملاء كتاب المعاني فلم يضبط. قال: فعددنا القضاة فكانوا ثمانين قاضياً. ولم نقف على أمر عمر بن بكير الذي صنع الكتاب لأجله. اتفق الكتاب على أن راوي الكتاب محمد بن الجهم السمری. وكان الفراء يملی في المجلس و يكتب الحاضرون، و يبدو أن السمری كان له مزيد عناية بالكتابة و كان ملازماً للمجلس، فكان يدوّن و نسبت رواية الكتاب لذلك إليه... يقول السمری في صدر الكتاب: هذا كتاب فيه معاني القرآن، أملاه علينا أبوزكريا يحيى بن زياد الفراء عن حفظه من غير نسخة، في مجالسه أول النهار من أيام الثلاثاوات و الجُمع في شهر رمضان و ما بعده من سنة اثنتين، و في شهور سنة ثلاث و شهور من سنة أربع و مائتين»^۱.

سزگین درباره معانی القرآن قراء نوشته است: «هو تفسير القرآن، و قيل انه كان نحو ألف ورقة، أي ثلث مقدار كتب الفراء (أنظر انباه الرواة للقفطي، ۱۴۰۴/۴). و بادخال زيادات و تعديلات في النص الأصلي نشأت عنه روايات (أنظر تاريخ بغداد، ۱۵۲/۱۴ - ۱۵۳). و كان الكتاب، على ما ذكره ابن النديم، في أربعة أجزاء، و أثنى عليه القفطي كثيراً، و كان من مصادر الأزهری و الثعلبي في الكشف و ابن جني في المحتسب و خزانة الأدب و غيرهم»^۲.

نسخه‌های خطی متعددی از معانی القرآن فراء در کتابخانه‌های ترکیه و مصر

۱. معانی القرآن، فراء، مقدمه تحقیق، ۱۲/۱ - ۱۴.

۲. تاریخ التراث العربی، علم اللغة، ص ۲۱۷.

میراث شهاب

محفوظ است و در سال ۱۳۷۵ق با تصحیح و تحقیق احمد یوسف نجاتی، محمد علی نجار و... در ۳ جلد به چاپ رسیده است.

چند کتاب در شرح ابیات معانی القرآن و فهارس آن و حاشیه و تکمله و رد بر آن نگاشته شده که معرفی آنها در تاریخ التراث العربی (لغت، ص ۲۱۶) و کتابشناسی جهانی قرآن کریم، ۱۴۳/۱ و ۳۸۵ - ۳۸۷، آمده است.

منابع: الأعلام، زرکلی، ۱۴۵/۸ - ۱۴۶؛ تاریخ التراث العربی، لغت، ص ۲۱۴ - ۲۱۸؛ دانشنامه قرآن و قرآن پژوهی، ۲/۲۱۰۰؛ فهرس المخطوطات، فؤاد سید، ۳/۷۳ - ۷۴؛ کتابشناسی جهانی قرآن کریم، ۱۴۳/۱ - ۳۸۵ - ۳۸۷؛ کشف الظنون، ۲/۱۷۳۰.

نسخه حاضر از آغاز کتاب تا سوره قیامت را دربردارد.

آغاز: بسمله. حمدله. و صل الله... هذا کتاب فيه معاني القرآن أملاه علينا ابوزكريا يحيى بن زياد الفراء عن حفظه من غير نسخة في مجالسه أول النهار... بسم الله الرحمن الرحيم و في فواتح الكتب و اثباتها الألف في قوله فسبح باسم ربك العظيم و أما حذفوها.

انجام نسخه: و من سورة القيمة، قوله عزوجل لا أقسم كان كثير من النحويين يقولون لا صلة...

نسخ معرب کهن، بدون نام کاتب و بی تاریخ، عناوین به خط درشت، تصویر ناخوانا و غیر مطلوب است، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان درج شده است، در ابتدای هر یک از اجزای ده گانه نسخه تملک منصور بن محمد بن منصور بن عقبه دیده می شود. ۴۳۴ صفحه، ۲۴ سطری.

نسخه اصل: در یکی از کتابخانه‌های استانبول ترکیه موجود است.

(۱۲۳۸) ذرر الأحادیث النبویة بالأسانید الیحيویة (حدیث زیدیه - عربی)

از: قاضی عبدالله بن محمد بن حمزه بن ابی النجم صعدي (درگذشته ۶۴۷ ق).

صعدي در این کتاب احادیث نبوی که امام هادی الی الحق یحیی بن حسین بن قاسم بن ابراهیم رسی (درگذشته ۲۹۸ ق) در کتاب الاحکام نقل کرده و پاره‌ای از فتاوی او در ابواب مختلف را گرد آورده است. صعدي در ابتدا احادیث اخلاقی را آورده و پس از آن ابواب فقهی و درخاتمه به گوشه‌ای از شرح حال امام هادی یحیی بن حسین اشاره کرده است.

میراث شهاب

در ابتدای برخی از نسخه‌های این کتاب سلسله سند امام متوکل اسماعیل بن قاسم درج شده است.

شرح حال و آثار امام هادی یحیی بن حسین از ائمه زیدیه - به جز خاتمه رساله حاضر - در اعلام المؤلفین الزیدیه نیز آمده است.^۱

قاضی سعدی دانشمند، فقیه و محدث زیدی که در شهر «صعده» یمن به دنیا آمد و مدتی عهده‌دار قضاوت این شهر بود.
از آثار اوست:

۱- کتاب أحكام الحسبة و الدور و ما یختص للامام و غیره من الأمور.

۲- التبیان فی النسخ و المنسوخ من القرآن.

۳- درر الأحادیث النبویة بالأسانید الیحيویة.

۴- الأربعون العلویة فی فضائل أمير المؤمنين.^۲

نسخه‌های متعددی از درر الأحادیث النبویة شناسایی شده است^۳ و این کتاب با تحقیق یحیی عبدالکریم الفضیل، به همت مؤسسه الأعلمی للمطبوعات در بیروت به سال ۱۳۹۹ ق در ۲۱۶ صفحه به چاپ رسیده است.

فهرست ابواب ۲۰ گانه کتاب در تصویر شماره ۱۵۳۸ چنین نقل شده است:

منطوی هذا الكتاب الجلیل علی عشرين باباً:

الأول: فی الزهد و مکارم الأخلاق و الحث علی طاعة الخلاق و الاستخارة.

الثانی: فی مثل ذلك.

الثالث: فی فضل النبي صلی الله علیه و سلم و أهل بيته.

الرابع: فی الطهارات.

الخامس: فی الصلاة.

السادس: فی الزکاة.

السابع: فی الصیام.

۱. اعلام المؤلفین الزیدیه، ص ۱۱۰۳ - ۱۱۱۱.

۲. همان، ص ۶۱۴ - ۶۱۵.

۳. الفهرس الشامل للتراث العربی الاسلامی المخطوط، الحدیث النبوی و علومه و رجاله، ۲/۷۷۵، ۷۷۶؛ مصادر التراث فی

المکتبات الخاصة فی اليمن، ۱/۲۸۱، ۳۰۹، ۴۴۱، ۵۲۶.

میراث شہاب

نسخہ های عکسی

الثامن: في الحج.

التاسع: في الجنائز.

العاشر: في النكاح.

الحادي عشر: في الطلاق.

الثاني عشر: في فضل التجارة و الجهاد.

الثالث عشر: في التجارة.

الرابع عشر: في ذم الخمر و السكر.

الخامس عشر: في ذكر القبائح.

السادس عشر: في الطعام و الشراب.

السابع عشر: في ذكر القضايا والقضاة.

الثامن عشر: في ذكر ذلك.

التاسع عشر: في ذكر الوصايا.

العشرين: في السير.

منابع: أعلام المؤلفين الزيدية، ص ٦١٤-٦١٥؛ الفهرس الشامل، الحديث النبوي و علومه، ٧٧٥/٢ - ٧٧٦؛ فهرس مخطوطات بعض المكتبات الخاصة في اليمن، ص ٢٢٨؛ فهرس مخطوطات مكتبة الجامع الكبير بصنعاء، ٣٥٤/١؛ مؤلفات الزيدية، ٤٦٢/١؛ مصادر التراث، ٢٨١/١، ٣٠٩، ٤٤١، ٥٢٦. آغاز: بسملة الحمد لله فاطر السموات و الأرض جاعل الملائكة رسلاً اولى أجنحة مثنى و ثلاث و رباع... أما بعد فإنه لما كثرت الأخبار و تواترت الآثار عن النبي المختار صلى الله عليه و على آله الأطهار في فضل من ألف بين كلمتين أروى من كلام الحكمة خيراً أو خبرين تناولت العلماء الى اكتساب هذه الفضيلة. انجام: وقد ختمت كتابي هذا بفضل أهل البيت عليهم السلام اقتداءً بيحيى بن الحسين فإنه روى أن بفضلهم يفتح و يختم... و الحمد لله أولاً و آخراً... و لاحول و لا قوة الا بالله العلى العظيم.

نسخ، قاسم بن احمد بن مهدى؟ بن محمد بن القاسم...، ١٨ ذيقعدة ١٣٨٩، از روى نسخه ای که در ١٠٨٧ق کتابت شده است، انجام: «قال في الأم المنقول عليها هذه النسخة: فرغ من تحصيل هذه النسخة المباركة في يوم السبت لخمس بقين من شهر [ذی] الحجة الحرام عام سبع و ثمانين و ألف، انتهى. و الحمد لله... و كان

الفراغ من انتقال الساعة السابعة الأربعاء من يوم الأربعاء لاحدى وعشرين ليلة مضت من شهر [ذی] القعدة الحرام عام تسعة وثمانين و ثلاثمائة و ألف من هجرة سيد الأولين و الآخرين محمد ﷺ بظهران الجنوب بمحل آل سنّه بمقام مولانا الحافظ الحجة شيخ الاسلام و المسلمين و بقية العلماء العالمين... مجد الدين بن محمد بن منصور بن احمد... و كان النقل على نسخة صحيحة واضحة يعود تاريخها الى قبل اثنتين و ثلاثمائة سنة كما تقدم، ثمّ أنّها من كتب مولانا شيخ الاسلام مجد الدين حفظه الله لا يكاد يمر على الى مشكل دو نما بحث و تدقيق و تصحيح و ايضاح و مقابلة جزاه الله خيراً من الدنيا و الآخرة... تم بحمد الله و مننه كانت البداية في السماع منهم في يوم الأحد الموافق ١٨ شهر [ذی] القعدة الحرام عام ١٣٨٩ و المقابلة على عدة نسخ منها الأحكام للامام الهادي ﷺ...» كاتب در انجامه نسب خود را تا امام علي ﷺ ذکر کرده است، نشانیها مشکى، در حاشیه تصحيح شده است، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان درج شده است، شروع به کتابت در ابتدای نسخه صبح روز جمعه ١٦ ذيقعدة ١٣٨٩ در منزل شيخ مجدالدين بن محمد ثبت شده است، پیش از شروع کتاب فوايد پراکنده ای در ابتدای نسخه دیده می شود، از جمله: تعارض حجج، نقلی از تحفة الابرار من اخبار العترة الاطهار، ابیات عربی از شاعران مختلف و ابیاتی در ذم حسد، سند شيخ مجدالدين بن محمد مؤیدی به صحیفة الرضا، اشعار منسوب به امیرالمؤمنین ﷺ خطاب به حارث همدانی و... ١١١ صفحه، ٢٢ سطری.

نسخه اصل: در یکی از کتابخانه های صنعا در یمن؟

(١٢٤٠) مقدمة الادب

(لغت - عربی به فارسی و ترکی)

از: جار الله محمود بن عمر بن محمد زمخشری خوارزمی (درگذشته ٥٣٨ ق). لغتنامه عربی به فارسی معروف و مشهوری است شامل پنج قسمت: ١- فی الاسماء ٢- فی الافعال ٣- فی الحروف ٤- فی تصرف الاسماء ٥- فی تصرف الافعال. سه بخش اول کتاب، لغت شناسی است و دو بخش آخر، دستور زبان می باشد و بیشتر کتاب را همان دو بخش اول گرفته است.

مقدمة الادب ترجمه ای به لهجه خوارزمی دارد که گمان می رود از خود زمخشری

میراث شهاب

نسخه‌های عکسی

باشد. ملا احمد بن خیر الدین کوز حصارى مشهور به خواجه اسحاق افندى (درگذشته ۱۱۲۰ ق) آن را به ترکی ترجمه کرده و «اقصى الادب فى ترجمة مقدمة الادب» نامیده که به چاپ رسیده است.

منابع: فرهنگنامه‌های عربی به فارسی، ص ۴۰-۴۷؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، منزوی، ۲۰۳۱/۳-۲۰۳۳؛ فهرست آستان قدس رضوی، ۱۳۶/۱۳-۱۳۷؛ کشف الظنون، ۱۷۹۸/۲؛ مختارات من المخطوطات العربية النادرة فی مکتبات ترکیا، ص ۴۵۲؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع، ۱۱۴/۳.

نسخه حاضر بخش دوم کتاب (افعال) را دربردارد و ترجمه‌های فارسی و ترکی زیرنویس شده و حواشی توضیحی به زبان عربی در هامش صفحات دیده می‌شود. طرفین نسخه افتاده است.

آغاز نسخه: رَعِرِيَ الرَّجُلُ عَزْوًا وَ هِيَ الْعُرْوَاءُ مِنْ غَشِيٍّ عَلَيْهِ غَشِيًّا وَ هُوَ مَغْشَى عَلَيْهِ. (ترجمه فارسی: لرزه گرفته شد مرد، تب لرزه، بیهوش شد؛ ترجمه ترکی: تترکان بولدی ار، بزکاک لوبولدی ار، تترات کان براك، او سورادی ار)... باب افعال يفعل افعالاً ابداً الأمر (ترجمه فارسی: آغاز کرد کار را...).

انجام نسخه: باب الأفعال غير المتصرفة، نعم الرجل زيد، نعم رجلاً (ترجمه فارسی: چه نیک مرد است زید...)

نسخ معرب، ترجمه‌های فارسی و ترکی به نستعلیق زیرنویس شده است، عناوین شنگرف، بدون نام کاتب و بی تاریخ گویا از سده نهم هجری، حواشی توضیحی به عربی در هامش صفحات درج شده است، فهرست ابواب موجود را در ابتدای نسخه نوشته‌اند، یادداشت عبدالمهدی حسینی در ابتدای نسخه آمده که آن را از مملکات مرحوم آخوند ملاعبدالکریم دانسته که در نزد وی امانت است به تاریخ صفر ۱۲۶۴. ۲۹۶ صفحه، ۸ سطری.

نسخه اصل: در یکی از کتابخانه‌های ترکیه.

(۱۲۴۲) [مجموع ادبی] (ادب - عربی)

از: محی الدین محمد بن عبد القاهر بن عبدالرحمان شهرزوری موصلی (قرن ۸ هـ) جنگی ادبی است شامل خطبه‌ها، اشعار، حکایات، نوادر و مواظ حکما؛ چنان که مؤلف در مقدمه می‌نویسد:

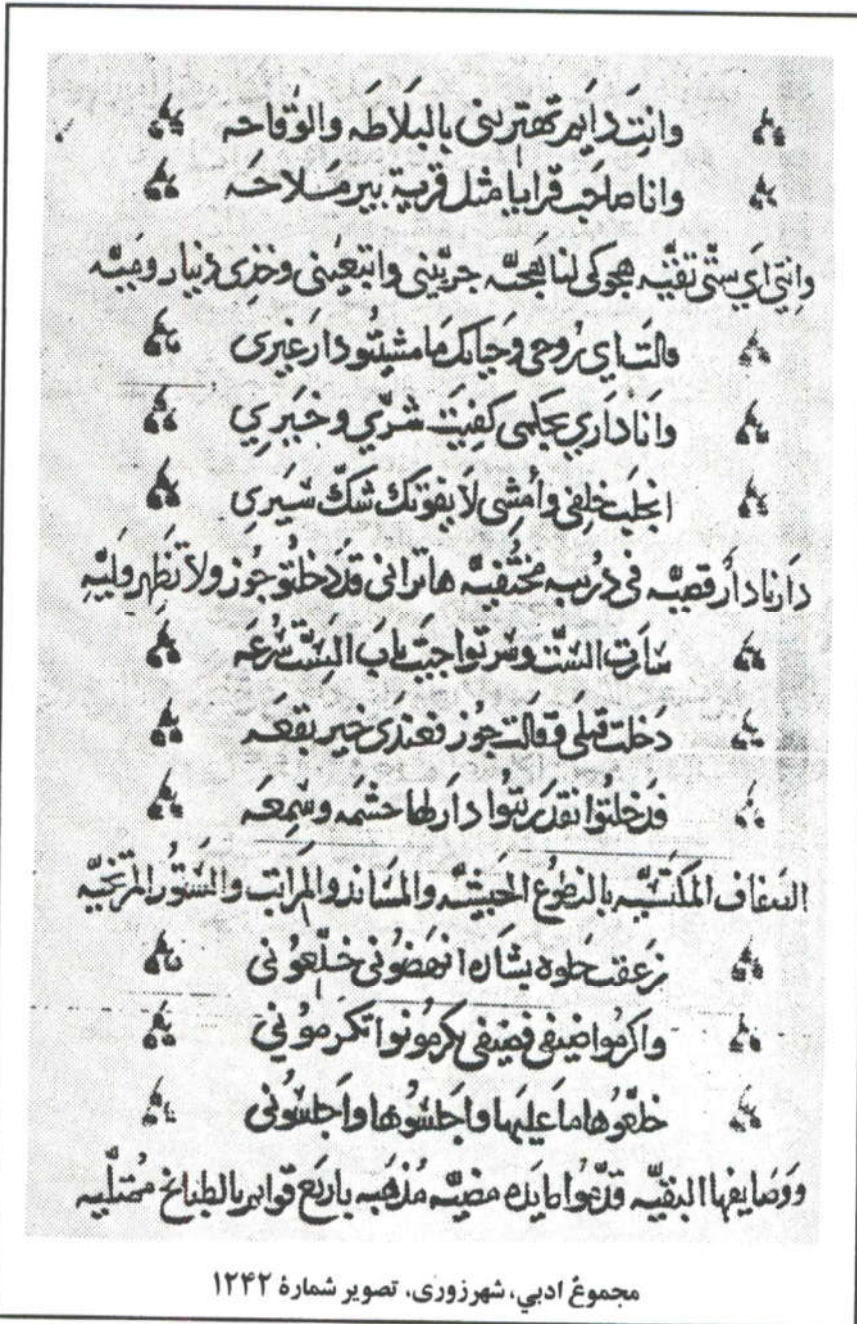
«أني جمعت في كتابي هذا من خطب أمير المؤمنين علي عليه السلام و مواظ الحکما والأشعار والحکایات والنوادر والموشحات و المخمسات و غيرها من کتب شتی...».

میراث شهاب

نسخه های عکسی

نام مؤلف در متن کتاب (برگ ۵۸ نسخه حاضر) چنین آمده است: «قال العبد الفقير الى الله تعالى محمد بن عبدالقاهر بن الشهرزوي (كذا) الموصلی، و ممّا نظمته على لسان غيري و كتب بها الى من تعمّد الهجاء بغير معرفة و لا اجتماع و توخيت ان يكون الخطاب بأسماء سور من القرآن المجيد...».

ابن حجر عسقلانی
 در الدرر الكامنة فی
 أعيان المائة الثامنة،
 شرح حال وی را
 آورده است: «محمد
 بن عبدالقاهر بن
 عبدالرحمن بن
 الحسن بن
 عبدالقادر بن
 الحسن بن علی بن
 أبي القاسم بن
 المظفر بن علی بن
 القاسم الموصلی أبو
 عبدالله بن
 الشهرزوري. لقبه
 محي الدين، عني
 بالحديث و كان
 مولده في شعبان
 ۶۹۸ بالموصل

فاشتغل و سمع ببلده علی شمس الدین محمد بن عمر بن خروف شرح السنة للبغوي و دخل بغداد و لم یسمع بها الحديث ثم رحل الى دمشق فسمع الكثير من الشيوخ بعد الثلاثین فكتب الأجزاء و حصل و جمع له ثبتاً و كتب علیه فی عدة أجزاء و كان جمیل الهيئة كثير التلاوة و خطه حسن معروف مع الخیر و الدین و المروءة. قال ابن

رافع سمع مني جزءاً أخرجته لبعض مشايخي و هو من بيت القضاء و الرياسة و أنشد له قوله:

وكت أظن أن العبد يسلى   و طول العهد بالتذكار ينسى
فمالبعاد كم يدنى لهيبي   و يعد العهد...^١

مؤلف کلمات بسیاری از امام علی علیه السلام، در این مجموعه نقل کرده و احادیثی از امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام آورده است. اولین خطبه نقل شده در این مجموعه، خطبه مونیقه منسوب به امام علی علیه السلام است و در فصلی از کتاب [برگهای ۲۲۴ و ۲۲۵] امامیه را چنین توصیف می‌کند: «فصل من شرایط دین الامامیه الیقین و الاخلاص و التوکل و الرضا و التسليم. و الورع و الاجتهاد و الزهد و العبادة و الصدق و الوفا و اداء الامانة الى البر و الفاجرو. البر بالوالدين و استعمال المروة و الصبر و الشجاعة و اجتناب المحارم... و استعمال جميع مكارم الأخلاق و الأفعال في الدين و الدنيا باجتنا ب مدامها في الجملة و التفصيل و اجتناب الغضب و السخط... و الاحتیال علی الناس، هذا ما اتفق املائه علی العجلة في وصف دین الامامیه».

و در جایی از کتاب [برگ ۲۲۲] از امام صادق علیه السلام روایت ذیل را آورده است: «عن عمرو بن جمیع قال قال جعفر بن محمد الصادق علیه السلام مَنْ خرج الدنيا علی غیر ولایتنا أهل البيت حشره الله يوم القيامة يهودياً و ان صام و ان صلي و ان زكاً و ان حج و لو أن رجلاً تقطع تحت عبادة الله عزوجل ما قبل الله عزوجل ذلك منه الا بولایتنا أهل البيت».

خطبه آغاز کتاب نیز نشانگر حب مؤلف به اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام است. مرحوم استاد سید عبدالعزیز طباطبایی، تشیع مؤلف را در این کتاب ظاهر و آشکار دانسته است.

منابع: الدرر الكامنة، ۱۴/۴؛ معجم المؤلفین، ۱۰/۱۸۴؛ معجم أعلام الشيعة، ص ۳۹۲-۳۹۴.
آغاز: الحمد لله ولي المحامد و مولى المرشد و صلواته على أفضل منذر و شاهد و أكرم عالم و عابد سيدنا محمدرسوله القايد الى المقاصد و السابق الى أسعد الموارد و على الأيمة من ذريته معادن الحكم و الفوائد الحجج على كل مقرّ و جاحد.

مالي اليک شفيع
وليس حسبي الا
سوی اعترافي بذنبي
بأن عفوك حسبي

نسخ خوانا و معرب، محمد بن علی بن سلیمان بن یوسف بن ریحانی موصلی، نیمه جمادی الاول ۷۹۰ در قاهره، نشانیها در نسخه اصل سنگرف، در حاشیه‌ها اندکی تصحیح دارد، در صفحه اول نسخه یادداشتی فارسی است:

«جنگ عربی، نبشتم من این را به خط غریب که نصر من الله و فتح قریب» و در صفحه بعد نام کتاب مجموعه من کتاب الخطب درج شده و چند مهر دیده می‌شود از جمله مهر کروی به سجع: «الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله»، همچنین وقف‌نامه نسخه از سلطان غازی محمود خان به خط احمد شیخ‌زاده مفتش اوقاف حرمین شریفین و تملک حکیم تقی الدین موصلی در ۷۹۰ ق. ۵۹۶ صفحه و ۱۵ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه ایاصوفیا در استانبول ترکیه.

(۱۲۴۴) آثار البلاد و اخبار العباد (جغرافیا - عربی)
از: عماد الدین ابو عبدالله زکریا بن محمد بن محمود قزوینی (درگذشته ۶۸۲ق).
عمادالدین زکریا بن محمد قزوینی (۶۰۵-۶۸۲ق)، علامه شیعی ایرانی که از تبار انس بن مالک انصاری بوده و دو اثر مهم در جغرافیا دارد: ۱- آثار البلاد و اخبار العباد ۲- عجایب المخلوقات. این دو کتاب به زبان عربی است و ترجمه‌های فارسی متعددی از آنها در دست است.
قزوینی آثار البلاد را در سال ۶۷۴ ق نگاشته است. این کتاب دارای ۳ پیشگفتار و ۷ عنوان درباره ۷ اقلیم است.^۱

۱. سطح کره زمین، با فرض قطع شدن توسط دایره معدل النهار (استوا) و یک دایره نصف النهار، به چهار ربع بخش می‌شود: دو رکن شمالی و دو رکن جنوبی. رکن شمالی مکشوف را «ربع مسکون» خوانند و آن در برگیرنده دریاها، جزیره‌ها، رودها، کوهستانها، بیابانها، شهرها و روستاهاست. این ربع مسکون را به هفت بخش قسمت کرده، هر قسمت آن را یک «اقلیم» خوانده‌اند. این یک تقسیم طبیعی نیست، بلکه نتیجه خطوطی فرضی است. نک: دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ۱۰۶/۱.

میراث شهاب

- المقدمة الأولى: في الحاجة الداعية الى احداث المدن و القرى.
- المقدمة الثانية: في خواص البلاد (در ۲ فصل: ۱- تأثیر بلاد در ساکنان آن
- ۲- تأثیر بلاد در کانه‌ها، گیاهان و جانداران).
- المقدمة الثالثة: في أقاليم الأرض.
- الاقليم الأول.
  - الاقليم الثاني.
  - الاقليم الثالث.
  - الاقليم الرابع.
  - الاقليم الخامس.
  - الاقليم السادس.
  - الاقليم السابع.

مطالب کتاب آثار البلاد و اخبار العباد درباره هفت اقلیم عالم است با شرح مفصلي در ذکر قبایل و خصوصیات مردمان و بیان حال رجال و مشاهیر هر یک از بلاد هفت‌گانه. مؤلف در مقدمه یادآور شده که آنچه را که نوشته نتیجه مشاهدات و تجربیات و مطالعاتی است که در طی سفرهای متعدد خویش به دست آورده است. قزوینی اقلیمهای هفت‌گانه را زیر عنوانهای جداگانه بررسی می‌کند و بلاد آن را به ترتیب حروف الفبا شرح می‌دهد. این بلاد، شامل نواحی، سرزمینها، مناطق جغرافیایی، کشورها، استانها، شهرها، شهرکها، روستاها، جزایر، کوهها، دژها، ساختمانها و آثار تاریخی می‌گردد و در میان همه اینها بسیاری از جاها واقعی و تاریخی است و برخی داستانی یا افسانه‌ای، مانند «جزیره زنان» در چین. مؤلف در هنگام یاد کردن از هر مکان تاریخی، مطالب بسیاری درباره آن به میان می‌آورد: روایات جاهلی، داستانهای محلی، احادیث نبوی، کاریزها، فرآورده‌های صنعتی و کشاورزی، پرندگان، رویدادها، عالمان، ادیبان، شاعران برخاسته از آن و شعرهای سروده درباره آن. قضاوت وی درباره مردمان مناطق بر اساس عواطف و احساسات شخصی است. در مجموع این کتاب حاوی اطلاعات جغرافیایی، ادبی، تاریخی و علمی فراوانی است و در آن گزارشهایی درباره شماری از شاعران ایرانی بزرگ و نام‌آور آمده است که از آن میان می‌توان اوحد الدین کرمانی، صدرالدین خجندی، رشیدالدین

وطواط، انوری، فردوسی، حکیم عمر خیام، ناصر خسرو، نظامی گنجوی و خاقانی
شروانی را نام برد.^۱

چند نسخه خطی به جا مانده از آثار البلاد:

۱- نسخه شماره ۴۱۶۳ کتابخانه چستربیتی در ایرلند جنوبی.^۲

۲- نسخه شماره ۱۴۹۵ کتابخانه سپهسالار در تهران، به خط نسخ حسین بن
عثمان بن حسین حافظ معلم در ۸۰۳ ق.^۳

۳- نسخه شماره ۷۳۸ع کتابخانه ملی ایران.^۴

۴- نسخه شماره ۶۸۲ کتابخانه ملی ملک که تملکی در ۹۷۶ ق دارد.^۵

آثار البلاد بارها به چاپ رسیده است، از جمله:

۱- در سال ۱۸۴۸م/ ۱۲۶۴ق، به کوشش وستنفلد، همراه اثر دیگر این مؤلف

(عجایب المخلوقات)، در گوتینگن (آلمان).

۲- در سال ۱۹۶۰م/ ۱۳۸۰ق، در بیروت.^۶

ترجمه‌های فارسی متعددی از آثار البلاد سراغ داریم،^۷ از جمله ترجمه محمد
مراد بن عبدالرحمان موسوم به سیر البلاد که در تصویر شماره ۱۱۸۸ همین فهرست
معرفی شده است.

منابع: دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ۱۰۵/۱-۱۰۷؛ الذریعة، ۷/۱؛ فهرست کتابهای چاپی
عربی، مشار، ۱-۲؛ فهرست تاریخ، سفرنامه، سیاحت‌نامه، روزنامه و جغرافیای خطی کتابخانه
سلطنتی، ص ۵۶۸-۵۷۱؛ فهرست‌واره کتابهای فارسی، ۱۶۱/۱-۱۶۲؛ کشف الظنون، ۹/۱؛ معجم
المطبوعات العربية و المعربة، ۱۵۰۷/۲-۱۵۰۸.

مباحث: نسخه حاضر خطبه و مقدمه‌های سه‌گانه مؤلف را فاقد است و از اقلیم
اول شروع می‌شود و در انجام نیز ناتمام است، همچنین با نسخه چاپی در حذف

۱. دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ۱۰۶/۱.

۲. فهرس المخطوطات العربية فی مکتبة تشتریتی، آربری، ترجمه دکتر محمود شاکر سعید، ۶۶۰/۲.

۳. فهرست کتابخانه سپهسالار، ۶/۳-۷.

۴. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی، ۱۹۶/۸-۱۹۷.

۵. فهرست کتابهای خطی کتابخانه ملی ملک، ۱۱/۱.

۶. فهرست کتابهای چاپی عربی، مشار، ۱-۲؛ معجم المطبوعات، سرکیس، ۱۵۰۸/۲.

۷. فهرست‌واره کتابهای فارسی، منزوی، ۱۶۱/۱-۱۶۲.

میراث شهاب

برخی مطالب و اضافات برخی کلمات تفاوت‌هایی دارد و گویا گزیده‌ای از کتاب باشد. آغاز نسخه: الاقلم الأول لزحل فجنوبية مماليي الزنج و النوبة و شمالية الاقلم الثاني و اوله حيث يكون الظل نصف النهار اذا استوى الليل و النهار قدم واحد و نصف و عشر و سدس عشر قدم و آخره حيث يكون.

انجام نسخه: الاقلم السابع للقمر حيث يكون النهار في الاستواء سبعة أقدام و نصفاً و آخره حيث يكون الظل نصف النهار... حرف الصاد صقلاب أرض صقلاب في غربي الاقلم السادس و السابع... ذكرت الفلاسفة أنه من الجبال العلية و لهذا البيت أخبار عجيبة في كيفية بنائه و ترتيب أحجاره تمت الكتاب.

نسخ، محمد بن حاجی علی مرعشی، اواسط شعبان ۹۹۲ در زمان فتح حصن لوری در ولایت کرخی، گویا برای مراد پاشا کتابت کرده است، صفحات مجدول، عناوین و نشانیها شنگرف، در اول نسخه مهر کروی مربوط به وقف نسخه به کتابخانه سلطان احمد ثالث دیده می‌شود. ۱۲۸ صفحه، ۱۷ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه سلطان احمد ثالث منتقل شده به طوپقاپی سرای در استانبول ترکیه، نسخه شماره ۲۸۴۴.

(۱۲۴۵) توضیح المقال (الوجیز، الرجال الصغیر) (رجال شیعه - عربی)

از: میرزا محمد بن علی حسینی استرآبادی (درگذشته ۱۰۲۸ ق).

استرآبادی سه کتاب در رجال شیعه تألیف نموده: ۱- الرجال الکبیر، موسوم به منهج المقال، معرفی آن در نسخه عکسی شماره ۱۲۷۴ خواهد آمد؛ ۲- الرجال الوسیط، موسوم به تلخیص المقال فی معرفة الرجال، نسخه‌های خطی آن فراوان است؛ ۳- الرجال الصغیر، موسوم به توضیح المقال و مشهور به الوجیز.

کتاب حاضر، الرجال الصغیر وی است که در آن شرح حال راویانی را که نص بر توثیق آنها وارد شده، بیان نموده و از بیان شرح حال راویان مهمل اجتناب کرده است. تألیف این کتاب در سال ۱۰۱۶ ق، در مکه به پایان رسیده است.

شیخ آقا بزرگ در الذریعة و مصفی المقال، این کتاب را با عنوانهای الوجیز، الرجال الوجیز، الرجال الصغیر و توضیح المقال معرفی نموده است.

میراث شهاب

بیش از ده نسخه خطی از توضیح المقال در کتابخانه‌های آیت الله مرعشی نجفی، آیت الله گلپایگانی در قم و آستان قدس رضوی در مشهد، مجلس و سپهسالار و مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی در تهران و مدرسه غرب همدان موجود است.

منابع: التراث العربی، ۴۴۷/۵؛ الذریعة، ۴۹۸/۴ و ۱۲۱/۱۰، ۱۴۵، ۱۵۸ و ۴۲/۲۵؛ فهرستگان نسخه‌های خطی حدیث و علوم حدیث شیعه، ۲۳۲/۱؛ مآخذشناسی رجال شیعه، ص ۹۴-۹۵؛ مصفی المقال، ص ۴۳۰.

طرفین نسخه حاضر افتاده است.

آغاز نسخه: ابن الصباح الازدی یروی عن ق مهمل و کذا ابراهیم الصیقل و ابراهیم بن ضمرة، ابراهیم الطایفی.

انجام نسخه: السدوسی فی الصحابة بشیر بن سعید و احمد بن جری السدوسی فی یب فی فضل.

نسخ، بدون نام کاتب و بی تاریخ، از سده دوازدهم هجری، عناوین و نامها در نسخه اصل به سنگرف، حواشی به امضای «منه ره» و «فتحعلی عفی عنه» که از فتحعلی بن کریم خان زند است و همو یادداشت تملکی در اول نسخه نوشته در تاریخ ماه رمضان ۱۲۲۲ در تهران در خدمت فیلسوف ربانی آقا میرزا علی رضا یزدی، در اول نسخه نام کتاب و مؤلف بدین صورت ثبت شده: «رجال الصغیر لسید المحققین المیرزا محمد الاسترآبادی رحمته الله». ۱۳۶ صفحه، ۲۲ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی رحمته الله، نسخه شماره ۷۵۸۷.

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی رحمته الله، ۴۰۱/۱۹.

(حدیث - عربی)

(۱۲۴۶) مسند الشهاب

از: قاضی ابوعبدالله محمد بن سلامة قضاعی (درگذشته ۴۵۴ ق).

معرفی این کتاب، در توصیف نسخه عکسی شماره ۱۱۵۴ گذشت. نسخه حاضر ادامه همان نسخه است و از جزء پنجم تا جزء چهاردهم (آخر کتاب) را در بر دارد، (نسخه چاپی، ج ۱، ص ۲۴۳ تا پایان جلد دوم).

آغاز نسخه: اخبرنا القاضي ابوعبدالله محمد بن سلامة بن جعفر... قرأت علیه بفسطاط مصر... بسمله و صلی الله علی محمد و آله من مشامع ظالم فقد أجرم.

میراث شهاب

انجام: کان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یدعوا یقول اللهم انی اسألك عیشة نقیة و میتة سویتة و مردأ غیر مخز ولا فاضح. تم الجزء الرابع عشر و بتمامه تم جمیع الدیوان... .

ادامه نسخه عکسی شماره ۱۱۵۴ است با همان خصوصیات نسخه شناسی، نسخ ناخوانای جماهر بن عبدالرحمان بن جماهر اندلسی در عصر مؤلف، این نسخه بر مؤلف خوانده شده و در آغاز هر جزء آن بلاغ سماع و قرائت دیده می شود، از جمله بدین عبارت، «قرأ علی هذا الجزء من أوله الی آخره الشیخ ابوبکر جماهر بن عبدالرحمن الفقیه - حرسه الله - و کتب محمد بن سلامه بن جعفر فی رجب فی سنة ثلث و خمسين و اربعمائة»، در ابتدای هر جزء نام کتاب و مؤلف با دعای «ادام الله علوه» ثبت شده است، در حاشیه تصحیح شده است. ۲۴۱ صفحه، ۱۷ تا ۲۰ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه اسکوریال در اسپانیا، نسخه شماره ۱۵۲۹.

فهرست نسخه های خطی عربی اسکوریال، ۱۲۱/۳؛ المخطوطات العربیة فی مکتبة الاسکوریال، ترجمه سیده می کنفانی، ص ۱۶۵-۱۶۶.

(۱۲۴۷) [مقالات فی الفلک] = اصلاح المجسطی = کتاب الهيئة (فلک - عربی)
از: ابو محمد جابر بن افلح اشبیلی (قرن ۶ هـ).

ابومحمد (یا ابو محمود) جابر بن افلح ریاضیدان، ستاره شناس و شیمیدان برجسته اسپانیایی که در اواخر قرن ۱۱ میلادی در اشبیلیه به دنیا آمد و در نیمه قرن ۱۲ میلادی در قرطبه درگذشت. نظرات و آثار مهمی در ریاضیات و فلک داشته است. اختراع بعضی از آلات فلکی و برخی از معادلات در جبر و مثلثات به وی منسوب است.

طوقان و محامی درباره وی نوشته اند که ۹ کتاب در فلک نگاشته و در آن مباحث ابتکاری مطرح کرده است. اولین کتاب از کتابهای نه گانه او درباره مثلثات کروی است، که جیرارداوف کریمونا آن را به زبان لاتینی ترجمه نموده و در ۱۵۳۳ میلادی

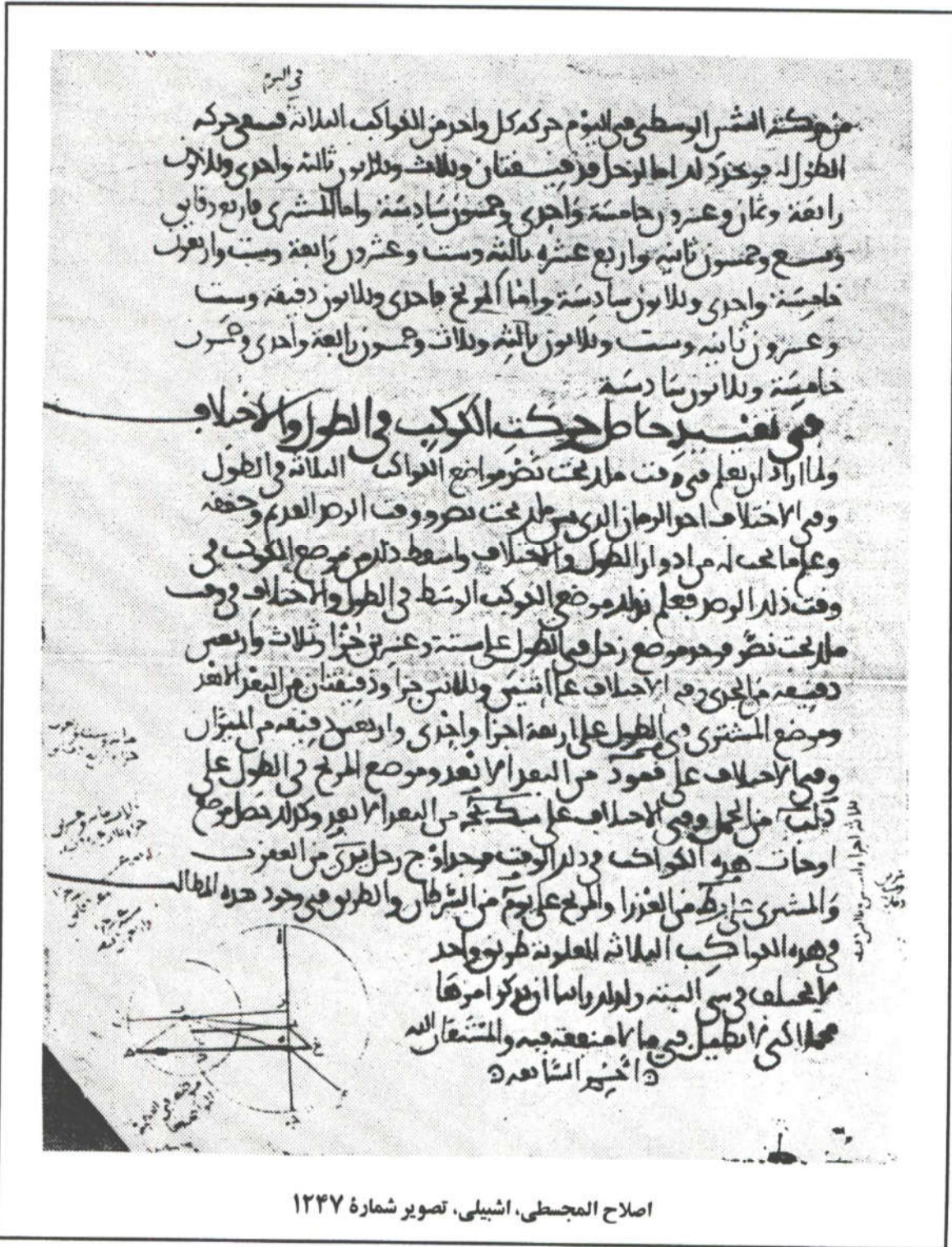
۱. در ترجمه فهرست اسکوریال، کتابت نسخه در قرن ۱۲ هـ و سماع قرائت در ۵۰۳ق نوشته شده، که هر دو اشتباه است.

میراث شهاب

نسخه‌های عکسی

در نومبورگ به چاپ رسیده است. همچنین کتاب فی الهيئة فی اصلاح المجسطی از تألیفات ابن افلاح است که ترجمه لاتینی آن را جیرارد اوف کریمونا به انجام رسانده و موسی بن تبون، آن را به عبری ترجمه کرده است.^۱

اصلاح المجسطی، اشبیلی، تصویر شماره ۱۲۴۷

۱. تراث العرب العلمي فی الرياضيات و الفلك، قدری حافظ طوقان، ص ۳۵۶ - ۳۵۷؛ معجم العلماء العرب، باقر امین الورد محامی، ۳۸/۱؛ فوهنگ زندگینامه‌ها، ۳۲۰/۱؛ زندگینامه علمی دانشوران، ۳۶۸/۱.

ميراث شهاب

كتاب حاضر شامل ٩ مقاله در علم فلك است، به ترتيب ذيل:
المقالة الاولى: في المقدمات.

المقالة الثانية: في العلوم الجزلة (الجزئية؟) في مراتب أنواع هذا العلم.
المقالة الثالثة: في حركة الشمس الوسطى.

المقالة الرابعة: في القمر.

المقالة الخامسة: في اختلاف المنظر الذي بعرض القمر...
المقالة السادسة: في الكواكب الثابتة.

المقالة السابعة: في الكوكب الخمسة السيارة.

المقالة الثامنة: في وقوف الكواكب الخمسة ورجوعها.

المقالة التاسعة: في عروض الكواكب الخمسة.

نام كتاب در صفحه عنوان نسخه حاضر، چنين درج شده است: النسخة الكبرى من كتاب الشيخ أبي محمد جابر بن أفلح الاشيلي في الهيئة و در فهرست اسكوريال نيز، النسخة الكبرى معرفى شده است. در فهرست برلين اين كتاب اصلاح المجسطي معرفى شده است.^١
مؤلف در اين كتاب نظرات بطلميوس در كتاب المجسطي را مطرح و بررسى و نقد مى نمايد. گويا بدين جهت، وليم الورد نام كتاب را اصلاح المجسطي انتخاب کرده است.

منابع: تراث العرب العلمي في الرياضيات و الفلك، ص ٣٥٦ - ٣٥٧؛ دائرة المعارف الاسلامية، ٢٢٥/٦ - ٢٢٦؛ فهرس المخطوطات العربية بالمكتبة الملكية في برلين، ١٤١/٥؛ معجم المؤلفين، ١٠٥/٣؛ معجم العلماء العرب، ٣٨/١.

آغاز: الحمد لله الأول بلا ابتدا الآخر بلا انتها، الذي خلق الأشياء على غير نظير و قدرها بحكمته أحسن تقدير... و بعد فانّ الله تعالى شرف نوع الانسان و فضله على جميع الحيوان.

انجام: و يبطل و اذا كان ذلك كذلك فان ساير الظهورات المسائية و الصباحية في هذين العرضين أخرى بأن يختل و يبطل، و ذلك ما أردنا بيانه. نجز الكتب بحمد الله و عونه و صلى الله على محمد و آله و سلم.

١. دائرة المعارف الاسلامية، ٢٢٥/٦ - ٢٢٦؛ فهرس المخطوطات العربية بالمكتبة الملكية في برلين، ١٤١/٥.

میراث شهاب

نسخ مایل به مغربی، بدون نام کاتب و بی تاریخ، گویا از سده هفتم یا نهم هجری، عناوین به خط درشت، مقابله و تصحیح شده و بلاغ مقابله دارد، شکل‌های هندسی بسیاری در صفحات مختلف دیده می‌شود، بخشی از مقاله ششم کتاب در آخر نسخه آمده است، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان چنین درج شده است: «النسخة الكبرى من كتاب الشيخ أبي محمد جابر بن افلح الاشبيلي في الهيئة»، یادداشتها و تملک‌هایی در اول نسخه دیده می‌شود از جمله جدولی نجومی که علی بن احمد بن معوج، برای خودش کشیده است. ۲۹۸ صفحه، ۲۲ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه اسکوریال در اسپانیا، نسخه شماره ۹۳۰.

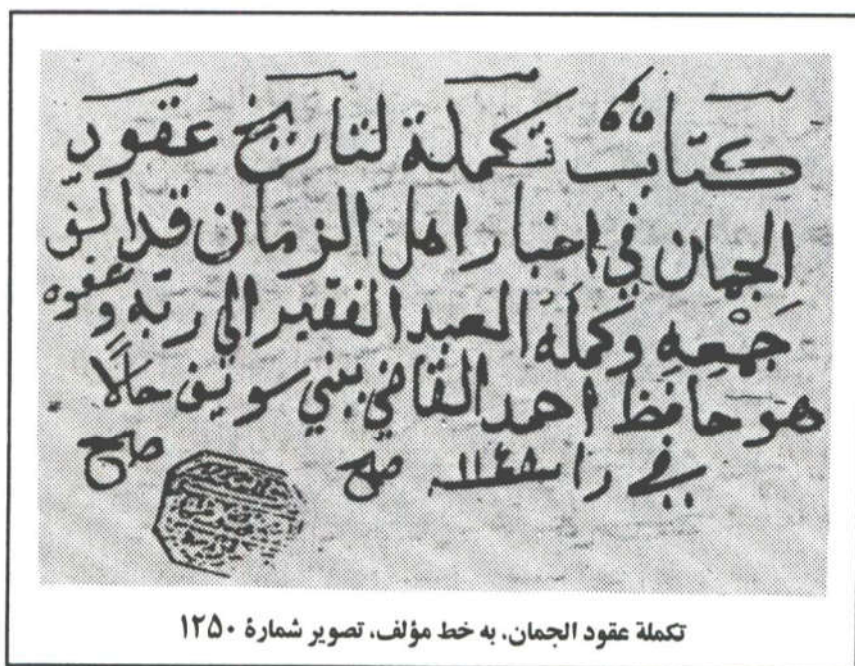
فهرست نسخه‌های خطی عربی اسکوریال، ج ۲، بخش ۳، ص ۳۹.

(۱۲۵۰) تکملة عقود الجمان في أخبار أهل الزمان (تاریخ - عربی)

از: قاضی احمد بن عبدالرحمان مصری (در گذشته پس از ۱۱۴۹ ق).

مؤلف گوید: چون کتاب عقود الجمان في أخبار أهل الزمان را دیدم، تصمیم گرفتم که آن را تکمیل کنم و با استفاده از کتابهای تاریخی همچون تاریخ طبری؛ مروج الذهب و تاریخ صاحب البرهان، تاریخ جهان پیش از خلقت حضرت آدم تا حضرت ابراهیم و پس از آن تا رسول گرامی اسلام را، بر آن بیفزایم.

تکملة عقود الجمان، به خط مؤلف، تصویر شماره ۱۲۵۰

نسخه حاضر، جلد اول از این تکمله را دربر دارد و در پایان آن آمده است: «فقدتم هذا الجزء المبارك و مافیه من الفوائد و الزیادات من الکتب المذكورة و جعلناه مبدا و تکلمة لتاریخ عقود الجمان في أخبار أهل

الزمان و قد فضلنا في هذا الجزء المبارك تعريف الزمان ما هو و ما بنينا عليه مما قدره الله تعالى في الازل و احوال الليل و النهار و الشمس و القمر و ما كان في الارض من السكان قبل خلق آدم ﷺ و نبذة من احوال بعض البلاد و الاقاليم السبعة و حدودها و طبائعها...».

مؤلف در ادامه وعده می دهد که در جلد دوم این مباحث را مطرح نماید: «ويليه في الجزء الثاني الذي هو أوله من مولد سيدنا ابراهيم الخليل -عليه و على نبينا أفضل الصلاة و السلام - و أنساب الأمم الماضية و الدول و ملوك الطوائف من الفرس و اليونان و الكلدانيين و الافرنج و القبط و غيرهم المذكورين في الجزء الثاني، بعد ذكر قصص الانبياء ﷺ الى غامور نسبه -صلى الله تعالى عليه و سلم- و ساير قبائل العرب و أنسابها و...».

مؤلف می گوید هنگامی به تألیف این کتاب اشتغال داشته که قاضی ولایت بنی سویق از اقطاع مصر بوده است. تألیف جلد اول آن در ۱۱۴۵ ق شروع شده و در ۱۱۴۹ ق به پایان رسیده است.

اما اینکه عقود الجمان فی أخبار أهل الزمان از کیست، از متن تکمله اطلاعی به دست نیامد. در ایضاح المکنون کتابی بدین عنوان، از احمد بن محمد زملکانی معرفی شده که نسخه ای در ایاصوفیه دارد.^۱ در فهرس المخطوطات المصورة، عقود الجمان فی تاریخ الزمان از محمد بن احمد بن محمد زملکانی انصاری شافعی، معرفی شده که نسخه خط مؤلف آن در کتابخانه ایاصوفیا به شماره ۳۳۱۰ موجود است.^۲

در فهرست مذکور، کتاب دیگری به عنوان عقد الجمان فی تاریخ اهل الزمان از بدرالدین ابی محمد محمود بن احمد بن موسی عینی (درگذشته ۸۵۵ ق) نیز معرفی شده است.^۳ آغاز: الحمد لله الأول و الآخر، الباطن الظاهر، الذي هو بكل شيء علیم... اما بعد فيقول العبد الفقير الراجي عفو ربه القدير حافظ احمد بن عبدالرحمن اني لما اطلعت على كتاب التاريخ المسمى عقود الجمان في تاريخ اهل الزمان.

انجام: ف جاء بعون الله تعالى مفيداً و مغنياً عن غيره من أكثر التواريخ و صلى الله

۱. ایضاح المکنون، ۱۱۲/۲.

۲. فهرس المخطوطات المصورة (معهد المخطوطات العربية)، الجزء الثاني (التاريخ)، ۱۰۸/۲.

۳. همان، ۱۰۷/۲.

علی سیدنا محمد و علی آله و صحبه و سلم.

نسخ، به خط مؤلف، غره جمادی الثانی ۱۱۴۹، نشانیها در نسخه اصل به شنگرف، در حاشیه و متن تصحیح شده است، عناوین مطالب در هامش صفحات درج شده است، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان به خط مؤلف چنین ثبت شده است: «کتاب تکملة لتاریخ عقود الجمان فی اخبار اهل الزمان، قد أَلَفه و جمعه و کمله العبد الفقیر الی ربّه و عفوه هو حافظ احمد القاضي بینی سویق حالاً فی سنة ۱۱۴۵، صح» بامهر مؤلف، نسخه حاضر جلد اول کتاب است. ۱۹۷ صفحه، ۲۵ سطری. نسخه اصل: کتابخانه ایاصوفیا در ترکیه.

(۱۲۵۱) الحجج القطعية لاتفاق الفرقة الاسلامية (عقاید اهل سنت - عربی و ترکی)

از: عبدالله بن حسین سویدی بغدادی شافعی (درگذشته ۱۱۷۴ ق).

عبدالله سویدی بغدادی افندی از دانشمندان شافعی مذهب، به سال ۱۱۰۴ ق در کرخ بغداد زاده شد و در سال ۱۱۷۴ ق در همان شهر درگذشت. تألیفات در ادبیات و عقاید و حدیث دارد، از جمله:

۱- مقامة الأمثال السائرة، چاپ بغداد.

۲- النفحة المسكية في الرحلة المكية، نسخه‌ای از آن در دار الکتب ظاهریه دمشق

موجود است.^۱

۳- أنفع الوسائل في شرح دلائل الخیرات.

۴- اتحاف الحبيب علی شرح مغنی اللیب.

۵- أسماء أهل بدر.

۶- شرح صحیح البخاری.

۷- دیوان شعر و....

سویدی در عصر نادر شاه افشار، در حکومت حاکمان عثمانی عراق، موقعیت و منزلتی داشته و به امر احمد پاشا وزیر بغداد، با علمای شیعی ایران از جمله ملاعلی اکبر طالقانی خراسانی معروف به ملاباشی (شهید ۱۱۶۰ ق) ملاقات

۱. فهرس مخطوطات دار الکتب الظاهرية، تصوف، ۷۵/۳ رقم ۵۰۸، در پاورقی الکواکب المنتثرة، رسالة النفحة المسكية بالحجج القطعية متحد و یکی دانسته شده است، ولی ظاهراً چنین نیست.

میراث شهاب

و مناظراتی داشته است.^۱

وی در رساله حاضر به مناظراتش با علمای شیعه اشاره کرده و از علما و حکومت و مذهب شیعی ایرانیان بسیار بدگویی می‌کند. این رساله به زبان عربی است و در پایان آن داستان به حج رفتن مؤلف از طرف احمد پاشا در سال ۱۱۵۷ ق به زبان ترکی درج شده است.

این رساله در سال ۱۳۲۳ ق به وسیله کتابخانه حلبی در قاهره، در ۵۱ صفحه، به ضمیمه رساله فی کیفیت المناظرة مع الشيعة و الرد عليهم از احمد بن زینی دحلان به چاپ رسیده است.

سید محمد مهدی بن سید صالح موسوی قزوینی کاظمی (درگذشته ۱۳۵۹ ق) ردی بر الحجج القطعیة سویدی نگاشته، موسوم به قامعة المبدعین.^۲

منابع: الأعلام، زرکلی، ۸۰/۴؛ الذریعة، ۱۶/۱۷؛ فهرس مخطوطات دار الکتب الظاهرية، تصوف، ۷۵/۳؛ الکواکب المنتثرة فی القرن الثاني بعد العشرة، ص ۴۹۶ - ۴۹۹؛ معجم المؤلفین، ۱۵۴/۳ و ۴۸/۶ و ۴۰۰/۱۳؛ معجم المطبوعات، ۱۰۶۶/۱؛ هدیة العارفين، ۴۸۳/۱.

آغاز: بسمله اعدی ادای ما وجب علينا و بعده يقول كان السبب في توجهي الى مكة المكرمة هو نجاتي من يد الظالم الغشوم نادر شاه... و قصة ذلك باختصار ان مملكة العجم لما اضمحلت و ملك الأفغان دار مملكتهم اصفهان و آل عثمان ملكوا بعض البلدان و ذلك بعد قتل الافغان شاه حسين فظهر ابنه طهماسب.

انجام: مع صورة الجريدة و صورة الخطبة فلأجل هذا الذي حدث عزيمتي على الحج اللهم يسر بذلك و لنشرع في المقصود فأقول كان استاذانا لأجل الحج من الوزير... ثم طلب من الدولة فأرسله أسعد پاشا و لم أدر ما فعل به عامله الله بما يليق به و الحمد لله رب العالمين.

نستعليق، بدون نام کاتب، سده دوازدهم هجری، صفحات جدول دارد، عناوین

و نشانی‌ها شنگرف. ۴۲ صفحه، ۲۳ سطری.

نسخه اصل: در یکی از کتابخانه‌های استانبول ترکیه نگهداری می‌شود.

۱. الکواکب المنتثرة فی القرن الثاني بعد العشرة، ص ۴۹۶ - ۴۹۹.

۲. الذریعة، ۱۶/۱۷.

میراث شهاب

(سفرنامه منظوم - فارسی) فتوح الحرمین (۱۲۵۲)

از: محی الدین لاری (درگذشته ۹۳۳ ق).

شرح حال محی الدین لاری در تذکره‌های شعرا، مانند تحفه سامی، هفت اقلیم، آتشکده آذر، خلاصه الاشعار و صبح گلشن درج شده است.

ناظم پس از سفر سال ۹۱۱ ق، این سفرنامه‌گونه را در آداب و اسرار حج، در قالب مثنوی سروده و به نام سلطان مظفر دوم، پادشاه گجرات ساخته است.

ده‌ها نسخه از این منظومه، در کتابخانه‌های ایران، هند، ترکیه و غیر آن موجود است و بارها به چاپ رسیده است. در برخی از نسخه‌ها مانند نسخه حاضر تصاویری از اماکن مقدسه دیده می‌شود که در توضیح مناسک حج مفید است.

منابع: الذریعة، ۱۱۹/۱۶ و ۲۵۵/۱۹؛ فهرست کتابهای چاپی فارسی، مشار، ۳/۳۶۵۳؛ فهرستواره کتاب‌های فارسی، ۱۴۴/۱، فهرست مشترک پاکستان، ۶۳۲/۷ و ۵۵/۱۰؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، منزوی: ۳۰۱۶/۴ و ۴۰۴۶/۶.

کعبه دل را ز نور و صفا	آغاز: ای همه کس را به‌دردت التجا
خانه تو کعبه مقصود ما	ای کرمت واسطه بود ما
نیست جزا جز به‌دعا در زبان	انجام: دست برآرم به‌دعا هر زمان
خاتمه نسخه برین شد تمام	صل علی روضه خیر الانام

نستعلیق، میر هادی بن میر ابراهیم بدخشی ساکن جبل ابو قییس، ۱۰۰۳ ق، اشعار در دو ستون نگاشته شده، تمام صفحات مجدول و صفحه آغاز منظومه سرلوح مذهب دارد، نسخه مصور است و تصاویری از اماکن مقدسه برای توضیح چگونگی مناسک حج در آن کشیده شده و توضیحاتی به زبان ترکی در ذیل تصویرها نوشته شده است، در اول نسخه یادداشت تملک صاحب مصطفی راغب افندی در فوریه ۱۸۷۶ و یادداشت از دکتر امیر عباس جلالی که نسخه (یا عکس نسخه؟) را به آقای محمدی ری شهری، در تاریخ ۱۳۷۲/۶/۱ ش، اهدا کرده است. ۹۰ صفحه، ۱۵ سطری.

(۱۲۵۳) فهرست نسخه‌های خطی شرقی در کتابخانه دانشکده فورت ویلیام

(فهرست - فارسی)

از:؟

لیستی است که در آن به صورت موضوعی و در هر موضوع به ترتیب الفبایی، با تفکیک کتابهای عربی و فارسی و اردو، اسامی کتابهای موجود در کتابخانه فورت ویلیام کالج آمده است و تعداد جلدهای موجود و ناقص آنها بیان شده است.

کالج فورت ویلیام را در سال ۱۸۰۰ میلادی، مارکیز ولسلی در کلکته تأسیس کرد. بعدها این کالج به یکی از مراکز مهم شرق‌شناسی تبدیل شد و در آن شماری از محققان هندی و انگلیسی، برای تجدید حیات زبانهای گوناگون هندی، در زمینه لغت‌شناسی مشغول به کار شدند. کالج در سال ۱۸۵۴ میلادی تعطیل شد، اما کتابخانه آن به یاری مردم شهر توسعه پیدا کرد و در ربع اول قرن بیستم میلادی به آرشیو ملی هند در دهلی نو انتقال یافت.

دکتر راجش کومار پرتی در سال ۱۹۸۹ میلادی فهرستی در ۱۴۳ صفحه به انگلیسی فراهم کرد و در آن ۱۹۹ کتاب خطی فارسی و عربی و اردو را به صورت ناقص، بدون اشاره به تاریخ استنساخ و قید آغاز و انجام، معرفی کرد.^۱

فهرست دیگری نیز برای مجموعه مذکور نوشته شده که به زبان فارسی است و در آن ۸۵ کتاب و نسخه خطی و ۵۹ کتاب ناتمام و آسیب‌دیده و شش جنگ در ۱۰۸ صفحه معرفی شده است. نسخه‌ای از این فهرست به شماره ۱۹۳ در مجموعه کالج فورت ویلیام نگهداری می‌شود.^۲

توفیق سبحانی و محمدرضا نصیری نیز فهرست فنی‌تری برای ۱۳۲ نسخه خطی عربی و فارسی موجود در مجموعه کالج فورت ویلیام به زبان فارسی و به ترتیب موضوعی نوشته‌اند که به‌عنوان ضمیمه شماره ۸ نامه فرهنگستان به چاپ رسید.^۳

۱. فهرست مجموعه فورت ویلیام کالج در کتابخانه آرشیو ملی هند، توفیق سبحانی و محمدرضا نصیری، ص ۳.

۲. همان، ص ۴۹.

۳. فهرست مجموعه فورت ویلیام کالج (کلکته) در کتابخانه آرشیو ملی هند - دهلی نو، توفیق سبحانی، محمدرضا نصیری، تهران، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، فروردین ۱۳۷۹ ش، ص ۴۹.

- موضوعات مطرح شده در فهرست حاضر، از این قرار است:
- کتب علوم صرف عربی و فارسی، ۲۹ عنوان با احتساب مکررات.
  - علم نحو عربی و فارسی، ۵۷ عنوان.
  - کتب منطق و حکمت و هندسه و حساب و غیر آن، عربی، ۷۱ عنوان.
  - کتب اصول فقه عربی ۲۳ عنوان.
  - کتب علم فقه عربی ۸۰ عنوان.
  - کتب تفسیر عربی و متعلقات آن ۳۰ عنوان.
  - کتب تجوید و سجاوند عربی ۵ عنوان.
  - احادیث عربی و متعلقات آن ۹۰ عنوان.
  - کتب کلام عربی ۵۱ عنوان.
  - کتب علوم اخلاق و سلوک عربی ۱۱۰ عنوان.
  - کتب فن معانی و بیان و کتب انشا و تاریخ و قصاید و دواوین عربی ۸۲ عنوان.
  - علم لغات عربی ۳۵ عنوان.
  - کتب علم لغت فارسی ۳۹ عنوان.
  - کتب طب عربی و فارسی ۱۰۳ عنوان.
  - کتب ادعیه مؤثره و آداب اعمال تعبّدیه عربی و فارسی ۹۲ عنوان.
  - کتب علم منطق و حکمت فارسی ۱۲ عنوان.
  - کتب فقه فارسی ۶۳ عنوان.
  - کتب تفسیر فارسی ۱۶ عنوان.
  - کتب تجوید و سجاوندی فارسی ۱۶ عنوان.
  - شروح احادیث فارسی ۲۷ عنوان.
  - کتب کلام فارسی ۱۸ عنوان.
  - کتب علم سلوک و تصوف فارسی ۳۱۰ عنوان.
  - کتب تواریخ فارسی ۸ عنوان.
  - کتب سیر فارسی ۱۰۰ عنوان.
  - کتب انشا و قصص و حکایات فارسی ۸۲ عنوان.
  - شروح مثنوی و گلستان و بوستان و غیر آن ۲۴ عنوان.

- کلیات و دیوانات و قصاید فارسی ۲۰۵ عنوان.

- مثنویات و خمسه‌های فارسی ۱۳۱ عنوان.

- کتب نجوم و رمل و تعبیر رؤیا ۲۲ عنوان.

- کتب معما ۵ عنوان.

- کتب هندی نثر و نظم ۱۰۹ عنوان.

بدین ترتیب، در این فهرست بیش از ۲۱۵۰ نسخه معرفی شده است.

منابع: مخطوطات الاسلامیة فی العالم، ۴/۵۰۰؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، منزوی، ۴۰۷۷/۶.

آغاز: بسمله فهرست کتب کتابخانه از علوم صرف عربی و فارسی، شرح اسامی، بیان کیفیت جلدهای کامله، بیان کیفیت جلدهای ناقصه، شافیه له جلد تمام و کامل.

انجام: تاریخ سلطنت افغانه لودیه هندی که بر تخت دهلی چند کس، له جلد.

نستعلیق، بدون نام کاتب و بی تاریخ، [سده چهاردهم هجری] روی عناوین کتابها

نشانیهای سنگرف دارد، صفحات سه ستونی است. ۲۱۹ صفحه، سطور مختلف.

نسخه اصل: در کتابخانه موزه بریتانیا در لندن، شماره ۲۴۰۴۲ Add.

فهرست نسخه‌های خطی فارسی در موزه بریتانیا، چارلز ریو، ۷۷۷/۲.

(۱۲۵۴) التصریف لمن عجز عن التألیف (پزشکی - عربی)

از: ابوالقاسم خلف بن عباس زهراوی اندلسی (درگذشته حدود ۴۰۰ ق).

معرفی تفصیلی مؤلف و فهرست ابواب سی‌گانه کتاب و آدرس منابع بحث در

شماره ۱۰۲۷ گذشت.^۱

نسخه حاضر مقاله سی‌ام از کتاب را دربر دارد که در جزّاحی و ابزارهای آن است.

(المقالة الثلاثون: العمل بالید والشق و البطر و الجبر و الکی و الخلع فی ثلاثة ابواب)

که به اشتباه، در نسخه مقاله عاشره دانسته شده است. بایهای سه‌گانه این مقاله

چنین است: الباب الاول: فی الکی در ۵۶ فصل؛ الباب الثانی: فی الشق و الفصد

و الجراحات و نحوها در ۹۷ فصل؛ الباب الثالث: فی الجبر در ۳۵ فصل که در نسخه تا

فصل ۳۳ آن موجود است.

این مقاله به زبانهای انگلیسی و فارسی ترجمه و منتشر شده است.

التصريف لمن عجز من التأليف، زهراوى، تصوير شماره ۱۲۵۴

أغاز نسخه: المقالة
العاشرة من كتاب
الحكيم الفاضل خلف
بن عباس الزهراوي رحمه الله
تتضمن العمل باليد
و الصناعة الطبية من
الكي والشق والبط و
الجبرو ينقسم على
ثلاثة أبواباً... الكتاب
الاول في الكي و
ينقسم الى ستة
و خمسون فصلاً... قال
واضع الكتاب رحمه الله
لما كملت لكم يا بني
هذا الكتاب الذي هو
جزو العمل في الطب
بكماله و بلغت الغاية
القصوى فيه من
وضوحه و بيانه.
انجام نسخه:

الفصل الثالث والثلاثون في علاج الكعب. الكعب قديزول زوالاً يسير... بما تقدم لنا وصفه في غير هذا الباب من العلاج والبيطر حتى يذهب الورم... الفصل الرابع.

نسخ، بدون نام كاتب و بی تاریخ، گویا از سده هشتم هجری، عناوین به خط درشت، فهرست ابواب و فصول این مقاله در ابتدای نسخه آمده است. در حاشیه تصحیح شده است، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان چنین درج شده است: «کتاب المقالة العاشرة في العمل باليد للزهراوي من أصل ثلثین مقالة

في الطب»، در صفحات مختلف نسخه، تصاویر ابزار جراحی و پزشکی ترسیم شده است. ۴۱۰ صفحه، ۱۹ سطری.

نسخه اصل: انستیتوی نسخه‌های خطی فرهنگستان علوم جمهوری آذربایجان،
نسخه شماره M - ۳۹۸/۳۱۱۷a.

المنتخب من مقتنیات معهد المخطوطات في باکو بآذربایجان، ص ۳۲.

(هیئت - عربی) التحفة الشاهية (۱۲۵۵)

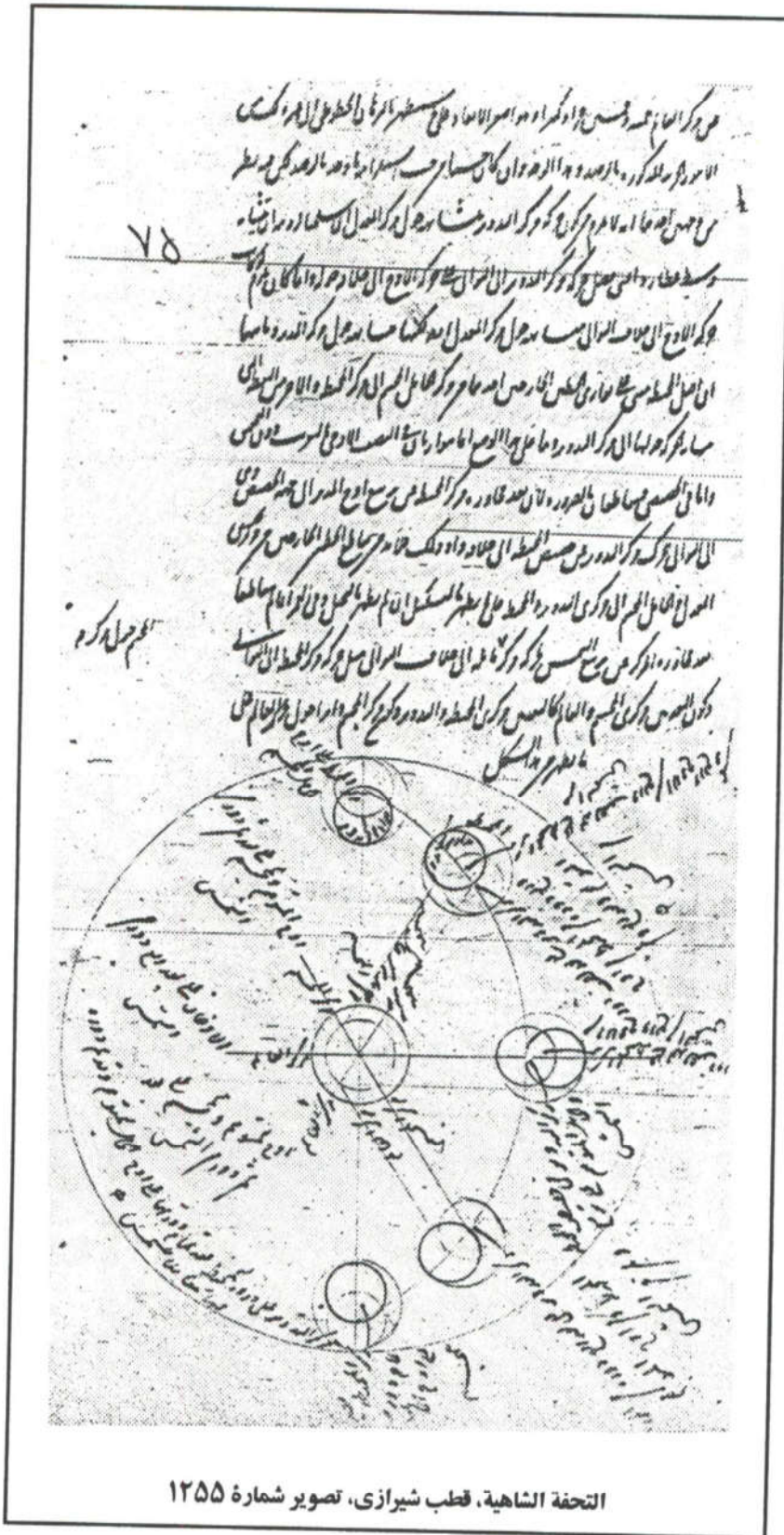
از: قطب الدین شیرازی محمود بن مسعود بن مصلح کازرونی فارسی
(درگذشته ۷۱۰ ق).

قطب الدین شیرازی، ابو الثناء محمود بن ضیاء الدین مسعود بن مصلح کازرونی (۶۳۴ - ۷۱۰ ق)، طبیب، ریاضیدان، منجم، فیلسوف، مفسر و دانشمند اشعری شافعی. معروف به قطب شیرازی و ملقب به علامه، در شیراز به دنیا آمد. علم طب را نزد پدر و عموی خود فراگرفت. خرقه تصوف را در ده سالگی، به دست پدرش بر وی پوشانده شد و از نجیب الدین علی بن بزغش شیرازی نیز خرقه گرفت. چندی نیز شاگرد نجم الدین کاتبی قزوینی بود. سپس به مراغه رفت و در آنجا علم هیئت و اشارات ابن سینا را در خدمت خواجه نصیر الدین طوسی آموخت و نزد آن استاد و به یاری او به حل مشکلات قانون توفیق یافت. او همچنین سفرهایی به خراسان، عراق عجم، بغداد و روم داشت. در قونیه به خدمت صدر الدین قونوی رسید و علم شریعت و طریقت را نزد او فراگرفت. قطب الدین شیرازی از دانشمندان جامع و بزرگ و در معقول یگانه زمان خود بود. او در طب و ریاضیات و نجوم و حکمت و موسیقی دست داشت و در نظم و نثر پارسی و عربی مهارت کامل داشت. عده‌ای از رجال علم و دانش در محضر او شاگردی کرده‌اند. از جمله شاگردان وی قطب الدین رازی، کمال الدین فارسی و نظام الدین اعرج بودند.

قطب الدین در اواخر عمر در تبریز سکنی گزید و در همان جا درگذشت و در مقبره چرنداب تبریز در کنار قاضی بیضاوی دفن شد.^۱

۱. آثار عجم، ص ۳۲۸؛ الاعلام، ۱۸۷/۷ - ۱۸۸؛ اثر آفرینان، ۳۴۹/۴؛ دانشمندان و سخن‌سرایان فارس، ۲۰۵/۴ - ۲۱۴؛ معجم المؤلفین، ۲۰۲/۱۲ - ۳۰۲؛ هدیه العارفین، ۴۰۶/۲ - ۴۰۷.

از تألیفات اوست:

- ۱- درة التاج لغرة الديباج، معروف به انموذج العلوم، به فارسی، چاپ شده است.
- ۲- التحفة الشاهیة، در هیئت به عربی.
- ۳- نهاية الادراك في درایة الافلاك، در هیئت، به عربی که نسخه‌هایی از آن در ایران، ترکیه و عراق موجود است.^۱
- ۴- اختیارات مظفری، در هیئت و نجوم، گزیده‌ای است از نهاية الادراك. نسخه‌های آن در کتابخانه‌های ایران و ترکیه موجود است.^۲
- ۵- التحفة السعدیة، در شرح کلیات قانون که به اسم عضدالدوله سعد الدین محمد بن تاج‌الدوله علی ساوی در ۶۸۲ ق نگاشته

۱. فهرست کتابهای خطی دانشکده الهیات مشهد، ۱/۵۹۳ - ۵۹۴، نسخه شماره ۷۷۸؛ نوادر المخطوطات العربیة فی مکتبات ترکیا، ۲/۳۲۴؛ مخطوطات الفلك والتنجیم فی المتحف العراقی، ص ۲۴۰ - ۲۴۱؛ فهرستواره کتابهای فارسی، ۴/۳۱۰۶.

۲. فهرستواره کتابهای فارسی، ۴/۲۷۸۷؛ کشف الظنون، ۱/۳۵.

و نسخه‌هایی از آن در کتابخانه حاضر موجود است.^۱

۶- شرح حکمة الاشراق، در فلسفه.^۲

۷- شرح مفتاح العلوم سکاکی، در بلاغت.

۸- شرح مختصر الاصول حاجی، در اصول فقه.

۹- فتح المنان فی تفسیر القرآن، در حدود ۴۰ مجلد.

۱۰- مشکلات التفاسیر.

۱۱- ترجمة تحرير اصول اقلیدس، در ریاضیات که نسخه‌ای از آن در کتابخانه حاضر موجود است.^۳

التحفة الشاهية کتابی است در علم هیئت که پس از نگارش نهیة الادراک، در سیواس به سال ۶۸۴ ق و به نام وزیر امیر شاه بن صدر سعید تاج الملة والدين معتز بن طاهر تألیف شده است.

این کتاب مرتب بر چهار باب دارای فصول، به ترتیب ذیل است:

الباب الأول: فیما یحتاج الی تقدیمه قبل الشروع، در ۳ فصل.

الباب الثانی: فی هیئة الأجرام البسیطة و اوضاعها، در ۱۶ فصل.

الباب الثالث: فی هیئة الأرض و قسمتها الی العامر و الغامر و ما یلزمها بحسب اختلاف اوضاع العلویات و نحوه، در ۱۳ فصل.

الباب الرابع: فی معرفة مقادیر الابعاد و الأجرام، در ۳ فصل.

دکتر عباس سلیمان از تحفة شاهیه به عنوان شرح بر تذکرة خواجه نصیر الدین طوسی یاد کرده است.^۴

نسخه‌هایی از این کتاب در کتابخانه‌های ایران، ترکیه، فرانسه و مصر شناسایی شده است.^۵ ملاعلی قوشچی (درگذشته ۸۷۹ ق) بر آن شرحی نوشته که نسخه‌ای از آن در

۱. التراث العربی، ۴۷۰/۱.

۲. نوادر للمخطوطات العربیة فی مکتبات ترکیا، ۳۲۳/۲.

۳. فهرستواره کتابهای فارسی، ۲۶۲۶/۴ - ۲۶۲۷.

۴. التذکرة فی علم الهيئة مع دراسة لاسهامات الطوسی الفلکیة، ص ۸۴.

۵. نشریة نسخه‌های خطی، ۲۲۳/۲ و ۳۶۱/۶؛ فهرست میکرو فیلم‌های دانشگاه تهران، ۲۹۸/۱؛ نوادر المخطوطات العربیة فی مکتبات ترکیا، ۳۲۲/۲؛ فهرس مخطوطات العلمیة المحفوظة بدار الکتب المصریة، ۳۰/۲ - ۳۱؛ فهرس المخطوطات، فؤاد سید،

۱۳۷/۱؛ فهرس مخطوطات مکتبة کورپریلی، ۴۶۰/۱ رقم ۹۲۷.

میراث شهاب

کتابخانه متحف عراقی بوده است.^۱ نسخه‌ای از شرح بر باب اول و دوم کتاب، منسوب به علی قوری زاده در فهرست دارالکتب مصر معرفی شده است^۲ و در کشف الظنون ادعا شده که میر سید شریف جرجانی تعلیقاتی بر بابهای اول و دوم کتاب نوشته است.^۳

منابع: اثر آفرینان، ۳۴۹/۴؛ الأعلام، زرکلی، ۱۸۷/۷ - ۱۸۸؛ فهرس المخطوطات، فؤاد سید، ۱۳۷/۱؛ فهرس المخطوطات العلمية المحفوظة بدارالکتب المصرية، ديفيدا، کنج، ۳۰/۲ - ۳۲؛ فهرستواره کتابهای فارسی، ۲۸۴۴/۴؛ کشف الظنون، ۳۶۷/۱ - ۳۶۸؛ نشریه نسخه‌های خطی، ۲۲۳/۲؛ نوادر المخطوطات العربية في مکتبات تركيا، ۳۲۲/۲ - ۳۲۴.

آغاز: بسمله و به نستعين خير المبادي مازين بالحمد لواهب القوة على حمده و ثنى بالصلوة على نبيه و عبده و على آله الطيبين الطاهرين من بعده فالحمد لله و سلام على عباده الذين اصطفى و خصوصاً على محمد مصطفى و آله المنتجبين فانّ أحوج خلق الله اليه محمود بن مسعود الشيرازي - ختم الله له بالحسنی - يقول لولا انّ العادة سوغت للأصغر الانبساط الى الأكابر.

انجام: فهذا ما سمحت به قريحتي الجامدة... و اياك فالعجز عن الادراك ادراك والحمد لله الذي هدانا لهذا و ما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله و صلوته على سيدنا محمد رسوله و عبده و على آله و أصحابه الطاهرين من بعده.

نستعليق بی نقطه، صدر الدين محمد بن كمال الدين اصفهانی، دوشنبه ۲۵ ربیع الثانی ۹۶۰، در اصفهان، نشانیها مشکى، در حاشیه تصحيح شده است، در لابلاى نسخه برای توضیح مطالب کتاب اشكال هندسی متعددى رسم شده است، در اول نسخه تملك قاسم ايروانى با مهر بيضوى و تملكى در غره ربیع الاول ۱۱۵۹ و تملكى ديگر به تاريخ ۱۲۹۴ ق در تبريز. ۳۳۵ صفحه، ۱۹ سطرى.

نسخه اصل: دانشگاه پنسیلوانیا در فلادفیای آمریکا.

۱. مخطوطات الفلك و التنجيم في المتحف العراقي، ص ۱۳۷.

۲. فهرس المخطوطات العلمية المحفوظة بدارالکتب المصرية، ۳۲/۲.

۳. کشف الظنون، ۳۶۷/۱ - ۳۶۸.

الكتاب الرابع: في الحميات، شامل ۷ فن.

الكتاب الخامس: في الادوية المركبة، شامل ۱ مقاله و ۲ جمله.

منابع: التراث العربي، ۲۴۲/۴ - ۲۴۳؛ الذريعة، ۲۴/۱۷ - ۲۵؛ فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، ۳۸۵/۱۱ - ۴۰۴؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن‌سینا، ص ۱۸۹ - ۱۹۵؛

کشف الظنون، ۱۳۱۱/۲ - ۱۳۱۳؛ معجم المطبوعات العربية، ۱۲۷/۱ - ۱۳۲.

نسخه حاضر کتاب دوم از کتابهای پنج‌گانه قانون، که در ادویه مفرده است، را

در بر دارد.

آغاز نسخه: بسمله و بعد حمد الله و الثناء عليه والصلوة على رسوله محمد و آله فان هذه الكتب التي صنفناها في الطب التي الأول منها هو في الأحكام الكلية في الطب و الثاني منها هو هذا الكتاب المجموع في الأدوية المفردة و قسمنا هذا الكتاب مقالتين الأول منهما في القوانين الطبيعية التي يجب ان يعرف من أمر الطب في قوى الأدوية الجزوية.

انجام نسخه: غالية الاورام الغالية تلين الاورام الصلبة...للجبل، تم الكتاب الثاني من كتب القانون في الطب و الحمد لله رب العالمين.

نسخ، در برخی موارد معرب، بدون نام کاتب، نیمه شعبان ۵۳۷ در بغداد، انجامه کاتب: «و فرغ من تحريره منتصف شهر شعبان - عظم الله برکته - بمدينة السلام سنة سبع و ثلثين خمسمائة»، عناوین به خط درشت، در حاشیه تصحیح شده و بلاغ مقابله و قرائت دارد و در برخی صفحات حواشی اندکی به چشم می‌خورد، در صفحه اول چند نسخه دارویی برای درمان بیماریهای مختلف نوشته شده و در آخر نسخه «تفسیر کلمات یونانیة و غیرها مستعملة في الطب» در سه صفحه آمده است و نیز یادداشت تولد دختر سعادت خاتون به تاریخ ۱۶ جمادی الآخر ۷۷۳ و تولد سعدالدین در روز شنبه بیست و شش شوال ۷۷۰ و تولد زیبا خاتون در روز چهارشنبه بیست و نهم صفر ۷۷۸ (؟) درج شده است. همچنین در اول و آخر نسخه چند مهر تملک دیده می‌شود. ۳۸۲ صفحه، ۲۰ سطری.

نسخه اصل: آکادمی علوم آذربایجان، باکو، نسخه شماره ۱۳۶/۱۷۰۶۲ - M.

المنتخب من مقتنیات معهد المخطوطات في باکو بأذربيجان، ص ۷۵.

میراث شهاب

(۱۲۵۹) درر الأحادیث النبویة بالأسانید الیحيویة (حدیث زبیدیہ - عربی)

از: قاضی عبد الله بن محمد بن حمزه بن ابی النجم سعدی (درگذشته ۶۴۷ ق).
تکرار تصویر شماره ۱۲۳۸ است با همان خصوصیات.

(۱۲۶۲) نورالعین فی ذکر مشهد السید الحسین (تاریخ - عربی)

از: زین الدین عبدالفتاح بن ابی بکر بن احمد شافعی خلوتی مشهور به رسام
(قرن ۱۱ هـ).

رساله مختصری است درباره مشهد رأس الحسین علیه السلام در مصر. مؤلف در مقدمه، سبب تألیف آن را، چنین بیان می‌کند: «چون در زمان سلطان محمد بن سلطان مرادخان ابن عثمان، مردم مصر از ظلم و سختی که بر ایشان می‌رفته به سلطان محمد شکایت بردند، وی مولانا پاشا محمد را والی مصر قرار داد و چون والی جدید به زیارت مشهد جدش حسین علیه السلام آمد، از سبب آوردن سر شریف آن حضرت به مصر جويا شد و از حاضرین پاسخ خواست، و چون این سخن به استاد ما بزرگ خلوتیه مصر ابی التقا کریم الدین رسید، وی به من امر کرد که اخبار این مشهد کریم و محل عظیم را، از گفته‌های متقدمین و متأخرین گرد آورم و من در اطاعت از امر او رساله حاضر را نوشتم».

این رساله در پنج باب دارای فصول، بدین ترتیب تنظیم شده است:

الباب الأول: فی ذکر مقتل سیدنا الحسین - رضی الله تعالی عنه - باختصار من غیر اسهاب ولا اکثار.

الباب الثانی: فی ذکر مجيء الرأس الشریف الی هذا المكان و ذکر من نقل ذلك من العلماء الأعیان و فیہ فصلان.

الباب الثالث: فی سبب مجيء مولانا الاستاذ الكبير ابی التقا کریم الدین و احیائه لهذا المكان بالزیارة و ما وقع له ذلك من الاذن بالصریح و الاشارة.

الباب الرابع: فی ذکر ما وقع لبعض الزوار من الکرامات و ما حصل لهم ببرکته من المبررات و قضاء الحاجات.

الباب الخامس: فی رد أقوال المعترضین و تزییف أحوال المنکرین و ذکر شيء مما قیل فی مدح شيء من الأشعار، بایجاز و اختصار.

مؤلف، رساله را با دعایی از امام علی علیه السلام به پایان می‌برد.

مؤلف در باب پنجم از این رساله، کرامتی که برای خودش رخ داده و به برکت حرم مطهر رأس الحسین، از مرضی صعب‌العلاج نجات یافته را بیان می‌کند. خلوتی تألیف این رساله را در روز جمعه ۲۸ ذیحجه ۱۰۰۴ به پایان رسانده^۱ و در متن رساله آمده که آن را نورالعین فی ذکر مشهد الحسین نامیده است؛ ولی در صفحه عنوان نسخه حاضر، نام رساله نورالعین فی ذکر مشهد السید الحسین درج شده و در فهرست برلین نیز به همین عنوان معرفی شده است^۲ و از طرفی مرحوم سید عبدالعزیز طباطبایی، آن را به عنوان نورالعین فی ذکر مشهد الشهد الحسین شناسانده و خصوصیات پنج نسخه خطی از آن را، ذکر نموده است.^۳

منابع: اهل البيت في المكتبة العربية، ص ۶۵۳ - ۶۵۴؛ ایضاح المکنون، ۶۸۵/۲؛ فهرس المخطوطات العربية بالمكتبة الملكية في برلين، ۴۲۹/۵؛ فهرس مخطوطات المكتبة الغربية بالجامع الكبير بصنعاء، ص ۷۰۹ - ۷۱۰؛ معجم ماکتب عن الرسول و اهل البيت، ۱۲۰/۸ - ۱۲۱.

آغاز: حمداً لمن جعل أهل بيت نبيّه الكرام خلاصة الأنام و خصّهم بمزيد اکرام على الخاصّ و العام... و بعد فانّ السبب الداعي الى تسطير هذه الرسالة و الباعث الى تحبير هذه العجالة هو أن مولانا... السلطان محمد بن السلطان مراد خان ابن عثمان، خلد الله ملكه.

انجام: و قد آن أن نختم هذه الرسالة بالدعاء المأثور عن السيد علي بن أبي طالب -رضي الله عنه - ... و هو دعاء مجرب عند الكرب و الصلاة و التسليم على خاتم النبيين و المرسلين و على آله و صحبه اجمعين و الحمد لله رب العالمين و كان الفراغ من تأليف هذه الرسالة المباركة في يوم الجمعة ثامن عشرين [ذی] الحجّة الحرام ختام عام سنة أربع و ألف من الهجرة النبوية على صاحبها أفضل الصلاة و السلام.

نسخ معرب زیبا، محمد بن شیخ احمد کرمی امام مشهد الحسینی، ۱۰۱۱ ق، کاتب در آغاز نسخه آورده که قاضی جدید مصر در حین ورود به مصر در سال ۱۰۱۱ ق

۱. در اهل البيت في المكتبة العربية (ص ۶۵۳)، ختم تألیف رساله در روز عيد غدیر ۱۸ ذیحجه ۱۰۰۴ ذکر شده، ولی در نسخه حاضر ۲۸ ذیحجه ضبط شده است.

۲. فهرس المخطوطات العربية بالمكتبة الملكية في برلين، ۴۲۹/۵.

۳. اهل البيت في المكتبة العربية، ص ۶۵۳ - ۶۵۴.

در مشهد حسینی نماز جمعه را اقامه کرد و مقام شریف حسینی را زیارت نمود و پس از آن درباره کتابهای نگاشته شده پیرامون این مقام سؤال کرد و من نسخه حاضر را برای تقدیم به قاضی مذکور کتابت کردم؛ کاتب اشعاری برای خوش آمدگویی به قاضی جدید سروده و در آن ماده تاریخ ورود وی به مصر را «قاضی بحق = ۱۰۱۱» ساخته است، در صفحه عنوان نام کتاب و مؤلف همراه با دو بیت شعر از مؤلف درباره رساله حاضر چنین آمده است: هذه الرسالة نور العين في ذكر مشهد السيد الحسين - رحمه الله تعالى - تأليف العبد الفقير الى الله تعالى عبدالفتاح بن أبي بكر بن احمد الشهير بالرسام الشافعي الخلوتي - غفر الله سبحانه وتعالى له ولوالديه ولجميع المسلمين - آمين.

وقد اعتذر مؤلفها وأنشد هذين البيتين، فقال:

أيها الناظر فيها بالذي   يُنشيءُ العالم من غير ملل
ان تجد عيباً بها كُن ساتراً   ان خير الناس من سدّ الخلل

در همین صفحه تملک محمد عارف حلمی ابن ابراهیم دیده می شود. ۶۶ صفحه، ۱۳ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه موزه بریتانیا، شماره: ۱۴۵ و ۱۱ OR.

(۱۲۶۳) انوار الفصاحة و اسرار البراعة (حدیث - فارسی و عربی)
از: نظام الدین حکیم الملک احمد بن علی بن حسن بن ملک نظام الدین
میردانی لاهیجانی گیلانی (قرن ۵۱۱هـ).

ترجمه و شرحی است بر نهج البلاغه که برخی آن را کوتاه شده شرح ابن میثم شمرده اند؛ ولی مؤلف در مقدمه می گوید که برای نگارش آن، شرحهای ابن میثم و ابن ابی الحدید و جز آن را بررسی نموده و به خصوص از خود کتاب نهج البلاغه بهره گرفته؛ زیرا که نهج البلاغه نیز مانند قرآن، بخشی از آن بخشی دیگر را تفسیر می کند. جهت آشنایی بیشتر با این کتاب، فرازهایی از مقدمه آن نقل می شود: «... و شراحه و ان اجتهدوا و بلغوا مرتبة القصوى من الشرح و البيان و درجة العليا من الايضاح و التبيان و جمعوا جواهر كثيرة و لآي عديدة من النكات و الاشارات... الا أنهم طولوا الكلام في الكتاب بالاكثار في الألفاظ و نقل الأمثال و الأخبار و ذكر الفصول

میراث شهاب

و الأبحاث و الأبواب... و كنت غواص هذه البحار أشهراً و سنين و جمعت زبدة أفكارهم و خلاصة أنظارهم و أصنفت فيها ما عثرت عليها منفرداً من الفرائد... فرأيت أن أشرحه شرحاً يذلل من الألفاظ صعابه و يكشف عن وجوه عرائس الأبيكار نقابه و يرفع الحجاب و يظهر اللباب مقتصراً على حل ألفاظه و توضيح معانيه و التصريح بتحليل تركيباته و تنقيح مبانيه، مجتهداً في تقرير قواعده و تحرير معاقده و تفسير مقاصده و تكثير فوائده و بسط موجزه و حل ملغزه و تقييد مرسله و تفصيل مجمله على قدر الوسع و الطاقة، محترزاً عن الاطناب في المقال و تقرير السؤال و الجواب و تحرير الفصول و الأبواب، مستفيداً أكثره من هذا الكتاب؛ فإنه كالقرآن الكريم بعضه يفسر بعضاً و من شرح المتكلم الفاضل الكامل ابن ميثم البحراني و من شرح العلامة الفاضل ابن ابي الحديد و غير ذلك من الشروح و الكتب المصنفة من كل فن أو شرح المشكلات و تقرير المعضلات و استخراج العلوم و الصناعات... مع هذا جاء هذا الشرح بحمد الله تعالى أعذب من نسيم السحر و أطيب من سمر القمر... و اشترط على نفسي ان أترجم أولاً كلامه عليه السلام و كلام السيد السند الرضي - نور الله مرقدته - و اكتب معنى كل لفظ تحته بالفارسية ليكون نفعه عاماً ثم أبين اللغات التي يحتاج الى بيان، ثم أشير الى الاشارات التي وقفت في الكلام الى آيات القرآن أو الحديث أو القصص أو الأمثال، ثم الى حل تراكيبه و ايضاح مقاصده و معانيه، ثم الى ذكر التأويل و النقل و التوجيه ان احتاج اليه و نقصد اقتصار شرح المتكلم البحراني و تلخيصه و تقريره و توضيح كلامه عليه السلام من غير تعرض للرد على الشارح...».

نظام الدين گيلاني، اين شرح را در سه جلد قرار داده و مقدمه‌ای در چهار نهج، در ابتدای آن آورده است:

النهج الأول في مباحث الدلالات و ما يتعلق بها؛

النهج الثاني في محسنات البديع؛

النهج الثالث في الخطابة؛

النهج الرابع في الامامة.

چنانکه گذشت در اين شرح، متن کامل نهج البلاغة نقل شده و ترجمه فارسی زيرنويس شده و پس از نقل هر خطبه يا كلام و ترجمه آن، به شرح و تفسير پرداخته است.

میراث شهاب

شارح، جلد اول را در روز دوشنبه ۸ محرم ۱۰۳۴ در اصفهان به پایان رسانده است. برای جلد دوم خطبه‌ای جدید انشا نموده و از شرح خطبه «أما بعد فان الأمر ينزل من السماء الى الأرض كقطر المطر...» آغاز کرده و تألیف این جلد را در ۱۰۳۴ ق به انجام رسانده است. برای جلد سوم نیز خطبه جدیدی نگاشته و از شرح خطبه «نحمده على ما كان ونستعينه من أمرنا على ما يكون...» شروع نموده و نگارش آن را در شوال ۱۰۳۵ به اتمام رسانده است.

گیلانی در بخش‌های مختلف کتاب، تصریح کرده که آن را أنوار الفصاحة و أسرار البراعة نامیده است؛ اما در الذريعة و فهرست دانشگاه تهران نام آن انوار الفصاحة و أسرار البلاغة مطرح شده است.^۱

در نام مؤلف نیز اختلافی رخ داده است، وی در الذريعة نظام الدين على بن حسن بن نظام الدين جيلاني معرفی شده و در نسخه دانشگاه تهران، نظام الدين احمد گیلانی ثبت شده و مرحوم ابن يوسف شیرازی در فهرست سپهسالار، از او به نام نظام الدين جيلاني ملقب به حکيم الملك یاد کرده است و در نسخه حاضر که به خط مؤلف است، نام وی نظام الدين احمد بن على بن حسن بن ملك نظام الدين مريداني لاهيجاني گیلانی ثبت شده است.

بنابراین وی همان دانشمندی است که با سلطان عبدالله قطب شاه هندی (۱۰۳۵ - ۱۰۸۳ ق) ارتباط داشته و از شاگردان جناب میرداماد بوده و تألیفات بسیاری دارد، از جمله: مرآة الاله، اسرار الاطباء، شجرة دانش، مضار دانش و... شرح حال وی در طبقات اعلام الشيعة آمده و درباره اتحاد مؤلف انوار الفصاحة با مؤلف مضمار دانش اظهار بی‌اطلاعی شده است.^۲ دلیل این توقف همان اختلاف در نام مؤلف انوار الفصاحة است که بدان اشاره شد.

تاکنون بیش از ده نسخه خطی از این شرح شناخته شده است.

منابع: الذريعة، ۴۳۶/۲ و ۱۳۶/۱۴؛ الروضة النضرة في المائة الحادية عشرة، ص ۲۱ - ۲۲؛ فهرست کتابخانه دانشگاه تهران، ۴/۲-۶؛ فهرست کتابخانه مدرسه سپهسالار، ۵۳/۲؛ معجم الآثار المخطوطة حول الامام على بن ابي طالب عليه السلام، ص ۴۶؛ نهج البلاغة از منظر فرزندگان، ص ۲۴۳.

۱. الذريعة، ۴۳۶/۲؛ فهرست کتابخانه دانشگاه تهران، ۴/۲.

۲. الروضة النضرة في المائة الحادية عشرة، ص ۲۱ - ۲۲.

آغاز: بسمله و به نستعین الحمد لله الذي دلّ على ذاته بذاته و جلّ عن مغايرة صفاته و تنزهه عن مجانسة مخلوقاته... أما بعد فيقول الفقير الى الله الغني نظام الدين احمد الجيلاني لما كان كتاب نهج البلاغة و نمط الفصاحة و طرق الخطب و الكتابة و سبل الموعظة و الخطابة الذي جمعه السيد السند الشريف الجليل.

انجام: فمذكور في التفاسير و كتب القصص و الأخبار و به نختم الكلام و بالله العصمة و التوفيق... قدتم المجلد الثالث من كتاب أنوار الفصاحة و أسرار البراعة لشرح نهج البلاغة على يدي القاصرة الكاسرة البائدة الدائرة مؤلفه المحتاج الملتجى الى غفران ربّه الملك الغني نظام الدين بن علي بن الحسن الجيلاني المريداني - عفي الله عنهم - في يوم الأحد البقین (كذا) سبعة أيام من شوال سنة خمس و ثلثين و ألف من الهجرة المقدسة خير البرية و صلى الله على محمد و آله أفضل الصلوة و أكمل التحية.

نستعليق، متن نهج البلاغة به خط نسخ معرب، به خط مؤلف (نظام الدين احمد بن علي بن حسن بن نظام الدين جيلاني لاهجاني مريداني)، جزء اول: دوشنبه ۸ محرم ۱۰۳۴ در اصفهان، جزء دوم: جمادى الاولى ۱۰۳۴؛ جزء سوم: يكشنبه شوال ۱۰۳۵، در حاشیه تصحيح شده است، در صفحه عنوان نام كتاب و مؤلف بدین صورت ثبت شده است: «شرح كتاب نهج البلاغة المسمّى بأنوار الفصاحة و اسرار البراعة للمصنّف نظام الدين احمد الجيلاني»، در اول و آخر نسخه فوايد پراکنده و تملک های مختلفى به چشم می خورد، از جمله در اول نسخه خطبه موقه (بی الف) منسوب به امام علی عليه السلام^۱ به خط نظام الدين احمد جيلاني (مؤلف انوار الفصاحة) دیده می شود. سند خطبه در این نسخه چنین است: «قال علي بن محمد بن ابي الحسن بن عبد الصمد التميمي السبزواري حدّثنا الشيخ الفقيه العالم الوالد قال حدّثنا الشيخ الفقيه ابو الحسن علي بن عبد الصمد التميمي والدي -رحمة الله عليه- قال حدّثنا أبو جعفر علي بن الحسين الجوزي - قدّس الله روحه - قال حدّثنا أبو جعفر علي بن الحسين بن موسى بن بابويه القمي عن محمد بن زكريا الجوهري عن محمد بن عماره عن أبيه عن أبيه عن محمد بن ثابت عن الصادق عليه السلام عن أبيه عن جدّه علي بن الحسين عن علي بن أبي طالب عليهم السلام...»، همچنين نامه های امام علی عليه السلام به

۱. خطبه موقه در نهج البلاغة نیامده؛ ولی بارها به چاپ رسیده است، از جمله در دفتر دهم میراث حدیث شیعه، صص ۱۹-۳۴.

میراث شهاب

معاویة بن ابی سفیان و عمر و بن العاص و نامه‌های آنان به آن حضرت به نقل از اخبار الطوال دینوری آمده است و نیز آیات عربی از صفی حلی در مدح امیر المؤمنین علیه السلام و کلمات قصار امام علی علیه السلام به نقل از کتاب الحکم شیخ عارف احمد گیلانی، به خط عامر بن محمد در سال ۱۱۲۲ کتابت شده است و نسخه حلف بین آل قحطان و ربیعہ به خط همو از اخبار الطوال دینوری نقل شده است و در آخر نسخه نقلهایی از کتاب مناقب و مثالب به خط همین عامر بن محمد در سال ۱۱۲۹ ق درج شده است، و نیز تملک کاتب مذکور عامر بن محمد بن عبدالله بن عامر بن علی بن محمد بن علی الهدوی الفاطمی الحسنی العلوی^۱ در ربیع الآخر ۱۱۲۶ ثبت شده است، همچنین در اول نسخه چند تاریخ ولادت در سالهای ۱۰۵۴ و ۱۰۶۳ و ۱۰۶۱ ق دیده می‌شود و تملک عامر بن محمد در صفر ۱۰۲۲ و به عاریت گرفتن نسخه به وسیله عبدالله بن علی غالبی و به ارث رسیدن نسخه به چند نفر و تملکی در سال ۱۲۵۰ ق در صفحات اولیه نسخه درج شده است. ۷۹۲ صفحه، ۲۵ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه سید محمد بن عبدالعظیم الهادی در یمن، نسخه شماره ۳۹۸. مصادر التراث في المكتبات الخاصة في اليمن، ۵۱۲/۱.

(۱۲۶۴) ملاذ الأخیار فی فهم تہذیب الأخبار (حدیث - عربی)

از: علامه محمد باقر بن محمد تقی مجلسی (درگذشته ۱۱۱۰ ق). شرح مبسوطی است بر کتاب تہذیب الاحکام شیخ طوسی (درگذشته ۴۶۰ ق) که آن نیز شرح کتاب المقنعة شیخ مفید (درگذشته ۴۱۳ ق) است. شارح سند و متن روایات را از کتاب طہارت تا پایان کتاب دیات شرح کرده است. علامه مجلسی این شرح را به درخواست فرزندش محمد صادق گرد آورده و در مقدمه گفته است: «علقت ما یصعب فهمه علی اکثر الأفہام، حواشی یکشف عنه حجاب الارتیاب، و ینتفع به المبتدی و المتوسط و المنتہی من الطلاب، مما حل ببالی القاصر، و استفدت من المشایخ الکرام و أجلة الأصحاب، فکانت مما تقل مؤنته و یکثر نفعه، و یسهل تحصیله و یکبر وقعه، و صارت لمن لم یسمع الحدیث

۱. سید عامر بن محمد حسنی یمنی (۱۰۶۲ - ۱۱۳۵ ق)، از دانشمندان زیدیه است که تألیفاتی داشته، از جمله بغیة المرید و انس الفرید (نک: اعلام المؤلفین الزیدیه، ص ۵۲۴ - ۵۲۵؛ مؤلفات الزیدیه، ۲۱۱/۱).

من أفاضل عصرنا أستاذاً شقيقاً، و لمن يستنكف أن يأخذ العلم من أهله رقيقاً.^۱
 كتاب الصلاة از این شرح در ماه ربیع الاول ۱۱۰۹ به پایان رسیده است. این
 کتاب با تحقیق دانشمند محترم جناب آقای سید مهدی رجایی و به همت کتابخانه
 آیت الله مرعشی نجفی در ۱۶ جلد به سال ۱۴۰۷ ق به چاپ رسیده است.

منابع: التراث العربی، ۲۱۰/۵ - ۲۱۱؛ الذریعة، ۱۹۱/۲۲ - ۱۹۲.

نسخه حاضر کتاب الطهارة را دربر دارد و از انجام افتاده است.

آغاز: بسملة الحمد لله الذي جعل اقتفاء آثار ائمة الدين لتهديب مسالك اليقين
 كافياً و الصلوة على حجج الله البررة الكرام السفارة الذين جعل الاستبصار بأخبارهم
 لمن لا يحضره الفقيه وافياً.

انجام: قوله لا يرد الماء الى المرفق بل يمكن أن يكون المراد نفي ابتداء الغسل
 من الاصاب كما تفعله العامة أو أنه في أثناء الغسل كان لا يمسح بيده الى المرفق بل
 كان يرفع يده ثم يصنع.

نسخ خوانا، بدون نام کاتب و بی تاریخ، نشانیها مشکى، تصحیحات اندکی در
 حواشی برخی صفحات دیده می شود، در اول نسخه یادداشت تملکی است که این
 نسخه را در اصفهان از سید محمد حسین خادمی هدیه گرفته است، گویا این
 یادداشت از مرحوم سید مصطفی خوانساری است. ۹۱ صفحه، ۱۹ سطری.

(۱۲۶۵) التنقيح الرائع لمختصر الشرايع (فقه شيعه - عربی)

از: فاضل مقداد بن عبدالله سیوری حلی (درگذشته ۸۲۶ ق).

شرح مختصر و استدلالی است با عناوین «قوله - قوله» بر کتاب المختصر النافع محقق
 حلی (درگذشته ۶۷۶ ق). شارح ابتدا با چند مقدمه به تعریف فضیلت و تحصیل علم فقه
 و ادله عقلی و عمل به خبر واحد و همچنین به تفسیر و بیان اصطلاحات مصنف از
 جمله واژه های الأشهر، الأظهر، الأشبه و امثال آنها پرداخته و آنگاه مسائل مورد تردید
 و تأمل ایشان را شرح و بیان نموده و در نهم ربیع الثانی ۸۱۸ به پایان رسانده است.

نسخه های متعددی از این کتاب در کتابخانه حاضر و کتابخانه آستان قدس رضوی
 موجود است و بر اساس نسخه های موجود در کتابخانه حاضر به همت آیت الله

نسخه های عکسی

بجمله و بحسب ذلك من ثلثها ان كانت تركت شيئا وعن علي بن عطين عن ابي عبد الله والقيسي
 على هذا موكه اما الاقرار للاجنبي فان كان متبعا على الورث فهو من الثلث والا فهو من
 الاصل والوارث من الثلث على القديريين ومنهم من سوي بين القسمين هنا اقول آ
 قول الشيخ انه مع التهمة يكون من الثلث ومع عدمها يكون من الاصل سواء كان المقر
 له وارثا او اجنبيا استنادا الى رواية منصور بن حازم عن حماد بن عمار قال سألت عن رجل اوصى
 لبعض ورثته بان عليه ديناً قال اذا كان الميت مرضياً فأطعمه غطه الذي اوصى له به ومثقه
 القاضي قول المفيد انه مع التهمة لم يقبل اقراره مطلقاً ومع عدمها يكون من الاصل
 سواء كان المقر له وارثا او اجنبيا ثم قول سمار وابن ادريس انه من الاصل مطلقاً الى الوارث
 كان او غيره منها او غير متهم دينا كان المقر له او عيناً لقوله صلح اقرار العقلاء على
 انفسهم جازم ووقع الاجماع على عمومه علم قول الحص رحمه الله وهو انه من الثلث ان
 كان لوارث متبعا او غير متهم وان كان لا جنتي وقع التهمة من الثلث ومع عدمها من الاصل
 ولم يعرف له قابلاً غيره وكانه نظر في طرق الوارث الى رواية اسمعيل بن جابر صحياً قال
 سألت عن رجل اقر لوارث وهو مريض بدين عليه فقال يجوز اذا كان الذي اقر به
 دون الثلث ومثله رواية الحلبي ونظر في الاجنبى الى رواية الخطابي السائري صحياً عن من علم
 عن امرأة استودعت رجلاً مالا فلما حضرها الموت قالت له ان املا الذي دفعته اليك
 فلانني وماتت المرأة فاتي ولياؤها النرجل وقالوا انه كان لصاحبنا مالا لانداء الا عندك
 فاحلف لنا الخلف لهم فقال ان كانت مأمونة عنده فليحلف وان كانت متهمه فلا يحلف ويضع
 الامر على ما كان فان لها من مالها ثلثه وهذا فوايد آ قول الحص ومنهم من سوي بين القسمين
 يجهلان يكون اشارة الى قول الشيخ انه لا فرق بين الوارث والاجنبى والى قول ابن نجيم ادريس
 لا فرق بين التهمة وغيرها ويكون اشارة اليهما معاً فان العبارة محفلة للجميع بامراد
 بالتهمة هو العلم او الظن المتأخر له بقدرية حاله او عقالية بارادة تخصيص المقر له دون الوارث
 وان ليس الاقرار على ما هو في نفس الامر لا خلا أيضاً في نفوذ الاقرار المذكور لو وقع في الصحة
 ثم عرض الموت ومات فيه وكذا العبري ثم مات في غيره ذلكواختلف في التهمة فادعياها الوارث
 وانكرها المقر له فالاصل عدمها فعلى المدعى لها البيزة وعلى المنكر اليمين مع عدمهاة يكفي عين المقر
 له انه لا يولم التهمة لانها ليست حاصلة في نفس الامر لا بتنا الاقرار على الظاهر وتوجب حصول
 السبب المقضى لثبوت الاستحقاق ولو لم يكن هذا اخر المجلد الاول من التقيج الرابع وسبباً في المجلد
 الثاني كتاب النكاح ان شاء الله مع وسأل الله التوفيق لتمامه واكمله بحمد والى وكتب في
 ليلة التاسع والعشرين من شهر رمضان من سنة اربع عشر وثمانمائة على يد مصنفه العبد المقلد
 ابن عبد الله السورى عفا الله عنه بحمد وكرمه ولحمده لله وحده والصلوة على محمد وآله الطاهرين
 وافق الفراغ منه قبل ظهر يوم الاربع في اثنين وعشرين الشهر الصفر بعون الملك الاكبر
 لسنة ٨٤٧ هجرية نبوية على يد اضعف عباد الله واخرجهم الى الله الفقير الحقير السيد
 حسين بن السيد المرتضى ابراهيم الحسين المنسوب الى مدينة سارى اللهم
 اغفر له ولوالديه واصن اليهما واليه ظن الابنى بعبده
 امين امين امين رب العالمين

البيع

البيع

میراث شهاب

سید عبد اللطیف حسینی کوه‌کمری تصحیح و تحقیق شده و جزو انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی علیه السلام در چهار جلد به سال ۱۴۰۴ ق به چاپ رسیده است.
منابع: التراث العربی، ۱۳۸/۲ - ۱۳۹؛ الذریعة، ۴۶۳/۴ - ۴۶۴؛ فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، ۲۹۷/۲۱ - ۳۰۲؛ مقدمه‌ای بر فقه شیعه، حسین مدرسی طباطبایی، ترجمه محمد آصف فکرت، ص ۱۵۲ - ۱۵۳.

نسخه تصویری حاضر نیمه اول کتاب را در بردارد و ادامه آن در شماره بعدی می‌آید.
آغاز: الحمد لله العلی العظیم العزیز الحکیم الغفور الرحیم ذی العرش الکریم والفضل الجسیم والصلوة علی المبعوث من اکرم خیم و أشرف صمیم محمد الهادی الی الدین القویم و الداعی الی الحق... اما بعد فان علم الفقه لایخفی بلوغه الغایة شرفاً و فضلاً... و فیما صُنّف فیہ کتاب النافع مختصر الشرایع لشیخنا الأعظم.
انجام: الاقرار علی الظاهر و تجویز حصول السبب المقتضی لثبوت الاستحقاق. ولیکن هذا آخر المجلد الأول من التنقیح الرائع و سیأتي فی المجلد الثاني کتاب النکاح و نسأل الله التوفیق لاتمامه و اکماله بمحمد و آله و کتب فی لیلۃ التاسع والعشرین من شهر رمضان من سنة أربع عشر و ثمانمائة علی ید مصتفه العبد المقداد ابن عبدالله السیوری... .

نسخ، سید حسین بن سید مرتضی ابراهیم حسینی ساروی، چهارشنبه ۲۲ صفر ۸۶۷، عناوین و نشانیها شنگرف، در حاشیه تصحیح شده و بلاغهای قرائت در جایهای مختلف دیده می‌شود، با حواشی به نقل از المهدب البارع ابن فهد حلی، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان درج شده است و یادداشتی است از محمد بن احمد شمیطاوی که گواهی داده بر اینکه کاتب این کتاب را در نزد وی خوانده و تحشیه کرده و فضل و دانش کاتب بر او آشکار شده و در ضمن به کاتب اجازه داده که این کتاب را از وی روایت کند. چنانکه او خود کتاب را از شیخ زین الدین زاهد از مصنف روایت می‌کند. این اجازه تاریخ ندارد اما انهایی که همو برای کاتب در آخر نسخه نگاشته مورخ نیمه رمضان ۸۶۹ است. ۲۷۱ صفحه، ۳۱ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه بزرگ آیت الله مرعشی نجفی علیه السلام، نسخه شماره ۳۵۶۶.

(فهرست، ۳۵۴/۹).

میراث شهاب

نسخه ۱۵ ای عکسی

(۱۲۶۶) التنقیح الرائع لمختصر الشرایع (فقه شیعه - عربی)

از: فاضل مقداد بن عبدالله سیوری حلی (درگذشته ۸۲۶ ق).
تصویر حاضر ادامه تصویر قبلی است و از کتاب النکاح تا آخر کتاب را دربر دارد.
آغاز: بسمله علیه توکلی و به ثقتی وفق اللهم لا کماله، بحمد و کرام آله. کتاب
النکاح قال الجوهری النکاح الوط و قد یكون العقد تقول نکحتها و نکحت هی آی
تزوجت ثم انه ورد فی کتاب تارة بمعنی العقد.
انجام: قوله و أم ولد علی الأظهر ذلک وجه الأظهریة کونها رقاً والاجماع منعقد
علی أنه لا یعقل المولی عبداً... والأظهر بین الأصحاب خلاف ذلک، هذا و لنقطع
الکلام حامدین لله علی آلائه شاکرین له علی جمیل بلائه مصلین علی سیدنا
محمد صلعم و خلفائه و المسؤول من کرم الله سبحانه حیث وقف للختام ان ینفع
به علی مدى الأيام و ان یحشرنا فی زمرة سید الأنام و ان ینیلنا بشفاعته عند
اضطراب الأقدام....

نسخ، سید حسین بن سید مرتضی ابراهیم حسینی ساروی، پنجشنبه ۸ ربیع الثانی
۸۶۷، عناوین و نشانیها شنگرف، در حاشیه تصحیح شده و بلاغهای قرائت در
جایهای مختلف نسخه ثبت شده است و در آخر نسخه انهایی است به خط
محمد بن احمد شمیطاوی برای کاتب نسخه به تاریخ نیمه رمضان ۸۶۹، با حواشی
توضیحی، به نقل از المهدب البارع ابن فهد حلی، در آخر نسخه فوایدی به چشم
می خورد از جمله مطلبی درباره تجرید از شیخ شهاب الدین مقتول، صلوات بر
چهارده معصوم علیهم السلام با سرآغاز: «اللهم صلّ علی النبی الأمی... الهاشمی المکی»،
العهد المسئول عنه و عهد المیت و فوایدی از حکما در بیان توحید و علم، خطبه
نکاح از امام جواد علیه السلام و خطبه و دعای قنوت نماز عید فطر، صلوات بر پیامبر و آل به
نقل از شیخ السعید قطب الدین ظهیر الاسلام. ۲۹۵ صفحه، ۳۱ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، نسخه شماره ۳۵۶۶. (فهرست، ۳۵۴/۹).

(فهرست - عربی)

(۱۲۶۷) فهرس مکتبه عبدالله غمضان

از: عبدالله محمد حبشی (معاصر)

فهرست کتابهای چاپی و خطی کتابخانه عبدالله بن محمد بن محمد بن حسین

غمضان است.^۱ صاحب کتابخانه از علمای زیدیه در قرن چهاردهم هجری بوده و کتابخانه اش - که از اجداد دانشمندش به او رسیده بود - پس از وفاتش به کتابخانه دانشگاه صنعاء انتقال یافت.

فهرست بخشی از نسخه‌های خطی این کتابخانه، به قلم عبدالله محمد حبشی در فهرس مخطوطات بعض المکتبات الخاصة فی الیمن (صص ۲۴۵ تا ۳۰۵) به چاپ رسیده است.^۲ در فهرست حاضر، لیستی از اسامی کتابهای چاپی و خطی موجود در کتابخانه عبدالله غمضان، به ترتیب موضوعی، در موضوعات ذیل ارائه شده است: القرآن الکریم، التفسیر و ما يتعلق به، علوم الرجال، فن الحدیث، فن المتون، فن اصول الدین، اصول الفقه، فروع الفقه، الدیانات، فن النحو، علوم المعانی و البیان، علوم اللغة، فن الشعر و ما يتعلق به من الشروح، فن الادبیات، فن التاريخ، فن الطب، علوم الفلك، تعبیر الاحلام، کتب حدیثه غیر مجلده.

صفحات این فهرست، دارای چهار ستون است: در ستون اول، اسم کتاب درج شده و در ستون دوم، نوع آن از مخطوط یا مطبوع بودن مشخص گشته و در ستون سوم، نام مؤلف آمده و ستون چهارم مخصوص ملاحظات است.

پس از فهرست مذکور، صفحاتی تایپ شده به نسخه ضمیمه شده که گفتاری است درباره مخطوطات و کتابخانه‌های دارای نسخه خطی در یمن، از «لجنة مسح المخطوطات». در این نوشتار، فعالیتهای لجنة مذکور پیرامون شناسایی و حمایت از نسخه‌های خطی در یمن، به سال ۱۹۷۴ میلادی تشریح شده است. در ابتدای این نوشتار مقدمه‌ای است به قلم عبدالقادر محمد الصبان، به تاریخ اکتبر ۱۹۸۸ برابر با صفر ۱۴۰۹.

آغاز: القرآن الکریم مصحف مخطوط بقلم الاکوع....

نسخ، به خط مؤلف، بدون تاریخ، صفحات چهارستونی، بخش دوم نسخه با ماشین تایپ حروفچینی شده است. در اول نسخه آمده که این اثر به مناسبت تأسیس حزب کمونیست یمن در اکتبر ۱۹۸۸ منتشر می‌شود. ۳۵ + ۳۷ صفحه تایپی، سطور مختلف.

۱. شرح حال وی در کتاب نزهة النظر فی رجال القرن الرابع عشر، ص ۳۹۳ آمده است.

۲. فهرس مخطوطات بعض المکتبات الخاصة فی الیمن، عبد الله محمد حبشی، مؤسسة الفرقان للتراث الاسلامی، لندن، ۱۴۱۵ ق، ۵۰۶ صفحه.

(۱۲۶۸) الأربعون حدیثاً

(حدیث - عربی)

از: محمد اسماعیل بن حسین بن محمدرضا مازندرانی خواجویی (درگذشته ۱۱۷۳ق).
حکیم متأله و فقیه عارف جناب ملا محمد بن حسین بن محمد رضا بن
علاءالدین محمد مازندرانی اصفهانی مشهور به ملا اسماعیل خواجویی از اکابر فقهاء
و متکلمین امامیه در عهد نادری است که دانشمندی همچون ملامهدی نراقی، ملا
محمد بیدآبادی و ملا محراب گیلانی در محضر او دانش آموختند.
تعداد کتابها، رساله‌ها و حواشی که او بر متون علمی نگاشته، بالغ بر صد اثر
می‌شود. فاضل معاصر آقای سید مهدی رجایی، تألیفات دستیاب وی را تحت عنوان
سلسله آثار محقق خواجویی به چاپ رسانده است، از جمله: الرسائل الاعتقادیة، الرسائل الفقهیة،
الفوائد الرجالیة، الأربعون حدیثاً و... .

کتاب حاضر شرحی است بر چهل حدیث وارده از حضرات معصومین علیهم‌السلام که
بیشتر از احادیث فقهی انتخاب شده و سند آنها حذف شده است، در شرح و تفسیر
نیز بحث‌های فقهی مطرح شده است.

در روضات الجنات پیرامون این کتاب آمده است: «جمع فیه أربعین حدیثاً من
المعتبرات أغلبها فی العبادات، و تکلم فی وجوهها و محاملها و ما یتعلق بها حق التکلم»^۱.
آقای رجایی در مقدمه تحقیق آورده است: «أما کتاب الأربعین حدیثاً. فهو من
أنفس الكتب التي ألفت في شرح بعض الأحاديث المشكلة، و کتابه هذا مشحونة
بالتحقيقات الجليلة و المطالب الهامة عز وجودها في غير هذا الكتاب»^۲.

عناوین برخی از مباحث مطروحه در کتاب، در ذیل احادیث چهل‌گانه، از این
قرار است: ۱- تحقیق حول حدّ ماء الكر، ۲- مایستفاد من الحدیث المذكور فی
الصحيفة الرضوية (حول لقمة ملقاة)، ۳- تحقیق حول عدد الغسلات فی الوضوء،
۴- تحقیق فی حکم البلل الخارج بعد الغسل، ۵- آداب الحمام، ۶- تلقین الاموات،
۷- تحقیق حول حدیث یبعث المیت فی ثیابه، ۸- توجیه المحتضر الی القبلة،
۹- وجوب غسل مس المیت، ۱۰- استحباب کتابة الشهادتین علی الکفن،
۱۱- تحقیق فی بیان عدد الأكفان، ۱۲- الصلاة علی الجنازة، ۱۳- تحقیق حول

۱. روضات الجنات، ۱/۱۱۵.

۲. الأربعون حدیثاً، خواجویی، مقدمه تحقیق، ص ۲۸.

المسألة في القبر، ۱۴- مايبقى من الميت في القبر، ۱۵- تحقيق حول عدم اصابة الموحّد ألم النار، ۱۶- انس الاموات بزائرهم، ۱۷- تحقيق حول بيان علامة البلوغ، ۱۸- جواز التعويل على اذان الغير في دخول الوقت، ۱۹- فضيلة البكاء أو التباكي على مصيبة الحسين (عليه السلام)، ۲۰- تحقيق حول حديث نية المؤمن خير من عمله، ۲۱- وجوب الانصات و الاستماع عند قراءة القرآن، ۲۲- حكم التنفل قبل صلاة العيد و بعدها، ۲۳- سقوط الوتيرة في السفر و عدمه، ۲۴- حكم من أدرك الامام في أثناء الصلاة، ۲۵- تحقيق حول تكليف الكفار بالفروع و عدمه، ۲۶- حكم الزكاة في غلات اليتيم، ۲۷- عدم جواز اعطاء الزكاة لشارب الخمر، ۲۸- تحقيق حول حديث الصوم لي و أنا أجزي عليه، ۲۹- حكم من اصبح في شهر رمضان جنبا، ۳۰- حول حديث النظر الى وجه العالم عبادة، ۳۱- تحقيق حول من استوجر من البلد الى الحج، ۳۲- تحقيق حول موضع المقام، ۳۳- تحقيق حول من أدمى حين الطواف، ۳۴- من مات على حب آل محمد ﷺ مات شهيداً، ۳۵- حكم شراء ما يعتبر فيه التذكية، ۳۶- حكم تحليل الأمة للغير، ۳۷- مسائل في المتعة، ۳۸- تحقيق حول ارث الزوجة، ۳۹- تحقيق حول حد السارق، ۴۰- تحقيق حول ارواح المؤمنين.

مؤلف این کتاب را در هنگام فتنه افغان نگاشته و در آخر کتاب به گوشه‌ای از حوادث آن دوران اشاره کرده است.

نسخه‌های شناخته شده از اربعین خواجویی:

- ۱- نسخه شماره ۸۸۹ کتابخانه مسجد اعظم قم.^۱
  - ۲- نسخه شماره ۹۷۹۸ کتابخانه حاضر.^۲
  - ۳- نسخه کتابخانه شخصی آیت الله سید حسین خادمی در اصفهان، که تصویر حاضر از این نسخه تهیه شده است.
- این کتاب با تحقیق حجت الاسلام سید مهدی رجایی، در سال ۱۴۱۲ ق، به وسیله انتشارات کتابخانه آیت الله صدر خادمی در اصفهان منتشر شده است.

منابع: الذریعة، ۴۱۱/۱، رقم ۲۱۳۲.

آغاز: الحمد لله العلي العظيم الوهاب الحنان المنان و الصلوة على رسوله الصادق

۱. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مسجد اعظم قم، ۱۶.

۲. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی، ۱۲۸/۲۵ - ۱۲۹.

میراث شهاب

الأمین المبعوث علی الانس و الجان و علی آله الکاملین و عترته المعصومین... و بعد فاتی قد علقت فیما مضی من آیام عمری بتوفیق الله و تأییده و الهامه و تسدیده علی جمل من أحادیث المرویه عن الصادقین - صلوات الله و سلامه علیهم أجمعین - ما خطر بخاطری فأردت فی هذه الأوان... أن أجمع منها... فی صحیفتی هذه أربعین حدیثاً من الأحادیث الوارد أغلبها فی العبادات و خاصة فیما تقدم أو یقارن بالصلوات و ما یشبه ذلك... و رتبته ترتیب کتب الفقهاء.

انجام: لا یصیر فیہ ثاقب و لا یطیر فیہ فکر صائب، نمقها و هذه حالی و ذلك قالی فان عثرتم فیہ بخلل أو وقفتم علیه علی ذلك فاصلحوه - رحمکم الله - ان الله لا یضیع أجر المصلحین.

نسخ، میرزا محمد بن ابراهیم خوانساری، ۱۲۴۸ ق، نشانیها مشکى، در حاشیه تصحیح شده و حواشی به لفظ «منه ره» دارد. ۲۰۲ صفحه، ۲۳ سطرى.

نسخه اصل: کتابخانه آیت الله سید حسین خادمی صدر در اصفهان، ایران.^۱

(۱۲۶۹) تُحْفَةُ الطَّالِبِ بِمَعْرِفَةِ مَنْ يَنْتَسِبُ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ وَ أَبِي طَالِبٍ (انساب - عربی)

از: سید محمد بن حسین بن عبدالله حسینی سمرقندی مدنی (درگذشته ۹۹۶ ق). کتاب مختصری است در انساب، شامل ابواب و فصول و اصول و فروع، بدین ترتیب: الباب الاول: فی ذکر الحسن بن علی بن ابی طالب.

الباب الثاني: فی ذکر الامام الحسین بن علی بن ابی طالب.

الباب الثالث: فی ذکر محمد بن امیر المؤمنین علی بن ابی طالب.

الباب الرابع: فی ذکر ابی الفضل العباس بن علی بن ابی طالب.

الباب الخامس: فی ذکر عمر الأطرف بن علی بن ابی طالب.

مؤلف در مقدمه، در وصف این کتاب می نویسد: «و بعد فهذا تألیف لطیف سمّیته تحفة الطالب بمعرفة من ينتسب الى عبدالله و أبي طالب، أذكر فيه فروعهم، وأمیز غالباً من اشتهر من نسل من ذكر، و صفاتهم و محلّ ولادتهم و مدّة أعمارهم، و وفاتهم و شهادتهم، و ما يتعلّق بذلك من أحوالهم»^۲

۱. درباره این کتابخانه نک: فصلنامه میراث شهاب، ش ۲۵-۲۶، مقاله «نویافته‌های دست‌نویس‌های اسلامی در ایران»، ص ۷۱.

۲. تحفة الطالب بمعرفة من ينتسب الى عبدالله و أبي طالب، ص ۱۱.

و در پایان رساله آورده است: «و هذا آخر ما قصدنا جمعه ملخصاً في من ينسب الى عبدالله و أبي طالب ابني عبدالمطلب.»^۱

نسخه مورد بحث، تنها پنج باب مذکور در فوق را دارد، ولی در نسخه چاپی ضمیمه‌ای به آخر کتاب ملحق شده، شامل شش باب بدین عناوین:

الباب الأول: في ذكر شجرة مولانا الحسن و مايتعلق بذلك.

الباب الثاني: في معرفة الخلفاء من الأنبياء، عليهم الصلاة والسلام.

الباب الثالث: في بيان الخلافة بعد نبينا محمد، صلى الله عليه و سلم.

الباب الرابع: في ذكر خلافة بني أمية و ذكر خلفائهم.

الباب الخامس: في بيان الدولة العباسية ببغداد و العراق و مصر و غير ذلك.

الباب السادس: في بيان الدولة الرومية العثمانية الخاقانية.^۲

در ابتدای این الحاقیه آمده است: «الحمد لله يقول جامع هذا التأليف محمد بن الحسين بن عبدالله الشريف الحسيني السمرقندي - كان الله له أمين -: قدر أيت أن أجمع في هذا الكتاب أوراقاً تشتمل على شجرة مولانا الحسن بن أبي نمي محمد بن برکات، ثم نذكر الخلفاء من آدم الى وقتنا هذا على ترتيب الوجود بحسب الأیام، و ذکر أسمائهم و مدتهم و ترتيب خلافتهم الى عصرنا هذا، و هو عام أربعة و تسعين و تسعمائه، و معرفة أول الخلفاء، و اسمه و مدة خلافته، ثم معرفة من صار بعده بوصية منه و عهد، و غير ذلك مما يأتي تفصيلة ملخصاً.»^۳

شرح حال کاملی از مؤلف کتاب در دست نیست. ضامن بن شدقم حسینی مدنی (زنده ۱۰۹۰ ق) در تحفة الازهار از وی یاد کرده است: «قال السيد محمد بن حسين بن عبدالله السمرقندي أصلاً، المكي مولداً المدني منشأ الحسيني الموسوي... و في سنة ۹۸۷... فمنهم الفقير الى الله الغني محمد بن حسين بن عبدالله المكي مولداً، المدني منشأ السمرقندي أصلاً، الحسيني الموسوي...» و پس از آن، قصیده‌ای بلند از سمرقندی نقل کرده است.^۴

در تاریخ النور السافر، در ذکر وفات یافته‌گان در سال ۹۹۶ ق آمده است: «سنة ست

۱. همان، ص ۱۰۹.

۲. همان، صص ۱۱۰ - ۱۴۰.

۳. همان، ص ۱۱۰.

۴. تحفة الازهار و زلال الأنهار في نسب الأئمة الأطهار، عليهم صلوات الملك الفخار، ۲/ ۲۹۸ - ۳۰۵.

میراث شهاب

و تسعين بعد التسعمائة، و في ليلة الخميس، تاسع المحرم سنة ست و تسعين: توفي الشريف الفاضل محمد بن الحسين السمرقندي الحسيني بالمدينة المشرفة، وكان أهل المدينة اذا أرادوا مكاتبة أحد من الأكابر لا يكتبون ذلك المرسوم الا بانشائه، و كان يعرف كثيراً من اللغات مثل العربية و الفارسية و الرومية و الهندية و الحبشية، و لما مات اُحصيت كتبه فكانت ألفاً و تسعون كتاباً، و وجدت بخطه... و من شعره أيضاً هذه القصيدة، و هي في مدح الشريف أحمد بن سعد الحسيني المدني رئيس الأشراف بالمدينة النبوية و أولها:

عز الديار بطول السمر و القضب و الأخذ بالثأر معدودٌ من الحسب
هذا بسعدك يا ابن الأكرمين أتى و ان أردت فقل سعدي و سعد أبي.^١

زرکلی درالأعلام نوشته است: «محمد بن حسين بن عبدالله السمرقندي (درگذشته ۹۹۶ ق)، کاتب من آل الحسيني، من أهل المدينة المنورة و وفاته بها. كان يعرف كثيراً من اللغات مثل العربية و الفارسية و الرومية و الهندية و الحبشية و له علم بالأنساب. صنف تحفة الطالب في نسب بعض الطالبين، في مكتبة الحسيني بتریم.»^٢
دانشمند محترم جناب آقای سيد محمد حسين حسینی جلالی در فهرس التراث، مؤلف تحفة الطالب را چنین معرفی کرده است: «السید النسابة أبو عبدالله محمد السمرقندي المدني، ابن الحسين بن عبدالله بن حسين بن عزالدين بن عبدالله بن علاء الدين بن أحمد بن ناصر الدين بن جمال الدين بن حسين بن تاج الدين بن سليمان بن عثمان بن ابراهيم بن يونس بن حيدر بن اسماعيل بن أحمد بن الحسين بن موسى المبرقع، ابن الامام الجواد عليه السلام. مؤلف كتاب تحفة الطالب...»^٣

در فهرس مخطوطات مكتبة احقاف تریم، نسخه‌ای از تحفة الطالب معرفی شده و مؤلف آن، محمد بن حسين بن عبدالله حسين سمرقندی دانسته شده است.^٤

علی‌رغم مطالب مذکور، در منابع جدید، تألیف تحفة الطالب به حسين بن عبدالله حسینی سمرقندی (درگذشته حدود ۱۰۴۳ ق) منسوب شده است. چنانکه بغدادی

١. تاريخ النور السافر عن أخبار القرن العاشر، محي الدين عبدالقادر عيدروسى، بيروت، دارالكتب العلمية، ۱۴۰۵ ق، ص ۳۹۴.

٢. الأعلام، ۱۰۲/۶.

٣. فهرس التراث، ۱۱۷/۱.

٤. مكتبة الأحقاف للمخطوطات (تریم)، تراجم و سير و التاريخ، ص ۱۶۷، رقم ۲۰۲۹.

در هدیه العارفین آورده^۱ و کحاله در معجم المؤلفین نوشته^۲ و دکتر لطفی عبدالبدیع در فهرس المخطوطات المصورة ادعا کرده است.^۳

آیت الله العظمی مرعشی نجفی^{رحمته} در کشف الارتباب، حسین بن عبدالله سمرقندی را از نسب دانان سده دهم هجری دانسته و فرموده اند: «ومنهم: الشریف أبو عبدالله الحسین السمرقندی بن عبدالله بن حسین بن عز الدین بن عبدالله بن علاء الدین بن أحمد بن ناصر الدین بن جمال الدین بن حسین بن تاج الدین بن سلیمان بن غیاث بن ابراهیم بن یونس بن حیدر بن اسماعیل بن أحمد بن الحسین بن موسی المبرقع ابن الامام الجواد^{علیه السلام}. کذا اورد نسبه السيد ضامن بن شذقم في تحفة الأزهار مع احتمال السقط بين الحسين و موسى المبرقع. كان عالماً جليلاً أديباً نسابه متضلعاً في هذا الفن، و له من الكتب كتاب تحفة الطالب في نسب آل أبي طالب و قد طبع، و توفي سنة ۹۹۶ ق.»^۴

بیانات ضامن بن شذقم در تحفة الازهار را پیش از این آوردیم، افزون بر آن در نسخه‌ای از تحفة الازهار آمده است: «قال السيد حسين بن محمد بن عبدالله السمرقندي في تحفة الطالب».^۵

در صفحه عنوان و فرم شناسنامه نسخه تصویرى حاضر نیز فهرستنگار معهد دمیاط، مؤلف کتاب را سید حسین بن عبدالله سمرقندی حسینی معرفی کرده است. در مجموع احتمال انتساب کتاب به سید محمد بن حسین بن عبدالله حسینی مکی سمرقندی مدنی (درگذشته ۹۹۶ ق) به نظر، قوی تر می‌رسد و اثبات قطعی آن نیاز به قرائن و شواهد بیشتری دارد که فعلاً به دست نیامد. لعل الله يحدث بعد ذلك أمراً. نسخه‌های موجود از تحفة الطالب:

۱. نسخه شماره ۱۹ تاریخ، در معهد دمیاط در مصر، کتابت شده به سال ۱۰۹۳ ق. تصویر حاضر برگرفته از این نسخه است.
۲. نسخه شماره ۲۰۲۹ کتابخانه احقاف تریم در یمن، کتابت شده در ۱۳۱۲ ق.
۳. نسخه شماره ۱۲۷۳/۱۳۸ ع خ در مجموعه آل صافی ضمن کتابخانه‌های

۱. هدیه العارفین، ۳۲۲/۱.

۲. معجم المؤلفین، ۲۳/۴.

۳. فهرس المخطوطات المصورة (معهد المخطوطات العربية)، الجزء الثانى، التاريخ، ۹۷/۳.

۴. کشف الارتباب، چاپ شده در مقدمه باب الأنساب، ۱۰۰/۱ - ۱۰۱.

۵. تحفة الازهار و زلال الأنهار، ۷۲/۳ - ۷۳.

میراث شهاب

موقوفه در مدینه منوره، به خط محمد سعید بن محمد سلیمان طوبجی، کتابت شده در ۱۳۱۶ق. این نسخه ملحق دارد در شش باب که تفصیل آن را آوردیم.

تحفة الطالب را شریف انس کتبی حسنی در سال ۱۴۱۸ق از روی نسخه موجود در مدینه منوره تحقیق و تصحیح کرده و دارالمجتبی للنشر والتوزیع در عربستان، آن را جزو منشورات الخزانه الکتبیه الحسنیه الخاصة، در ۲۰۴ صفحه به چاپ رسانده است.

منابع: الأعلام، زرکلی، ۱۰۲/۶؛ تاریخ النور السافر عن أخبار القرن العاشر، ص ۳۹۴؛ تحفة الأزهار و زلال الأنهار فی نسب الائمة الأطهار، ۲۹۸/۲ - ۳۰۵ و ۷۲/۳ - ۷۳؛ تحفة الطالب بمعرفة من ینتسب الی عبدالله و ابي طالب، مقدمه تحقیق؛ فهرس التراث، ۸۱۷/۱؛ فهرس المخطوطات المصورة، التاريخ، ۹۷/۳؛ معجم المؤلفین، ۲۳/۴؛ هدیة العارفين، ۳۲۲/۱.

آغاز: بسملة الحمد لله رب العالمین الذي شرف بمحمد صلی الله علیه وسلم الآباء والابناء فی المبادي و العواقب و جعله نسله المطهر الأسنى من فاطمة البتول و علي بن ابي طالب و جمعهما فی ذرورة المجد و عزة المکارم الی عبدالمطلب بن هاشم.

انجام: الأصل الثالث عقيل بن ابي طالب - رضی الله عنه - . کنيته ابو زيد و كان نسابة... و كان له سليمان انقرض و محمد بن مسلم يعرف بابن المزينه و بنو عقيل بن ابي طالب قليلون جداً بالنسبة الی بني عمهم و الله سبحانه و تعالی أعلم و هذا آخر ما وردناه فی من ینتسب الی عبدالله أبو النبي صلی الله علیه و سلم و الی ابي طالب ابني عبد المطلب بن هاشم.

نسخ، بدون نام کاتب، ۲۴ ذیقعدة ۱۰۹۳، تمام صفحات مجدول، در صفحه عنوان نام کتاب و مؤلف و اسامی پیامبر اکرم ﷺ و خلفا و دوازده امام عليه السلام ثبت شده است، در ابتدای نسخه یادداشت قرائت و مطالعه کتاب از چند نفر دیده می شود، از جمله حاجی مصطفی طرابلسی بن حاجی عمر در روز یکشنبه ۳ جمادی الثاني ۱۱۶۸، اسماعیل بن مصطفی، محمد امین بن ابراهیم در ۱۱۷۵ ق، سید عبدالقادر واعظ خطیب بن سید حسین قلمونی طرابلسی در ۱۱۰۲ق و مصطفی بن اسماعیل در ۱۱۴۱ ق و نیز تملک محمد امین و مصطفی بدری در اول نسخه دیده می شود، در آخر نسخه هشت بیت عربی درج شده است. ۹۶ صفحه، ۲۱ سطری.

نسخه اصل: معهد دمیاط در مصر، نسخه شماره ۱۹ تاریخ.

(۱۲۷۰) دیوان نجیب الدین جرفادقانی (شعر - فارسی)

از: ملک الشعراء نجیب الدین جرفادقانی (درگذشته ۶۶۵ ق).

نجیب الدین گلپایگانی ملقب به ملک الشعراء، شاعری قصیده‌سرا از قرن هفتم هجری است که در اشعارش کمتر تخلص به کار برده است. او گاهی سلاطین سلجوقی و گاهی خوارزمشاهیان و غیره را مدح گفته است. زمانی که رکن الدین غورسانجی، پسر سلطان محمد خوارزمشاه، در اصفهان مستقر شد، نجیب‌الدین به دستیاری عمادالملک ساوجی، وزیر رکن الدین که با وی سابقه دوستی داشت، به دربار او راه یافت و از عمال دربار عراق گردید و مداح پادشاه و وزیرش شد. نجیب الدین در ایام اقامت در اصفهان به مداحی صدرالدین خجندی نیز پرداخت. بعد از زوال دولت غورسانجی، نجیب الدین به وطن خود بازگشت و عزلت اختیار کرد و همان جا درگذشت.

در الذریعة به نقل از شاهد صادق سال وفات وی ۶۵۳ ق ذکر شده است. از آثار وی: مثنوی بشر و هند بر وزن لیلی و مجنون نظامی؛ دیوان شعر، مشتمل بر قصاید و مقطعات و رباعیات، نزدیک به دو هزار بیت.

به گفته علامه تهرانی، صاحب هدیه العارفين بين نجيب الدين جرفادقانی صاحب دیوان شعر و نجیب الدین ناصح بن ظفر ابو الشرف جرفادقانی مترجم تاریخ یمنی خلط کرده است.

منزوی ده نسخه خطی از دیوان جرفادقانی را شناسانده است. احمد کرمی یزدی با استفاده از نسخه حاضر و چند نسخه دیگر، این دیوان را در سال ۱۳۷۱ ش در ۱۷۲ صفحه به چاپ رسانده است. ناشر این دیوان مؤسسه فرهنگی هنری «ما» است.

منابع: آتشکده آذر، ۱۰۴۵/۳ - ۱۰۴۸؛ اثرآفرینان، ۳۰/۶؛ دایرة المعارف فارسی، ۳۰/۱۵/۲؛ الذریعة، ۱۱۷۸/۹؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۲۵۶۸/۳؛ فهرست مجلس، ۳۲۱/۳ - ۳۲۲؛ فهرست مشترک پاکستان، ۲۰۴/۷؛ هدیه العارفين، ۴۸۷/۲.

نسخه حاضر از آغاز افتاده است و برگهای آن جابجا شده است.

آغاز نسخه:

شکسته همچو نگارم ز نوک خامه فکر   کی بر صحیفه دل نقش آن نگار نهذ
درین میانه گهر خواستم ز چشم مرا   اگر چه بی جگری نیست در کنار نهذ

میراث شهاب

انجام: و من کلامه طاب ثراه:

چرخم دو سه روز از پی مهجوری   از خدمت پادشاه دادم دوری
نی نی غلطم که چرخ را خود چه کند   از بخت بدم فتاد و از رنجوری

تعلیق، بدون نام کاتب و بی تاریخ، گویا از قرن هشتم هجری، تمام صفحات مجدول چهار ستونی، عناوین به خط درشت، در میان نسخه نام کتاب چنین درج شده است: «دیوان ملک الحکما نجیب الدین الجرپادقانی» و کاتب در انجام نوشته است: «تمّ الديوان لملك الشعراء والحکما نجیب الدین الجرپادقانی - علیه الرحمة - بحمد الله تعالى و حسن توفيقه و الصلوة و السلام على سيد المرسلين و قائد الغر المحجلين محمد و علي [و] آله الطيبين و أزواجه الطاهرين و صحبه من الأنصار و المهاجرين و سلم تسليمًا». ۵۸ صفحه، صفحات چهار ستونی ۳۵ سطری. نسخه اصل: در کتابخانه شخصی آقای احمد کرمی (مصحح دیوان نجیب جرفادقانی).

(۱۲۷۱) فهرس مصنفات الأصحاب (فهرست - عربی)

از: علامه محمد باقر بن محمد تقی مجلسی (درگذشته ۱۱۱۰ ق).

فهرست موضوعی احادیث ده کتاب از منابع حدیثی شیعه است که علامه مجلسی رحمته در سال ۱۰۷۰ ق، پیش از شروع به تألیف بحار الانوار، آن را به قلم شریف خود نوشته است و برای هر یک از کتابهای مورد مراجعه رمزی بدین شرح قرار داده است:

ج: احتجاج.

لی: امالی صدوق.

ل: خصال.

ن: عیون أخبار الرضا علیه السلام.

ع: علل.

مع: معانی الاخبار.

ید: توحید صدوق.

ب: قرب الاسناد.

ما: مجالس شیخ طوسی.

فس: تفسیر علی بن ابراهیم.

علامه مجلسی آدرس احادیث کتابهای ده گانه مذکور را در ۴۴ موضوع از کتاب العقل و الجهل تا کتاب الجنایات و القصاص و الدیات تعیین کرده است. در واقع این فهرست اساس و شالوده‌ای برای اثر عظیم بحار الانوار بوده است، چنانکه مؤلف در مقدمه فهرست نوشته است: «انی لما رأیت بعض مؤلفات أصحابنا - رضي الله عنهم - في الأخبار غير منظومة على وجه يسهل للطالب أن يعثر منها على الأخبار المتعلقة بمطلب من المطالب و لذلك يغفلون عن كثير من الأخبار و يطعنون بذلك على سلفنا الأخبار بأنهم لم يتبعوا مسالك أئمتهم - عليهم السلام - في الأحكام... فأخذت في كتاب يشتمل على فهرس أخبار تلك الكتب، فأبتدأ أولاً بعلامة الكتاب، ثم أشير بعدد الهندسة قبل لفظة من الى عدد الحديث و بعدها الى عدد الأبواب كقولنا ۸ من ۷ أي الحديث الثامن من الباب السابع من الكتاب المسطور رمزه قبله فوفقت لفهرس بعضها منها الاحتجاج... فتلك عشرة كاملة و بعد ذلك شرعت في كتاب بحار الأنوار...».

از این فهرست در منابع و فهرست‌نامه‌ها به اسامی مختلف یاد شده است، از جمله: فهرست بحار الانوار، فهرست أخبار مؤلفات الأصحاب، فهرس مصنفات الأصحاب، فهرس ماخذ بحار الانوار، فهرس بحار الأنوار...».

نسخه خطی فهرست به خط مؤلف در تملک مجدالدین محمد نصیری امینی (درگذشته ۱۳۹۰ ق) بوده، سپس به کتابخانه دانشگاه تهران منتقل شده است و نسخه مذکور به صورت عکسی به عنوان جلد ۱۰۳ بحار الانوار به چاپ رسیده است. نسخه‌ای از فهرست مذکور که به خط مؤلف است و بخشی از کتاب را به صورت نامنظم دربر دارد، در کتابخانه حاضر به شماره ۳۷۲۵ نگهداری می‌شود.^۱

منابع: بحار الانوار، جلد ۱۰۳؛ التراث العربی، ۲۲۸/۴؛ الذریعة، ۳۷۷/۱۶؛ فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه آیت الله مرعشی، ۱۲۰/۱-۱۲۱، ۱۵۳-۱۵۵؛ کتابشناسی علامه مجلسی، ص ۲۷۹. نستعلیق، به خط مؤلف، ۱۰۷۰ ق، در حاشیه و متن تصحیح شده است، در ابتدای نسخه فهرست موضوعات به خط میرزا عبدالله افندی (شاگرد علامه مجلسی) ثبت شده است، در سه صفحه آغازین نسخه مجدالدین محمد نصیری امینی

توضیحاتی درباره کتاب و مؤلف نوشته است، و در آخر نسخه یادداشتی از فخر الدین نصیری امینی دیده می‌شود. ۴۱۸ صفحه، سطور مختلف. نسخه اصل: کتابخانه دانشگاه تهران، نسخه ۱۸۴۸. فهرست دانشگاه تهران، ۴۴۴/۸.

(۱۲۷۲) غبطة الأمان و حکمة لقمان و معرفة سلمان و تحفة صاحب الزمان

(امامت - عربی)

سلیمان بن ابراهیم خواجه کلان بلخی قندوزی حنفی (درگذشته ۱۲۹۳ ق).
شیخ سلیمان بن ابراهیم - معروف به خواجه کلان - بن محمد بابا بلخی قندوزی حنفی، متولد سال ۱۲۳۰ ق در بلخ و نزیل اسلامبول و درگذشته سال ۱۲۹۳ ق در اسلامبول، صاحب کتاب مشهور ینایع المودة که بارها به چاپ رسیده و به فارسی نیز ترجمه و منتشر شده است.^۱

کتاب حاضر شامل پنج مقدمه و بیست و سه درجه به شرح ذیل است:

المقدمة الاولى: في بيان عظم قدر الدين.

المقدمة الثانية: في بيان كيفية التسمية بالشيعة و أهل السنة.

المقدمة الثالثة: في ردّ قول شيخ الناصبية و بيان تسمية دين الله الخالص

بالمذهب الجعفري.

المقدمة الرابعة: في بيان بطلان ائمة السني في الفروع و الأصول و انّ الحسن

البصري لم يصحب أمير المؤمنين عليه السلام.

المقدمة الخامسة: في بيان بطلان الأشعري الذي صرح تفضيل الخلفاء الثلاثة على

أمير المؤمنين عليه السلام.

الدرجة الاولى: في بيان افتراق الأمم المتقدمة و هذه الامة و بيان الناجية منها

و ذكر حديث لتبعن سنن من كان قبلكم و حديث بدأ الاسلام غريباً و دفع الأصحاب

عن الحوض اجمالاً و قول حذيفة لقد أنزل النفاق على قوم خير منكم و كلام الامام

علي الهادي عليه السلام و أبيات الفضل و محمد بن أبي بكر و صفية و الملك نور الدين

و أبابكر بن قريظة.

ميراث شهاب

الدرجة الثانية: في ذكر خطبة أمير المؤمنين: فمن الايمان ما يكون ثابتاً مستقراً في القلوب و ذكر قصيدة الشيخ محمد كاظم البغدادي و السيد اسماعيل الحميري.
الدرجة الثالثة: في ذكر خطبة أمير المؤمنين التي اشتملت على أنهم الراسخون في العلم وشكايته من أعدائه بقوله: كأني أنظر الى فاسقهم ومن خفاء الحق واشتهار الباطل.

الدرجة الرابعة: في ذكر خطبة التي اشتملت على أنهم عيش العلم و موت الجهل واشتملت على بيان القائم من آل محمد ﷺ و اشتملت على أن أعدائهم رجعوا على الأعقاب هم معادن كل خطيئة.

الدرجة الخامسة: في ذكر الأعمال السيئة التي هي صدرت من أعداء آل محمد ﷺ من طرق العامة من الصحاح الستة.

الدرجة السادسة: في ذكر مسائي أعداء آل محمد ﷺ من الكتاب الاصابة للشيخ ابن حجر العسقلاني الشافعي.

الدرجة السابعة: في ذكر حديث فريق في الجنة و فريق في السعير و حديث الغدير و حديث الثقلين و حديث أفضل الأعمال الحب في الله و البغض في الله من طرق العامة و حديث ميثم التمار في تفسير آية «ما جعل الله لرجل من قلبين في جوفه» و تفسير آية «فماذا بعد الحق الا الضلال» و حديث «اشياعنا صديق شهيد و شركائنا».
الدرجة الثامنة: في ذكر خطبات الامام الحسن ﷺ.

الدرجة التاسعة: في ذكر خطبة التي اشتملت على فضل آل محمد و ذم المنافقين و كون أمير المؤمنين وصي رسول الله، صلى الله عليه وسلم.

الدرجة العاشرة: في ذكر مطاعن عثمان التي ذكرها ابن أبي الحديد.

الدرجة الحادية عشر: في ذكر مطاعن عمر التي ذكرها ابن أبي الحديد.

الدرجة الثانية عشر: في ذكر الخطبة الوسيلة.

الدرجة الثالثة عشر: في ذكر شكاية أمير المؤمنين ﷺ من قريش و دفعهم عن الخلافة و ذكر دفعه الأعداء عن حوض رسول الله ﷺ و كلام ابن عباس مع عمر في الخلافة و ذكر أعمال عمر.

الدرجة الرابعة عشر: في ذكر خطبة التي تسمى بالقاصعة و ذكر وزارته للنبي ﷺ و سب بني امية له و ذكر قول عمر: كانت بيعة أبي بكر فلتة و قى الله شرّها وانّ أبابكر

میراث شہاب

نسخہ های عکسی

ما أسلم الآ بعد السبعة من الرجال وذكر سبق أمير المؤمنين عليه السلام والأشعار الدالة على سبق اسلامه عليه السلام و ثباته في غزوة احد و حنين و قتله عمرو بن عبدود يوم الخندق. الدرجة الخامسة عشر: في ذكر خطبة له عليه السلام التي تسمى بالشقشقية. الدرجة السادسة عشر: في ذكر ما كان وقت مرض رسول الله صلى الله عليه وآله من طرق العامة. الدرجة السابعة عشر: في ذكر ما كان بعد وفاة رسول الله صلى الله عليه وآله من طرق العامة. الدرجه الثامنة عشر: في ذكر ما كان وقت مرض رسول الله صلى الله عليه وآله و بعده من طرق الخاصة و ذكر خطبة الحسن عليه السلام.

الدرجة التاسعة عشر: في الأحاديث التي تعلقت بمتروكة رسول الله صلى الله عليه وآله من طرق العامة.

الدرجة العشرون: في الأحاديث التي تعلقت بمتروكة رسول الله صلى الله عليه وآله من طرق الخاصة. الدرجة الحادية والعشرون: في ذكر البدع التي أحدثتها أعداء أهل البيت الطيبين في دين الله من ترك المتعتين و ذبح الابل من رقبته و مخالفتهم في الطلاق و التراويح و مسح الخفين و تثليث الغسل في الوضوء و ترك جمع بين الصلاتين و ترك رفع الأيدي في الصلوة و ترك القنوت.

الدرجة الثانية والعشرون: في ذكر قول عمر كانت بيعة أبي بكر فلتة و قى الله شرها و كلام الباقر عليه السلام في شكايته من قريش و مدح ابن أبي الحديد أمير المؤمنين عليه السلام. الدرجة الثالثة والعشرون: في ذكر الأحاديث الواردة على دفع الأصحاب عن الحوض و الحديث يوم الغدير و الثقلين.

در نسخه حاضر از ابتدای کتاب تا اواخر مقدمه رابعه موجود است و چون نسخه ای دیگر از کتاب دستیاب نشد، نمی دانیم که آیا مؤلف موفق به اتمام کتاب شده یا نه؟ در منابع کتابشناسی و تراجم انتساب این کتاب به قندوزی دیده نشد، ولی به نام مؤلف در مقدمه تصریح شده است و فهرست مطالب کتاب در مقدمه درج شده است.

آغاز: بسمله حمدله و صلی الله علی سیدنا محمد و آله و سلم، فهرست جلد الأول هذا الكتاب غطبة الامان و حکمة لقمان و معرفة سلمان و تحفة صاحب الزمان...، بسمله الحمد لله الذي منّ علينا ببركاته و خصصنا بنجاته و أشمل علينا سعاداته و اصطفانا لدينه و أكرمنا بنبيّه و هدانا بمرته و فضلنا بجوده.

میراث شهاب

انجام نسخه: فحاصل کلام مالک انّ ابا حنیفة لایخاف من الله بل یتبع رأیه و قول
أبی حنیفة نفس.

نسخ درشت، بدون نام کاتب و بی تاریخ، برخی از کلمات و عبارات با خط نستعلیق
درشت. ۵۴ صفحه، ۲۰ سطری.

(۱۲۷۳) الفخري في النسب (انساب - عربی)

از: سید عزیز الدین ابی طالب اسماعیل بن حسین بن محمد مروزی ازورقانی
(درگذشته بعد از ۶۱۴ ق).

علامه نسابه قاضی ابوطالب عزیز الدین اسماعیل مروزی علوی حسینی ازورقانی
(۵۷۲ - درگذشته بعد از ۶۱۴ ق) نزیل مرو. وی نخستین کسی است از این خاندان که
از قم به مرو منتقل شد و در آن جا فرزندی داشت.

بیشتر مورخان و نسب‌شناسان از او یاد کرده‌اند. سیوطی در بغية الوعاة به نقل از
یاقوت می‌گوید: «وی از همه مردم به علم نحو، فقه، شعر، اصول، انساب و نجوم
داناتر و تنها کسی بود که در شهر مرو علوم مختلف را نزد وی می‌خواندند... ادبیات را
نزد مطرزی و فقه را نزد فخر بن طیان حنفی و حدیث را نزد ابو مظفر سمعانی
خوانده، و از گروهی حدیث شنیده و کتابهای زیادی در انساب تصنیف کرده است. او
در شب دوشنبه بیستم جمادی الثانی ۵۷۲ به دنیا آمده است»^۱.

وفات اسماعیل مروزی پس از سال ۶۱۴ ق رخ داده؛ زیرا یاقوت در معجم الادباء
ملاقات خود با مروزی را، در همین سال در شهر مرو نقل کرده است.^۲

آیت‌الله مرعشی نجفی رحمته الله رساله‌ای در شرح حال و آثار اسماعیل مروزی نگاشته
به نام الضوء البدری فی حیاة صاحب الفخري که در ابتدای کتاب الفخري فی انساب الطالبین به
چاپ رسیده است.

در رساله مذکور اسامی ۲۱ تن از مشایخ مروزی و ۹ نفر از دانشمندان معاصر او
و ۱۶ عنوان از تألیفات وی و کلمات علما در حقش و وجه نامگذاری کتاب الفخري
و مصادر شرح حال مروزی بیان شده است.^۳

۱. بغية الوعاة في طبقات اللغويين والنحاة، ص ۱۹۴.

۲. معجم الادباء، ۲/۲۶۲.

۳. نک: الفخري في انساب الطالبین، ص ۳-۲۲.

تألیفات مروزی در انساب:

- ۱- حظيرة القدس، در ۶۰ جلد.
- ۲- بستان الشرف، تلخیصی از حظيرة القدس است در ۲۰ جلد.
- ۳- غنية الطالب في نسب آل ابي طالب.
- ۴- الموجز في النسب.
- ۵- الفخري في النسب.
- ۶- زبدة الطالبية.
- ۷- خلاصة العترة النبوية في أنساب الموسوية.
- ۸- المثلث في النسب.
- ۹- تشجير كتاب النسب لأبي الغنائم الدمشقي.
- ۱۰- من اتصل عقبه بأبي الحسن محمد بن القاسم التميمي الاصفهاني (مشجر).
- ۱۱- تشجير كتاب الطبقات للفقیه زكريا بن احمد البزاز النيسابوري.
- ۱۲- تشجير كتاب نسب الشافعي.
- ۱۳- تشجير كتاب وفق الاعداد في النسب.
- ۱۴- نسب السادة المراوذة.
- ۱۵- التعليقة على سر الانساب.
- ۱۶- المعارف والالقب.^۱

الفخري في النسب از بهترین کتابهای تألیف شده در انساب است که چون به درخواست امام فخر رازی و به نام او نگاشته شده، به الفخري نامگذاری شده است. چنانکه از این کتاب برمی آید، مؤلف در علم کلام، حدیث و تفسیر شاگرد فخر رازی بوده، همان طوری که رازی نیز علم نسب را در نزد وی فراگرفته است. یاقوت در معجم الادباء داستان نگارش الفخري را به نقل از مؤلف، چنین آورده است: «حدثني عزيز الدين قال: ورد الفخر الرازي الى مرو، وكان من جلاله القدر وعظم الذكر وضخامة الهيئة بحيث لايراجع في كلامه ولا يتنفس أحد بين يديه لاعظامه، على ما هو مشهور متعارف. فدخلت اليه و ترددت للقراءة عليه، فقال لي يوماً: أحب أن تصنف لي كتاباً لطيفاً في انساب الطالبين لأنظر فيه، فلا أحب أن

۱. اسامی تألیفات مروزی در معجم الادباء یاقوت آمده و به نام برخی از آنها در کتاب الفخري اشاره شده است.

میراث شهاب

أكون جاهلاً به. فقلت له: أتریده مشجراً أم منثوراً؟ فقال: المشجر لا ينضبط بالحفظ. و أنا أريد شيئاً أحفظه. فقلت: السمع و الطاعة، و مضیت و صنفت له الكتاب، الذي سمّيته بالفخري و جئته به. فلما وقف عليه، نزل على طراحتة و جلس على الحصير، و قال لي: اجلس على هذه الطراحة، فأعظمت ذلك و خدمته، فانتهرني نهرة مزعجة و زعق علي و قال: اجلس بحيث أقول لك. فتداخمني علم الله - من هيبتة مالم أتمالك، الآ أن جلست حيث أمرني ثم أخذ يقرأ علي ذلك الكتاب و هو جالس بين يدي، و يستفهمني عما يستغلق عليه، الي أن أنهاه قراءة. فلما فرغ منه قال: اجلس الان حيث شئت، فإن هذا علم أنت أستاذي فيه، و أنا أستفيد منك، أتلمذ لك، و ليس من الأدب أن يجلس التلميذ الآ بين يدي الاستاذ. فقمتم من مقامي و جلس هو في منصبه، ثم أخذت أقرأ عليه. و أنا جالس بحيث كان أولاً»^١

مؤلف در مقدمه، درباره محتوای کتاب و شیوة تألیف آن اظهار می دارد: «فهذا مختصر من أصول أنساب ذراري النبي و بنیه و أقاربه و ذویه، و هم الأشراف العلوية، و السادة الطالبية، مشتمل على ذكر اصول القبائل و العماثر دون تفصيل أسامي الاسر و العائر، اللهم الآ الأکابر المشهورين و الأفاضل المذكورين و النقباء الکبار و العلماء منهم و الأخیار... جرّدت أسامي المذكورين فيه غاية التجريد عن ذکر المفاخر و تواریخ الوفاة و الموالید، الي غير ذلك من القصص و الأشعار و غدر الأیام المنسوبة الي هؤلاء الأمجاد الکرام؛ اذ لو شرعت في ذلك الباب لأدّی الي الاکثار و الاطناب... واتي جاعل للکتاب مقدمتين»^٢

نسخه‌ای از این کتاب به شماره ۱۸۴۶ در کتابخانه مسجد اعظم قم موجود است، که در سال ۸۶۲ ق کتابت شده و به ضمیمه آن عمده الطالب قرار دارد که در ۸۶۸ ق کتابت شده است.^٣

به دستور آیت الله مرعشی نجفی رحمته الله نسخه جدیدی از روی نسخه مسجد اعظم استنساخ شده و ایشان در هامش نسخه جدید تصحیحات و حواشی خود را مرقوم فرموده‌اند. تصویر حاضر از نسخه اخیر تهیه شده است.

١. معجم الادباء، ۲/۲۶۵.

٢. الفخري في أنساب الطالبين، ص ۵-۷.

٣. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مسجد اعظم قم، ص ۵۲۶.

میراث شهاب

این کتاب را به دستور آیت الله مرعشی، جناب آقای سید مهدی رجایی با استفاده از دو نسخه مذکور، تحقیق نموده و جزو انتشارات کتابخانه حاضر در سال ۱۴۰۹ ق به چاپ رسیده است.

منابع: الذریعة، ۱۲۵/۱۶؛ الضوء البدري في حياة صاحب الفخري، چاپ شده در ابتدای الفخري؛ كشف الارتباب في ترجمة صاحب لباب الأنساب، چاپ شده در ابتدای لباب الأنساب، ۶۷/۱ - ۶۹

یک برگ از انجام نسخه افتاده است.

آغاز: بسملة الحمد لله ذی المنة و الطول و القوّة و الحول و الآلاء المتوالية و النعماء المتتالية و الأسماء المتعالية.

انجام: اللطيفة الرابعة عشر الحسن بن علي بن أبي طالب الحسن بن عبيدالله بن محمد... أبو أمه محمد و جدّ أمه عبدالله و عمّه.

نستعلیق، بدون نام کاتب، سده چهاردهم هجری، به دستور آیت الله سید شهاب‌الدین مرعشی نجفی رحمته از روی نسخه شماره ۱۸۴۶ کتابخانه مسجد اعظم قم کتابت شده است، نسخه اصل مورخ ۸۶۲ ق است، با حواشی و تصحیحات به خط آیت الله مرعشی نجفی رحمته، عناوین و نشانی‌ها شنگرف. ۱۸۷ صفحه، ۱۶ سطری.

نسخه اصل: نزد آیت الله مرعشی نجفی رحمته بوده است.

(۱۲۷۴) منهج المقال في تحقيق احوال الرجال (الرجال الكبير) (رجال شيعه - عربی)

از: میرزا محمد بن علی حسینی استرآبادی (درگذشته ۱۰۲۸ ق).

نخستین و بزرگترین کتاب رجالی از تألیفات سه‌گانه استرآبادی در رجال شیعه است که به الرجال الكبير^۱ مشهور شده است.

شامل مقدمه و متن و خاتمه است. مؤلف در مقدمه مختصر خود، روش تألیف کتاب و رموز به کار رفته در آن و مصادر آن را بیان نموده است.

۱. میرزا محمد استرآبادی سه کتاب در رجال تألیف کرده است.

الف - الرجال الكبير، موسوم به منهج المقال.

ب - الرجال الوسيط، موسوم به تلخیص المقال.

ج - الرجال الصغير، موسوم به توضیح المقال، که در نسخه عکسی شماره ۱۲۴۵ به تفصیل معرّفی شده است.

متن کتاب، دربر دارنده شرح حال رجال حدیث با استناد به کلمات علمای متقدم و متأخر شیعه و اهل سنت است. اسامی راویان به ترتیب الفبای ابتدای نام آنها آمده و در ذیل اسامی راویان، توثیق یا تضعیف و ضبط بعضی از اسامی و فهرست تألیفات آنان همراه با تاریخ زندگی و کلمات معصومین علیهم السلام و علمای رجال درباره آنان درج شده است.

خاتمه کتاب، شامل چند فایده رجالی است و برخی از اصطلاحات موجود در اسناد کتابهای حدیثی و شرح حال بعضی از نوآب خاص در زمان غیبت صغری و اسامی و شرح حال اشخاصی که صاحب توقیع بوده‌اند، آمده است و در پایان مشیخه شیخ صدوق و شیخ طوسی درج شده است. تألیف این کتاب، در آخر صفر ۹۸۶، در نجف به اتمام رسیده است.

جمع کثیری از علمای شیعه، بر این کتاب حواشی و تعلیقات نگاشته‌اند که اولین آنها، خود مؤلف است و مشهورترین حاشیه بر این کتاب، تعلیقات وحید بهبهانی است که به چاپ رسیده است.^۱

از جمله حاشیه‌نویسان بر منهج المقال، میرزا عبدالله بن عیسی بیگ افندی تبریزی اصفهانی (در گذشته حدود ۱۱۳۰ ق)^۲ است، که در نسخه حاضر حواشی افندی به خط وی موجود است.

منهج المقال نخستین بار در تهران، به سال ۱۳۰۲ ق چاپ سنگی شده و چاپ تحقیقی آن را، مؤسسه آل البیت در قم، شروع کرده است.

حدود هفتاد نسخه خطی از این کتاب، در کتابخانه‌های ایران شناسایی شده و توصیف برخی از آنها در فهرستگان نسخ خطی حدیث و علوم حدیث، درج شده است.^۳ از جمله بیش از ده نسخه از آن در کتابخانه حاضر نگهداری می‌شود.

منابع: التراث العربی، ۳۰/۱/۵؛ الذریعة، ۲۲۶/۶؛ ۱۴۱/۱۰، ۱۴۵ و ۱۹۸/۲۳ و ۴۲/۲۵؛ فهرست کتابهای چاپی عربی، مشار، ص ۹۲۹؛ فهرستگان نسخ خطی حدیث و علوم حدیث، ۴۱۰/۱ - ۴۱۶؛ مأخذشناسی رجال شیعه، ص ۹۱ - ۹۳؛ مصفی المقال، ص ۴۳۰.

۱. نک: مأخذشناسی رجال شیعه، ص ۹۲ - ۹۳ که از حدود ۲۰ اثر پیرامون منهج المقال نام برده است.

۲. نک: ریحانة الادب، ۹۸/۱ - ۹۹؛ فرهنگ بزرگان اسلام و ایران، ص ۳۰۷.

۳. فهرستگان نسخ خطی حدیث و علوم حدیث، ۴۱۰/۱ - ۴۱۶.

میراث شهاب

آغاز: الحمد لله المتعالي في عزّ جلاله عن الاشباه و النظائر المنزه بكمال ذاته عن ادراك الابصار النواظر المحيط علماً بما تجتّه الافئدة والضمائر... أما بعد فهذا كتاب منهج المقال في تحقيق أحوال الرجال.

انجام: من أرادہ أخذ من هذا ان شاء الله و قد ذكرنا نحن مستوفي في كتاب فهرست الشيعة و الحمد لله وحده والصلوة والسلام على سيدنا و نبينا محمد و آله خير الوری... .

نسخ، بدون نام کاتب و بی تاریخ^۱ از سده دوازدهم هجری، در حاشیه تصحیح شده و حواشی از مؤلف به لفظ «منه قدس سره» و حواشی به لفظ «م دره» و حواشی بسیار از میرزا عبدالله بن عیسی بیک افندی (صاحب ریاض العلماء)، و در اول نسخه تملک وی بدین عبارت: «دخل في ملكي والله ملك السموات والارض وكتب العبد ابن عيسى بیک عبدالله» با مهر بیضوی و در صفحه‌ای دیگر نوشته است: «بسم الله به فرزند میرزا احمد - و فقه الله تعالی - بخشیده شده است. حرره الجاني عبدالله الاصبهاني»، در اول نسخه وقف‌نامه به خط ملا یعقوب بن ملا مقیما درزی بارفروشی مازندرانی که تولیت آن را به خود و پس از خود به برادر مجتهدش حاجی ملا محمد^۲ سپرده است با مهرهای متعدد، چند فایده رجالی در ابتدای نسخه درج شده است. ۸۱۰ صفحه، ۲۸ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه مدرسه خاتم الانبیاء (صدر) بابل، ایران، نسخه

شماره ۱۰۲.

فهرست نسخه‌های خطی مدرسه خاتم الانبیاء (صدر) بابل، ص ۷۶.

(۱۲۷۵) ملخص جامع المعارف و الأحكام (حدیث - عربی)

از: سید عبدالله بن محمدرضا شبر حسینی حلی کاظمینی (درگذشته ۱۲۴۲ق). جامع المعارف و الأحكام في الأصول والحلال والحرام از مجموعه‌های بزرگ حدیث شیعه است که پس از الوافی، بحار الانوار و وسائل الشیعه تألیف شده است. در این کتاب احادیث مربوط به اصول عقاید، اخلاق، اصول فقه و ابواب مختلف فقه گردآوری

۱. در فهرست مدرسه صدر بابل، کاتب نسخه میرزا عبدالله افندی دانسته شده است؛ ولی در نسخه تصریحی به این معنا نشده و خط متن کتاب با خط افندی تشابهی ندارد.

۲. ملا محمد بن مقیم بار فروشی معروف به ملاحمزه شریعتمدار (درگذشته ۱۲۸۱ق)، صاحب تألیفات بسیار، شرح حال وی در تراجم الرجال، ۲۷/۳ - ۲۸، آمده است.

میراث شهاب

شده و در هر باب آیات مناسب ذکر شده است. مؤلف، کتاب را به شیوه کتب فقهی تبویب کرده و احادیث آن را از کتب اربعه و سایر کتب معتبره شیعه فراهم آورده است. وی در هر باب، موضوعات و مباحث را عنوان نموده و اخبار مربوط به آن را ذکر کرده، سپس با عنوان «بیان» به شرح و توضیح احادیث پرداخته است. تعداد مجلدات این کتاب را بیست جلد نوشته‌اند.

مرحوم شبر در کتاب حاضر جامع الاحکام خود را تلخیص نموده و سندهای روایات و مکررات را حذف کرده است. چنانکه در مقدمه ملخص آورده است: «اتی جامع لک فی هذا الكتاب من الفروع اللب اللباب و جواهر الأخبار و لثالی الآثار علی ترتیب حسن و نظم محکم متقن و طرز عجیب و جمع غریب، تهش الیه النفوس السلیمة و تلتذ به العقول المستقیمة و تحصل به النجاة... و حذفت الأسانید و أسماء الکتب المأخوذة منها، اکتفاء بما جمعته فی کتابنا جامع المعارف و الأحکام فی الأصول و الحلال و الحرام، الذی لم تسمح بمثله الأیام و تلقاه بالقبول جمیع العلماء و الأعلام...».

تألیف ملخص در روز سه‌شنبه ششم ذی‌قعدة ۱۲۳۸ به پایان رسیده و به گفته شیخ آقا بزرگ در الذریعة، حجم ملخص بالغ بر ۴۰/۰۰۰ بیت شده و مؤلف دوباره، ملخص را در ۳۰/۰۰۰ بیت تلخیص کرده و تلخیص الملخص را ساخته و آن را درر الاخبار و جامع المعارف نامیده است.

نسخه‌های خطی بسیاری از تألیفات شبر، از جمله جامع المعارف و الاحکام و ملخص آن، در کتابخانه حاضر موجود است.

منابع: التراث العربی، ۱۹۵/۲ و ۲۱۵/۵؛ دائرة المعارف تشیع، ۲۷۱/۵؛ الذریعة، ۷۱/۵ - ۷۲ و ۲۰۵/۲۲؛ فهرست کتب خطی آستان قدس رضوی، ۱۱۳/۵ - ۱۱۴.

آغاز: الحمد لله الذی وفقنا للتمسک بالثقلین و هدانا الی متابعة محمد و آله المصطفین... کتاب العقل و العلم باب فضل العقل و انه أحب المخلوقات الی الله و مناط التکلیف قال الباقر علیه السلام لما خلق الله العقل استنطقه.

انجام: یؤخذ الرجل بحمیمه اذا جنی، قال نعم الا ان یکون أخرجه الی نادى قومه فتبراً من جریرته و میراثه، تم الكتاب و الحمد لله أولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً و صلی الله علی محمد و آله... .

میراث شهاب

عناوین و نشانیها در نسخه اصل به شنگرف، در حاشیه تصحیح شده است. ۷۴۶ صفحه، ۲۵ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی رحمته، نسخه شماره ۱۸۸۸.
فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی رحمته، ۲۶۳/۵.

(۱۲۷۶) سراج الانساب

(انساب - فارسی)

از: سید احمد بن محمد بن عبدالرحمان کیاء گیلانی (درگذشته بعد از ۹۷۶ ق).
سید احمد بن محمد بن عبدالرحمان کیای گیلانی، دانشمند نسب‌شناس، از جمله سادات آل کیاست که سلاطین گیلان و طبرستان بوده‌اند.
وی در گیلان به دنیا آمد. بعدها مدتی طولانی در نجف اشرف اقامت گزید و در آنجا به تحقیق در علم کلام و علم انساب پرداخت و از محضر اساتید فن همچون سید ابوالمجد مرعشی (مؤلف کتاب مبسوط و مشجرات در انساب) و امیر نظام الدین علی - که در علم نسب مقتدای اولوالالباب بود - استفاده نمود.
مؤلف به تدریس در رشته انساب همت گماشت و یکی از شاگردان وی سراج الدین محمد قاسم مختاری عبیدلی حسینی است که بیشتر کتابهای انساب را نزد مؤلف خوانده و در وقت وداع از او درخواست تألیف خلاصه‌ای از کتب معتبره معتمده از انساب را نمود.

گیلانی کتاب حاضر را در پاسخ به درخواست شاگردش - محمد قاسم مختاری - در یک مقدمه و چند مصباح و خاتمه در سال ۹۷۶ ق تألیف کرد و در مقدمه، مناقب سلاطین صفویه و مختصری از تاریخ آنان را آورده و از شاه طهماسب صفوی که معاصر با وی بوده، به عظمت یاد کرده است. گیلانی در آغاز مقدمه، سلسله نسب شاه طهماسب را ذکر نموده و آن را به امام کاظم علیه السلام رسانده است.

مؤلف در جایی از کتاب، کلامی از والد خود نقل نموده و سلسله نسب مختاریه را با ذکر علمای این طایفه به تفصیل آورده است. یکی از مهمترین مصادر وی در هنگام تألیف کتاب، عمده الطالب ابن عنبه بوده است.

مؤلف درباره انگیزه و هدف از تألیف این رساله می‌نویسد: «تا در این اوان... سراج الدین محمد قاسم المختاری العبیدلی الحسینی که به سمو نسب به حضرت سید

البشر کامیاب و به علو حسب از سایر سادات باسعادات ممتاز، بعد از مذاکره و مباحثه اکثر کتب انساب نزد فقیر، خواهش داشت که تفحص و تجسس جمعی از ذریه طاهره که بعد از ازمنه تألیف کتب سلف به هم رسیده‌اند، یا از اوطان خود به جهت حوادث لیل و نهار به بلاد دیگر ارتحال فرموده‌اند، نماید و اطلاع کامل بر احوال این جمع عدید ممکن نیست الا به سیر و سیاحت در اکثر روی زمین.

لذا در وقت وداع از این بی‌بضاعت التماس نمود که خلاصه‌ای از کتب معتبره معتمده از انساب جمعی که علمای انساب حکم بر صحت نسب ایشان نموده‌اند، و مدعی صادق را از کاذب امتیاز فرموده‌اند، در رساله‌ای جمع نماید و مستقی به سراج الانساب نماید و به نزد آن عالی‌جناب فرستد، تا آن سیادت و نقابت مرتبت، ارشاد و هدایت منزلت، هر یک از سادات ذوی السعادات که به سبب ارتحال از اوطان قدیم، یا به سبب کثرت وسائط و عدم ضبط در کتب و مشجرات در این علم شریف، در ظلمت غربت به گمنامی و گم‌نشانی منتسب گشته‌اند، یا جمعی از اغیار که خود را در میان ذریه آل عبا درج نموده‌اند، این رساله را چراغ‌وار بر سر پنجه گرفته، و هر یک از ایشان را جستجو نموده به سلسله قدیم وابندد، تا صادق از کاذب و باطل از حق ممتاز گردد»^۱.

نسخه‌ای از این کتاب در کتابخانه ملی ملک به شماره ۳۵۳۳ موجود است.^۲
این نسخه در قرن ۱۲ هجری کتابت شده و تصویر آن به شماره ۱۴۱ در کتابخانه حاضر نگهداری می‌شود.^۳

به دستور مرحوم آیت الله مرعشی نجفی در سال ۱۳۶۹ ق از روی نسخه فوق، کتاب سراج الانساب استنساخ شده و ایشان در هامش برخی از صفحات آن، حواشی به خط مبارک خود نوشته‌اند و در ابتدای آن توضیحاتی درباره کتاب و مؤلف آورده‌اند که در بخش نسخه‌شناسی نقل می‌شود. تصویر حاضر از روی نسخه اخیر تهیه شده است.

سراج الانساب را جناب آقای سید مهدی رجایی با استفاده از دو نسخه فوق،

۱. سراج الانساب، ص ۴ - ۵.

۲. فهرست کتابهای خطی کتابخانه ملی ملک، ۴۵۲/۳.

۳. فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۳۴/۱ - ۱۳۵.

میراث شهاب

تحقیق نموده و جزو انتشارات کتابخانه در سال ۱۴۰۹ ق، به چاپ رسیده است.
منابع: الذریعة، ۱۵۶/۱۲؛ کشف الارتیاب فی ترجمة صاحب لباب الانساب (چاپ شده در
ابتدای لباب الانساب)، ۹۸/۱ - ۹۹.

تصویر حاضر از انجام، یک برگ افتادگی دارد.

آغاز: بسملة الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی اشرف الانبیاء
والمرسلین محمد و عترته المعصومین و بعد بدان که ظاهر و باهر است که به
مقتضای آیه و افیة الهدایة قل لا اسئلكم علیه اجراً الا المودة فی القربی محبت آل
عبا و ذریة ایشان از جمله مثوباتی است عظیم.

انجام: سیم در ذکر عقب عمر الاطرف بن امیر المؤمنین علی علیه السلام کنیت عمر
الاطرف ابو القاسم بود... این جعفر از حجاز به واسطه خوف به ملتان رفت و سیزده
نفر از اولاد خود [را] همراه داشت... و ملک ملتان مسخر او شد و اولاد او سیصد و
شصت و چهارده بوده‌اند. ابن خداع النسابة گفته از.

نستعلیق، بدون نام کاتب، به دستور آیت الله مرعشی نجفی در ۱۳۶۹ ق از روی
نسخه کتابخانه ملک استنساخ شده است، عناوین و نشانی‌ها شنگرف، با حواشی
و تصحیحات به خط آیت الله مرعشی علیه السلام و ایشان در صفحه اول نسخه یادداشت
ذیل را نوشته‌اند: «کتاب سراج الانساب، تألیف الشیخ الفاضل الکامل العالم العامل
البحر المواجه فی معرفة المنتسبین الی النبی صلی الله علیه و آله و الائمة الأطهار اعنی احمد بن
محمد بن عبدالرحمن النسابة^۱ - قده - و هو استاذ السید العالم النقیب ملجاء
الاکابر والاعالی السید الشریف سراج الدین محمد قاسم النسابة الحسینی
العیدلی المختاری السبزواری - رفع الله درجاتهما و تجاوز عن سیئاتهما
و أسکنهما عند النبی و الائمة بحق الرسول و آل صلی الله علیه و آله - . انتهى ما وجدته ما ظهر
النسخة. المؤلف هو السید احمد بن محمد الکیا من السادة الکیائية فی جیلان، ألقه
فی سنة ۹۷۶ [هـ] باستدعاء تلمیذه المیر محمد قاسم السبزواری و صدره باسم
السلطان شاه طهماسب الأول الصفوی و يظهر منه و فور علمه و سعة اطلاعه و علو

۱. در حاشیه آمده است: الجیلانی مولداً و النجفی مسکناً و مدفناً، من مشایخ المؤلف والده العلامة السید محمد کما
صرح به فی مطاوی کتاب و کذا من مشایخه فی علم النسب السید نظام الدین علی النسابة المختاری العیدلی صرح
به فی نسب بنی المختار.

کعبہ و شموخہ فی النسب وقد اعتمد علیہ المتأخرون من أرباب هذا العلم وأورد
 فیہ اسماء عدّة من معاصریہ و أنسابیہم من بنی السبطین ثمّ اعلم أنّی أرویہ عن
 والدی المبرور العلامة النسابة شرف آل الرسول حجة الاسلام السید محمود
 شمس الدین الحسینی المرعشی النجفی، المتوفی ۱۳۳۸ھ عن مشایخہ حتی
 ینتہی الی المیر محمد قاسم المذکور و هو عن المؤلف.

واعلم أنّہ وقّنی الله تعالی ببرکة التوسل بسیدتی و مولاتی فاطمة المعصومة بنت
 الامام موسی بن جعفر علیہ السلام باستکتاب هذه النسخة من أصله الذي بخطّ العلامة
 النسابة السید عبد الواسع الحسینی النسابة وكانت فیها بعض الاغلاط فصحّحتها
 بحسب الوسع. واعلم أنّ المیر محمد قاسم العبدلی المذکور قد أكثر النقل عن هذا
 الكتاب فی کتاب الاسدیة فی الأنساب العلویة و فی تعالیقه علی العمدة فلیراجع. وانا
 العبد الراجی فضل ربہ ابو المعالی شہاب الدین الحسینی المرعشی النجفی
 ۱۳۶۹، ببلدة قم المشرفة» ۱۱۱ صفحہ، ۲۰ سطر.

نسخة اصل: نزد حضرت آیت الله مرعشی نجفی علیہ السلام بودہ است.

(۱۲۷۷) انوار الرشاد للأمة في معرفة الأئمة (کلام، امامت - عربی)

از: محمد باقر بن قربانعلی مازندرانی (درگذشته بعد از ۱۲۴۸ ق).

شرحی است بر منظومہ مصباح الحکم خود مؤلف، در ادلّٰہ بر امامت و اثبات امامت
 ائمة دوازده گانه شیعه، خصوصاً در بیان فضایل و مناقب امیرالمؤمنین امام علی بن
 ابی طالب علیہ السلام. شارح، متن منظومہ را با رمز «ص» و شرح را با رمز «ش» آورده است
 و این شرح را طی سه ماه در سال ۱۲۴۷ ق به پایان رسانده است.

مؤلف در دیباچہ از مهاجرت خویش از شهر خود یاد کرده است و از و بای عظیم
 در سال ۱۲۳۷ ق و وبای بزرگتر از آن در سال ۱۲۴۵ ق و وبایی سبکتر از آن دو، در
 سال ۱۲۴۷ ق و طاعونی بس شدید در سال ۱۲۴۷ ق یاد کرده و گفته کہ عہد کردم اگر
 از این بلایا جان سالم بہ در بردم، کتابی در امامت بنویسم و در ادامه آورده است:
 «فشرعت في تحرير هذا الكتاب و تصنیفہ و جمعہ و ترتیبہ و تألیفہ و جعلت
 المطالب منظومة و سميتها مصباح الحکم و جعلتها متناً و شرحته شرحاً أتم و سميتها
 أنوار الرشاد للأمة و ازالة الكرب و الغمة لأصحاب اليقين و الأمة و ارباب السعادة و الهمّة

میراث شهاب

في معرفة الائمة المالکين للازمة والوافين بالذمة و الدافعين للملثة و الواهبين للامة و المفسرين للأمر المهمة و المعطين للذمة...».

مؤلف در این شرح احادیثی از طریق عامه و اقوالی از بزرگان اهل سنت در بیان فضایل اهل بیت آورده و اشعاری از خود و دیگران نقل کرده است.

آغاز منظومه:

يحمد اله الخلق بعد البسمة	من ابتغى تكميل ما قد حاوله
بغير الغاز و دون التعمية	لذاک في ذا النظم بعد التسمية
احمد ربّي مالک الأزمة	قال سمّي خامس الائمة

انجام منظومه:

تاريخ اتمامي لمصباح الحكم	سئلت من توفيق رزاق الامم
وفقني تأييد ربّي حتى	حررت في ذاکلما طبعي اتى
قل «مدح سادة مفاتيح النعم» ١٢٤٧	الهمت حين ختمه ياذا الحكم
مادارت الخضراء على الغبراء	صلي عليهم واهب النعماء
و طارت الاطيّار في البستان	و ما بدأ الحسام في الاغصان
و صاحت الديوک في الصديع	و غرد الهزار في الربيع

مؤلف در پایان کتاب می‌نویسد: «أقول: تاريخ ختم الكتاب مطابق لهذا الكلام المستطاب أعني مدح سادة مفاتيح النعم و هو سنة سبعة و أربعون و مأتان و الف (١٢٤٧ق) و قد یسر الله تعالی الى نظمه و شرحه في ثلاثة أشهر مع اختلال الحال و توزع البال و وفور الکلال مع كثرة الهموم و الملل بموت الأرقاب و الاخوان و فناء الاصدقاء و الخلان من أظفار الطاعون نعوذاً منه بالله المدبر للاحقاب و القرون».

سپس قصیده‌ای را که درباره طاعون سروده، آورده است. مؤلف همچنین در هامش نسخه بیماریهای مسری را همچون طاعون و وباء که در سالهای ١١٨٦ تا ١٢٤٨ق در شهرهای ایران شایع شده، ذکر کرده است.

مؤلف به فارسی و عربی شعر می‌سروده و در شعر عربی به «ابن زهّاد» و در شعر فارسی به «مطلع» تخلص می‌کرد و جز کتاب حاضر، تألیفی داشته به نام السفن الجارية. دو نسخه از این کتاب شناخته شده:

١- نسخه شماره ٤٣٠٧ کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی رحمته الله که مسوده مؤلف است

میراث شہاب

و در ۱۲۴۷ ق کتابت شده است. تصویر حاضر برگرفته از آن است.

۲- نسخه شماره ۱۱۰۲ کتابخانه مدرسه سپهسالار در تهران، در پایان این نسخه آمده است: «نقل من المسودة الى البياض... في أيام النيروز، أوائل شهر ذي العقدة الحرام سنة ۱۲۴۸ مؤلفه في دار الخلافة طهران»^۱.

این کتاب به همت دکتر ابوالفضل داور پناه، در قم، به سال ۱۴۰۲ ق، در ۲۸۴ صفحه به چاپ رسیده است.

منابع: التراث العربی، ۳۲۸/۱؛ تراجم الرجال، ۸۴/۳؛ فهرست کتابخانه سپهسالار، ۲۱۲/۳ - ۲۱۳؛ معجم التراث الکلامی، ۵۲۱/۱.

آغاز: بسمله و به توکلی نحمدک یا من أفاض علينا سجال التدقيق و التحقيق و أرفدنا أنوار الرشاد و مرشد العرفان و التوفيق... ص بسم الله الرحمن الرحيم ش ان كانت الباء للملابسة يكن الظرف مستقراً و حالاً.

انجام: مادام الأبرار في نعيم والفجار في جحيم، تم الكتاب بيد مؤلفه الخاسر الجاني محمد باقر بن قربانعلي المازندراني في سنة سبعة و أربعين و مأتين بعد الألف من هجرة الرسول - عليه سلام الله - المبدع للنفوس والعقول اللهم تجاوز عن سيئاتنا و احشرنا مع ساداتنا بفضلک العظیم و کرمک العمیم، انک جواد کریم.

نسخ، عبارات احادیث معرب، به خط مؤلف، ۱۲۴۷ ق، در حاشیه و متن تصحیح شده و اضافات و حواشی با امضای «منه عفی عنه» دیده می شود، نام کتاب در صفحه اول نسخه بدین صورت آمده است: «هذا کتاب أنوار الرشاد للامة في معرفة الأئمة». ۹۹ صفحه، ۳۲ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی رحمته الله، نسخه شماره ۴۳۰۷. (فهرست، ۲۹۹/۱۱).